

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
BIZNESA, VADĪBAS UN EKONOMIKAS FAKULTĀTE
GLOBALĀS EKONOMIKAS STARPDISCIPLINĀRO
STUDIJU NODAĻA

KULTŪRAS IETEKMES ANALĪZE UZ 27 ES VALSTU
GLOBALĀS KONKURĒTSPĒJAS INDEKSA VĒRTĒJUMIEM:
HOFSTEDES KULTŪRU DIMENSIJU MODELIS

Assessment of the impact of 27 EU countries culture on the Global
Competitiveness index: Hofstede's cultural dimensions theory

DIPLOMDARBS

Starptautisko ekonomisko attiecību programma

Autors: **Dārta Narkeviča**

Studenta apliecības Nr.: dn14014

Darba vadītājs: Lekt. Kristīne Bērziņa

RĪGA 2019

ANOTĀCIJA

Diplomdarba nosaukums ir “Kultūras ietekmes analīze uz 27 ES valstu Globālās Konkurētspējas indeksa vērtējumiem : Hofstedes kultūru dimensiju modelis”.

Darba mērķis ir, izmantojot G. Hofstedes kultūru dimensiju modeli, izvērtēt valstu kultūrai raksturīgo īpašību ietekmi uz Pasaules Ekonomikas Foruma veidoto Konkurētspējas indeksa vērtējumu. Noskaidrot, kādas īpašības uzlabo un pasliktina valstu vērtējumu šajā indeksā.

Darbs sastāv no 3 nodaļām. Pirmajā nodaļā tika apskatīts globālās konkurētspējas un kultūras teorētiskais aspekts, koncepciju veidošanās attīstība un aplūkoti zinātniskajā literatūrā pieejamie līdzvērtīgie pētījumi. Otrajā nodaļā tika izpētīti un analizēti abu pētījumu apkopotie dati un pētniecības metodoloģijas veikšana. Trešajā nodaļā, izmantojot korelācijas – regresijas metodi tiek aprēķināta Globalās konkurētspējas ziņojuma un Hofstedes kultūras dimensijas datu savstarpējās sakarības.

Pētījuma rezultātā autors nonāk pie vairākiem secinājumiem, kā arī izteic dažu priekšlikumus šāda pētījuma turpināšanai.

Diplomdarba apjoms ir 89 lpp., ieskaitot 7 pielikumus. Darbā izmantoti 76 literatūras avoti un interneta resursi.

Atslēgas vārdi: Globālā konkurētspēja, Hofstedes kultūru dimensiju teorija, Eiropas Savienība

ANNOTATION

Diploma thesis theme is: Assessment of the impact of 27 EU countries culture on the Global Competitiveness index: Hofstede's cultural dimensions theory.

The aim of the paper is to evaluate the impact of national culture by using the Hofstede's cultural dimensions theory on the WEF Global Competitiveness Index. Find out what characteristics are improving and worsening national ratings in competitiveness index.

The first chapter examines the theoretical aspect of global competitiveness and culture. In the second chapter, the data collected by both studies and the research methodology were studied and analyzed. In the third chapter author calculates the correlation between the Global Competitiveness Report and the Hofstede Cultural Dimension Data.

As a result of the research, the author reaches several conclusions, as well as makes some suggestions for the continuation of such research.

The total amount of diploma thesis is 89 pages, including 7 annexes. The study uses 76 literature sources and internet sources.

Keywords: Global Competitiveness, Hofstede's cultural dimensions theory, European Union

SATURA RĀDĪTĀJS

Apzīmējumu un saīsinājumu saraksts.....	6
Ievads.....	7
1. GLOBĀLĀS KONKURĒTSPĒJAS UN KULTŪRAS PĒTNIECĪBAS	
TEORĒTISKIE ASPEKTI.....	9
1.1. Konkurētspējas koncepcijas pamatlicēji	10
1.2. Mūsdienu konkurētspējas koncepcijas	13
1.3. Kultūras ietekme uz ekonomiku.....	17
1.4. Kultūras attīstība ekonomikas kontekstā.....	18
1.5. Kultūras dimensiju klasificēšana.....	21
1.6. Literatūras analīze par Hofsteda kultūras dimensiju ietekmi uz valstu ekonomisko sniegumu	23
Secinājumi teorētiskajai daļai.....	25
2. KONKURĒTSPĒJAS UN EKONOMIKAS KULTŪRAS ZIŅOJUMU ANALĪZE ...	28
2.1. Internacionālo organizāciju un ES institūciju konkurētspējas izpratne	28
2.2. Starptautiskie konkurētspējas indeksi	29
2.3 Globālās konkurētspējas ziņojums	34
2.3.1. Resursu virzīta ekonomika.....	35
2.3.2. Investīciju virzīta ekonomika.....	37
2.3.3. Inovāciju virzīta ekonomika	40
2.4. GCI avotu analīze.....	42
2.5. GCI ziņojuma kritika.....	44
2.6. Hofstede kultūras dimensiju teorija un pētījuma metodoloģija	45
2.6.1. Zema vai augsta varas distance (<i>Power distance</i>)	46
2.6.2. Individuālisms vai kolektīvisms (<i>Individualism</i>).....	48
2.6.3. Vīrišķība vai sievišķība (<i>Masculinity</i>)	50
2.6.4. Zema vai augsta izvairīšanās no nenoteiktības (<i>Uncertainty avoidance</i>).....	52
2.6.5. Pragmatiska vai normatīva uztvere (<i>Pragmatic versus normative</i>).....	55
2.6.6. Zems vai augsts vēlmju apmierināšanas līmenis (<i>Indulgence versus restraint</i>).....	57
Secinājumi analītiskajai daļai.....	59
3.1. GCI UN HOFSTETES KULTŪRAS DIMENSIJU SAKARĪBU PĒTĪJUMS	62
3.2. Sakarību pētījuma metodoloģija.....	62
3.2.1. Sakarību ciešuma raksturošana	64
3.2.2. Hipotēžu pārbaude korelācijas analīzē.....	65
3.2.3. Vienfaktora lineārās regresijas analīze	66
3.3. GCI un Hofstedes kultūras dimensiju viendimensionālās korelācijas analīze	66
3.3.1. GCI un Hofstedes Varas distances dimensijas korelācijas analīze.....	67
3.3.2. GCI un Hofstedes Individuālisma vai kolektīvisma dimensijas korelācijas analīze.....	68
3.3.2. GCI un Hofstedes Vīrišķības vai sievišķības dimensijas korelācijas analīze.....	70
3.3.3. GCI un Hofstedes Izvairīšanās no nenoteiktības dimensijas korelācijas analīze	71
3.3.4. GCI un Hofstedes Pragmatiskas vai normatīvas uztveres dimensijas korelācijas analīze	72
3.3.5. GCI un Hofstedes Vēlmju apmierināšanas dimensijas korelācijas analīze	73

Secinājumi pētnieciskajai daļai	75
Secinājumi un priekšlikumi	77
Izmantotā literatūra un avoti	80
Pielikumi	
1. pielikums. ES(27) GCI rezultāti no 2013. līdz 2018.g. (attēls)	
2. pielikums. ES(27) GCI rezultāti no 2013. līdz 2018.g. (tabula)	
3. pielikums. ES(27) GCI _{vid} un Hofstedes kultūras dimensiju vērtības	
4. pielikums. GCI un Hofstedes kultūras dimensiju korelācijas analīzes rezultāti	
5. pielikums. Korelācijas koeficienta kritiskās vērtības	
6. pielikums. Stjudenta, jeb t-sadalījuma kritiskās vērtības	
7. pielikums. Hipotēžu pārbaude korelācijas analīzē	

APZĪMĒJUMU UN SAĪSINĀJUMU SARAKSTS

ECB – Eiropas Centrālā banka (*European Central Bank*)

EK – Eiropas Komisija

ES – Eiropas Savienība

ES(8) – GCI ziņojuma otrās un no otrās uz trešo attīstības pakāpi izdalītās ES valstis, pēc to labklājības rādītāja: Bulgārija, Rumānija, Horvātija, Latvija, Lietuva, Polija, Slovākija, Ungārija.

ES(19) - GCI ziņojuma trešās attīstības pakāpes ES valstis, pēc to labklājības rādītāja: Apvienotā Karaliste, Austrija, Beļģija, Čehija, Dānija, Francija, Grieķija, Igaunija, Itālija, Īrija, Luksemburga, Malta, Nīderlande, Portugāle, Slovēnija, Somija, Spānija, Vācija, Zviedrija

ES(27) – Visas pētījumā aplūkotās ES valstis, izņemot Kipru

GCI – Globālās konkurētspējas indekss (*Global Competitiveness index*)

IKP – Iekšzemes kopprodukts

IMD – Starptautiskās vadības attīstības institūts (*International Institute for Management Development*)

INSEAD – Eiropas biznesa administrācijas institūts (*European Institute of Business Administration*)

NKP – Nacionālais kopprodukts

OECD – Ekonomiskās Sadarbības un Attīstības organizācija (*The Organisation for Economic Co-operation and Development*)

UNESCO – Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*)

WB – Pasaules Banku grupa (*World Bank Group*)

WEF – Pasaules ekonomikas forums (*World Economic Forum*)

WIPO – Pasaules intelektuālā īpašuma organizācija (*World Intellectual Property Organization*).

IEVADS

Pasaules ekonomikā notiek kvalitatīvas pārmaiņas, kas saistītas ar globalizāciju, valstu nevienmērīgo attīstību, kā arī savstarpējās konkurences pastiprināšanos ne tikai starp valstīm un reģioniem, bet arī uzņēmumiem, tāpēc jebkuras straujas un efektīvas ekonomiskās attīstības pamatā ir intensīva uzņēmējdarbība. Jo labākus apstākļus valsts spēj radīt uzņēmējiem, jo lielākas investīcijas var sagaidīt tautsaimniecībā, kas savukārt rezultētos ar jaunu darba vietu radīšanu un labklājības celšanu iedzīvotājiem.

Lielākā daļā gadījumu tieši kultūras īpatnības ir bijis galvenais izskaidrojums, kā viena valsts spēj attīstīties ātrāk nekā citas. Katra valsts ir unikāla ar savām kultūras niansēm, tāpēc ir nepieciešams analizēt, kuros aspektos šīs īpašības traucē vai sniedz konkurētspējas priekšrocības.

Politikas veidotāji ir nodarbināti ar valsts attīstības plānošanu, opozīcija, vēlētāji un mēdiji uztraucas par konkurētspējas zudumu kāda lēmuma rezultātā un ekonomisti secina, ka monetārā vai fiskālā politika kādā periodā veicinājusi konkurētspējas pieaugumu vai zudumu. Šādas pastiprinātas intereses rezultātā ir izveidojusies vesela industrija, kas fokusējas uz politikas veidotāju, analītiķu, ekonomistu, investoru un uzņēmēju vērtējumiem un konkurētspējas aprakstiem. Kaut arī reālo konkurētspēju novērtēt ir ārkārtīgi sarežģīti, populārāko indeksu vērtējumiem, jebkurā gadījumā, tiek pievērsta lielu uzmanību – tos citē valdības ziņojumos, valsts prezentācijās un mēdijos. Valsts sniegumu intensīvi analizē valsts iekšienē, balstoties uz tiem kritizē vai slavē politikas veidotājus, kā arī datus citē reprezentācijas materiālos vai sniedz kritiku par neprecizitātēm datu vākšanas metodikā.

Ričards Samans (*Richard Samans*), Pasaules Ekonomikas foruma izpilddirektors un valdes loceklis izsakās, ka vairumam inovāciju virzītu ekonomiku sabiedrībām ekonomiskās izaugsmes vērtība ir kļuvusi apšaubāma pieaugošās nevienlīdzības, tehnoloģisko pārmaiņu un globalizācijas sarežģīto izaicinājumu un seku dēļ. Turpretī inovāciju virzītās ekonomikās novērojams rekordliels nabadzības samazinājums, kā arī sabiedrības vidusšķira ir veicinājusi augstākas prasības pēc labākiem dzīves apstākļiem. Šīs prasības vel arvien atduras pret lēnu ekonomisko izaugsmi un stingriem valdības budžeta regulējumiem.¹

Uz sabiedrību orientētas ekonomiskās attīstības mērķis ir ilgtspējīgas un taisnīgas labklājības palielināšana. Lai arī ekonomisko izaugsmi raksturo ikgadējā reālā IKP pieauguma temps, reālā IKP patstāvīgs pieaugums uz vienu iedzīvotāju un īstenā uzkrājumu norma, ekonomiskās izaugsmes priekšnoteikums ir labklājības uzlabošana. Tāpēc valstīm ir svarīgi

¹ Schwab K., Sala-i-Martin X. *The Global Competitiveness Report 2017–2018* [tiešsaiste] Geneva: World Economic Forum, 2017. Pieejams: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>

uzraudzīt faktoros, kas ietekmē valstu konkurētspēju, tai pat laikā, ņemot vērā arī sabiedrības vajadzības.¹

Diplomdarba **mērķis** ir, pamatojoties uz Globālās konkurētspējas indeksa ziņojumā apkopotajiem ES(27) valstu vērtējumiem un G. Hofstedes kultūras dimensijas modeļa valstu datiem, noteikt, kādas kultūras dimensiju modeļu īpašības spēj sekmēt labvēlīgākus uzņēmējdarbības vides apstākļus, valstu produktivitātes līmeņa celšanai, kā arī izstrādāt priekšlikumus vērtējuma paaugstināšanai GCI ziņojumā.

Lai sasniegtu darba mērķus, tika izvirzīti šādi **uzdevumi**:

1. izpētīt, kā veidojušās konkurētspējas un ekonomikas kultūras koncepcijas;
2. Analizēt WEF veidoto GCI ziņojuma uzbūvi, metodoloģiju un kritiku, izpētīt, kā tiek veidots G. Hofstedes kultūras dimensiju modeļa pētījums un veikt pētījumos apkopoto datu analīzi;
3. analizējot aplūkoto faktoru korelācijas datus, izvērtēt, kādas kulturālās īpašības uzlabo un pasliktina valstu konkurētspējas vērtējumu GCI ziņojumā;
4. izvērtēt pētījuma turpināšanas iespējas un izstrādāt priekšlikumus

Darbs sastāv no 3 nodaļām. Pirmajā nodaļā tika apskatīts globālās konkurētspējas un sociālās kultūras teorētiskais aspekts un tā būtība. Otrajā nodaļā tika izpētīti un analizēti abu pētījumu apkopotie dati un pētniecības metodoloģijas veikšana. Trešajā nodaļā tiek aprēķināta globālās konkurētspējas ziņojuma un Hofstedes kultūras dimensijas datu savstarpējās korelācijas noteikšana.

Darbā izmantoti dažādi avoti, latviešu un angļu valodās –

- 13 žurnāli;
- 10 grāmatas;
- 2 raksti zinātniskajos izdevumos un periodikā;
- 1 konferenču tēze;
- 1 promocijas darbs;
- 48 elektroniskie informācijas avoti.

Darba pētnieciskā daļā tika izmantoti dati par 27 Eiropas savienības valstu 5 Globālās konkurētspējas indeksa ziņojumu (2013 – 2018.g.) dimensiju datiem, kuras ar korelācijas metodes palīdzību tika salīdzinātas ar 6 Hofstedes kultūras dimensiju vērtējumiem.

1. GLOBĀLĀS KONKURĒTSPĒJAS UN KULTŪRAS PĒTNIECĪBAS TEORĒTISKIE ASPEKTI

Globalizācija nav šim gadsimtam unikāla rakstura iezīme. Vēsturiski, daudzviet pasaulē impērijas ir centušās paplašināt savu dominējošo stāvokli ārpus savām robežām. Eiropas koloniālisms atspoguļoja līdzīgu impulsu un šīs rīcības sekas ir atstājušas pēdas pasaules politiskajā, sociālajā, ekonomiskajā un kultūras nelīdzsvarotībā. Tomēr digitalizācijas ietekmē, pēdējās desmitgadēs ir pieredzēta vēl nebijusi valstu ekonomikas un kultūras izpausmju saasināšanās, radot jaunus izaicinājumus un iespējas.²

Lai gan konkurētspējas jēdzienu ekonomikā mēdz izmantot plašā un interpretējamā izpratnē, ar šo apzīmējumu asociētās nozīmes bieži vien atšķiras un daudzos gadījumos tās netiek gana konkrēti skaidrotas. Tās lietojums skar gandrīz visu politekonomiju, kas pēta tādas problēmas kā izglītības, zinātnes un pētniecības politiku, nevienlīdzību, produktivitāti ietekmējošos faktoros, valdības izdevumu efektivitāti, politikas vai tiesībsargājošās sistēmas efektivitāti, kā arī preču konkurences un pakalpojumu tirgus efektivitāti un citus faktoros.^{3,4}

Konkurētspējas definēšanu apgrūtina šādi faktori:

- Vēlme definēt konkurētspēju vispārīgi, lai gan jēdziena lietojums ir daudzveidīgs (indivīdu, uzņēmumu, lokālā, ekonomikas, eksporta, tautsaimniecības, ilgtermiņa, valsts, globālā u.c. konkurētspēja);
- Izšķiršanās par to, vai sacensība ir primāra, un ar to saistītā analīzes mērķa izvirzīšana: pārākuma pozīcija, vai darbības nodrošināšana.⁵

Kaut arī šim apzīmējumam piemīt savi trūkumi, ekonomisti apzinās, ka jebkura teorētiskā koncepcija, balstās uz dažādiem novērojumiem un pieņēmumiem. Ja daži aspekti tiek pētīti padziļinātāk, visa sistēma un iegūtie rezultāti var zaudēt ticamību.⁶ Tomēr šāda teorētiskā koncepcija ir lietderīga aplūkojot jautājumus, kas saistīti ar valsts tautsaimniecības izaugsmes potenciālu, kā arī izaicinājumiem ceļā uz efektīvāku valsts ekonomisko izaugsmi un labāku dzīves standartu.

² UNESCO World Report : Investigating in Cultural Diversity and Intercultural Dialogue [tiešsaiste]. Paris: United Nations Educational, Cultural and Scientific Organization, 2009. p 11 – [atsauce 10.05.2019]. Pieejams: https://www.un.org/en/events/culturaldiversityday/pdf/Investing_in_cultural_diversity.pdf

³ **Skribāne, I., Neiders, L.** Latvijas ekonomikas konkurētspējas problēmas. **No:** Latvijas ekonomikas un sabiedrības pārstrukturizācijas ietekme uz uzņēmējdarbības konkurētspēju un iedzīvotāju dzīves kvalitāti, Monogrāfija: / R.Škapara un Ē.Šumilo red. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds. 2006. 15-16 lpp.

⁴ Latvijas konkurētspējas novērtējums 2011 [tiešsaiste]. Rīga: Baltijas Starptautiskais Ekonomikas Politikas Studiju Centrs, 2012 14 lpp – [atsauce 19.03.2019]. Pieejams: http://www.biceps.org/assets/docs/LCR_LV_1804_Final_1.pdf

⁵ **Paula D.** Konkurētspējas jēdziens mūsdienu ekonomiskās izaugsmes teorijās [tiešsaiste] Rīga: Latvijas Banka, 2015 – [atsauce 08.04.2018]. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/lekcija-konkuretspejas-jedziens-musdienu-ekonomiskas-izaugsmes-teorijas-1>

⁶ **Djogo M., Stanisic N.** Is the Global Competitiveness Report the right measure of macroeconomic competitiveness Zb. rad. Ekon. fak. Rij. 2016. 91-117

1.1. Konkurētspējas koncepcijas pamatlicēji

Kā par vienu no izmaiņās izšķirošāko laika periodu Eiropas ekonomikas attīstības vēsturē var pieņemt absolūtisma ēru, laika posmā no 1450. līdz 1750. gadam. Šajos trīs gadsimtos, īpaši Rietumeiropas valstīs, Dānijā, Anglijā un Francijā, veidojās un konsolidējās kapitālistiska ekonomiskā sistēma, kuras mērķis bija pārspēt un dominēt ne tikai iekšējos, bet arī citu kontinentu tirgus.⁷ Lielie ģeogrāfiskie atklājumi integrēja Eiropu pasaules ekonomikas sistēmā. Jaunievestās preces un iegūtās zināšanas bagātināja materiālo dzīvi. Tika attīstīti jauni paņēmieni kā uzlabot ražošanu un organizācijas vadību, kā arī tirgotāji, uzņēmēji un baņķieri sāka manipulēt ar kapitālu vel nebijušos apjomos.⁸ Kari, epidēmijas, pilsoņu nemieri u.c. iemesli no 1600. līdz 1750.g. Eiropā veidoja zināmu stagnāciju.^{7,9} Feodāli valdošā šķira tiecās pārņemt kontroli pār valsts ekonomisko darbību un, sabiedrības labklājības un valsts varas interesēs, ietekmēt tās politiku. Aristokrāti uzskatīja, ka veiksmīga ekonomika bija atkarīga no panākumiem karā un spējas iegrozot specifiskus šķēršļus, kas ierobežotu vienota valsts iekšējā preču tirgus veidošanu. Ādamam Smitam (*Adam Smith*) un viņa sekotājiem šajā tēmā bija pretējs uzskats – tirgum piemīt pašregulējošas īpašības, tāpēc nepieciešams starp valstīm atbalstīt mierīgu un savstarpēji izdevīgu tirdzniecību.¹⁰

Ādams Smits savās grāmatās “Pētījums par nāciju labklājības dabu un cēloņiem” (*An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*) pauda uzskatu, ka, neatkarīgi no ģeogrāfiskās atrašanās vietas un apstākļiem, valsts bagātība vai nabadzība ir atkarīga no darbaspēka efektīvas izmantošanas.¹¹ “Materiālo bagātību uzkrāšana valstī notiek attīstoties apmaiņas procesiem, darba dalīšanai un veidojot kapitāla uzkrājumus. Pateicoties darba dalīšanai un ražošanas specializācijai, valsts ekonomikā notiek darbaspēka prasmju pilnveide un laika ietaupījums, kas citādi tiktu izmantots neefektīvi, kā arī tiek veicināta tehnoloģiskā attīstība.”^{3,12}

⁷ O'Brien P. European Economic Development: The Contribution of the Periphery. *The Economic History Review, New Series*, 1982, N 1, vol. 35, p 1

⁸ Salmon J.H.M., Stearns P.N. *The emergence of modern Europe 1500–1648* [tiešsaiste] – [atsauce 10.03.2019]. Pieejams: <https://www.britannica.com/topic/history-of-Europe/The-emergence-of-modern-Europe-1500-1648>

⁹ De Vries J. *The Economy of Europe in an Age of Crisis, 1600–1750* [tiešsaiste] – [atsauce 10.03.2019]. p 22 - 24 Pieejams: <https://books.google.lv/books?id=XibqvuCdn1MC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

¹⁰ Heller H. *The Birth of Capitalism: A 21st Century Perspective*. [tiešsaiste]. London: Pluto Press, 2011. p 158-9 - [atsauce 20.03.2019.] Pieejams: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt183p671?refreqid=excelsior%3A11312754e20d2ef47f8935e6400c08e4>

¹¹ Smith. A. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. [tiešsaiste] 2007, p 4 – [atsauce 23.01.2019.] Pieejams: https://www.ibiblio.org/ml/libri/s/SmithA_WealthNations_p.pdf

¹² Oļevskis G. *Starptautiskā tirdzniecība*. Rīga: Rīgas Starptautiskā ekonomikas un biznesa administrācijas augstskola, 2003. 10, 29 lpp.

Pēc 18.gs. vidus bija iespējams identificēt valstis, kurās ekonomiskie apstākļi nodrošināja pilnvērtīgu attīstību un valstis, kurās attīstības līmenis bija nepietiekams. Relatīvā Āzijas, Āfrikas, Latīņamerikas un Austrumeiropas atpalicība kļuva īpaši uzskatāma pēc 19.gs, kad merkantilisma ēras uzplaukumā Rietumeiropas valstīm izdevās nosvērt starptautiskās tirdzniecības nosacījumus par labu sev. Merkantilisma ēras sākumā Rietumeiropas tirdzniecība galvenokārt fokusējās uz tirgu kontinenta iekšienē un starpkontinentālā tirdzniecība veidoja tikai nelielu procentuālo daļu no kopējā importa un eksporta, tomēr 18.gs. beigās šī proporcija ievērojami mainījās. Tam par iemeslu bija iespēja Eiropai uzsākt ģeogrāfiski un ekonomiski izdevīgāku tirdzniecību ar Amerikas Savienotajām valstīm.⁷

Dāvids Rikardo (*David Ricardo*) savos izdevumos “Politiskās ekonomikas un nodokļu principi” (*On the Principles of Political Economy and Taxation, 1817*), pāuda idejas, ka valstis var savstarpēji sacensties izmantojot salīdzinošo priekšrocību teoriju³, kuru viņš attīstīja papildinot Ādama Smita absolūtās priekšrocības idejas. Rikardo uzskatīja, ka valsts veikspēja ražošanas sfērās ir atkarīga no ražošanas faktoru - zemes, darba resursu un kapitāla - izmantošanas efektivitātes, jo var būt situācijas, kad valstij absolūtas priekšrocības var nebūt: “Pieejamos ražošanas resursus ir nepieciešams virzīt sfērās, kurās tie tiktu izmantoti pēc iespējas produktīvāk un preču ražošanas izmaksas būtu zemākas nekā analogām precēm, ražotām citās valstīs. Valstīm, kuras iestājas par starptautiskā darba dalīšanu, saražoto produkciju ar augstākām izmaksām ir lietderīgāk un izdevīgāk importēt, zemākām – eksportēt. Šāda resursu ekonomija pasaules mērogā spētu vairost valstu bagātību.”^{4,13} Lai arī Rikardo teorija spēja paskaidrot iemeslus, kāpēc dažāda mēroga tirdzniecība notiek un kā tās veicināšana starp tirdzniecības partneriem spēj vairost bagātību, tomēr tā nebija gana pilnīga. Teorijā netika ņemts vērā, ka valstis mēdz specializēties dažādu preču ražošanā, kā arī minēti iemesli, kāpēc produktivitāte starp partneriem spēja tik kardināli atšķirties.¹⁴

Ekonomisti, kas neatbalstīja marksisma teoriju norādīja uz industriālās revolūcijas nepārtrauktību ar pagātni, turpretim marksisti uzsvēra industriālās revolūcijas perioda sociāli un politiski graujošo raksturu.^{2,15} Marksisti akcentēja politiskās vides nozīmību un tās ietekmi uz ekonomisko attīstību, kā arī uzskatīja, ka komunistu idejas spēj sniegt politisko kontekstu par labu ekonomikas attīstībai. Karls Markss (*Karl Marx*) savā grāmatā “Kapitāls: Politiskās ekonomikas kritika. I sējums” (*Capital: A Critique of Political Economy. Volume I, 1867*)

¹³ **Libermanis G.** *Globalizācijas problēmas* [tiešsaiste]. Rīga: "Latvijas Vēstnesis", 28.07.2005 – [atsauce 29.01.2019] Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/113383>. Nr. 118 (3276)

¹⁴ **Cho D., Moon H.** *From Adam Smith to Michael Porter: Evolution of Competitiveness Theory*. Korea: World Scientific Publishing Co.Pte.Ltd., 2013, 10 p.

¹⁵ **Heller H.** *The Birth of Capitalism: A 21st Century Perspective*. [tiešsaiste]. London: Pluto Press, 2011, p 176 - [atsauce 20.03.2019.] Pieejams: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt183p671?refreqid=excelsior%3A11312754e20d2ef47f8935e6400c08e4>

kritizēja kapitālistiskās pārmaiņas rūpniecības nozarē, tai skaitā, cilvēciskā darbaspēka aizvietošanu ar mašīnēriju: „Veicinot mehānisko iekārtu izmantošanu, tiek atņemtas fiziski smagāka darba iespējas vīriešiem un vieglāku – sievietēm un bērniem. Pārmērīgā konkurence nospiež neaizsargātākos no strādniekiem. Londonā, pēdējos 10 gados, paralēli industrializācijas uzplaukumam plaucis ir arī darba trūkums un bads.”^{4,16}

Lai arī dažos argumentos vācu sociologa Maksa Vēbera (*Max Weber*) viedokļi ar Marksu saskanēja, tomēr abu ekonomistu uzskati par kapitālismu un tā izcelsmi bija pretēji. Vēbers uzsvēra, ka ekonomiskās intereses nebija tas galvenais vadmotīvs, kas motivētu kapitālisma ideju veidošanos, kā arī viņš apšaubīja sociālo grupu spēju apvienoties vienotā rīcībā: „Dažādās sociālajās grupās ir nepieciešamas līdzvērtīgas to uzturošas pamatvērtības. No vienas puses, kapitālistiskās uzņēmējdarbības metodes, no otras, no otras, darba būtībai kā profesionālajam aicinājumam.” Pēc Vēbera domām, kultūras vērtības bija tās, kas būtiskāk ietekmēja ne tikai sociālās struktūras, bet arī varas, sabiedrības šķiras evolūciju, progresu, ekonomiskās un politiskās intereses.^{4,17} Viņš savos empīriskajos novērojumos konstatēja sakarību starp vērtību, reliģisko ticību un nāciju ekonomisko veikumu.³

Pēc otrā pasaules kara pieauga nepieciešamība pēc ekonomikas izaugsmes (*economic growth*) modeļa izstrādes. Teorētiski sāka intensīvi konkretizēt britu ekonomista Dž. M. Keinsa (*J.M. Keynes*) idejas par starptautiskās tirdzniecības likumsakarībām. Keinsa teorijā nozīmīga bija krājumu un investīciju attiecība. Ja krājumi pārsniedz investīcijas – veidojas pārpalikumi, tehniskie risinājumi netiek izmantoti gana efektīvi un palielinās bezdarba līmenis. Ja investīciju pieprasījums apstiež krājumu apmēru, pieaug inflācija un iedzīvotāju dzīves līmenis pazeminās.¹⁸

Sākot ar 20 gs. vidu, ekonomistu vidū sāka parādīties tāds apzīmējums kā konkurētspēja, kuru attiecināja ne tikai mikro, bet arī makro līmeni. Tobrīd aktuāli bija analizēt industriālās rūpniecības dinamiku un faktorus, kas sekmētu saimnieciskās darbības uzlabošanu. Lielākā daļa analīžu tika balstītas uz neoklasicisma ekonomiku, kurās primāri fokusējās uz ražošanas un citu faktoru – darbaspēka, kapitāla un tehnoloģisko risinājumu –

¹⁶ Marx K. *Capital: A Critique of Political Economy. Volume I* [tiešsaiste]. Moscow: Progress Publishers, 1867. p 311. [atsauce: 29.01.2019] Pieejams: <https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/Capital-Volume-I.pdf>

¹⁷ Diehl C. The Life and Work of Max Weber. *The Quarterly Journal of Economics*, 1923, N 1, vol. 38, p 25-27 <https://www.jstor.org/stable/1885770>

¹⁸ Oļevskis G. *Starptautiskā tirdzniecība*. Rīga: Rīgas Starptautiskā ekonomikas un biznesa admin. augstskola, 2003. 99 lpp.

savstarpējo ietekmi, ņemot vērā arī ģeogrāfisko atrašanās vietu, pieejamos dabas resursus, darbaspēku, tirgu u.c. faktoros.¹⁹

Austriešu politekonomists Džozefs Šumpēters (*Joseph Schumpeter*) savā 1942. g. publicētajā grāmatā “Kapitālisms, Sociālisms un Demokrātija” (*Capitalism, Socialism and Democracy*) kā konkurētspējas faktoru akcentēja uzņēmēju lomu, uzsverot, ka uzņēmēju spēja ieviest inovatīvus jauninājumus ir galvenais faktors, lai panāktu priekšrocību pār konkurentiem. Spēja radīt jaunus risinājumus un nosliece uzņemt risku pārbaudot tās praksē. Atšķirības inovāciju kreativitātē un ideju realizēšanas uzņēmībā rada atšķirības visu ekonomikas dalībnieku vidū.^{3,20}

Amerikāņu ekonomists Roberts M. Solovs (*Robert M. Solow*) veica statistiskas datu analīzes par ekonomiskās izaugsmes faktoriem pēckara ASV, laika posmā no 1948. līdz 1982. gadam un konstatēja, ka aptuveni pusi no valsts ekonomiskās izaugsmes nevar attiecināt uz kapitāla un darbaspēka pieaugumu.^{3,21}

Laika gaitā ir mainījušies un pilnveidojušies uzskati par ekonomikas izaugsmes iespējām un noteicošajiem valstu konkurētspējas faktoriem. Līdz šim nav izdevies apvienot un izkristalizēt vienotu paradigmu, kas spētu kodolīgi raksturot tās dabu un dalībnieku rīcības iemeslus un sekas.

1.2. Mūsdienu konkurētspējas koncepcijas

Amerikāņu ekonomists Maikls Porters (*Michael Porter*) bija viens no pirmajiem ekonomistiem, kam sekmīgi izdevās pievērst uzmanību konkurētspējas mikro aspektu pētniecībai.²² Pēc sešu gadu ilga pētījuma, kurā tika analizēti dati par desmit, tobrīd lielākajām, tirdzniecības valstīm – Dāniju, Vāciju, Itāliju, Japānu, Koreju, Singapūru, Zviedriju, Šveici, Lielbritāniju un ASV – savā 1990. gadā publicētajā darbā “Valstu konkurētspējas priekšrocība” (*The Competitive Advantage of Nations*) viņš prezentēja savas

¹⁹ Alexandros N., Metaxas T. “Porter vs Krugman”: History, Analysis and Critique of Regional Competitiveness. *Journal of Economics and Political Economy*, 2016, N 1, vol. 3, p 74

<http://www.kspjournals.org/index.php/JEPE/article/download/657/807>

²⁰ Siudek T., Zawojcka A. *Competitiveness in the economic concepts, theories and empirical research*. [tiešsaiste] Warsaw: Warsaw University of Life Sciences – SGGW, 2014 – [atsauce 17.03.2019]. Pieejams:

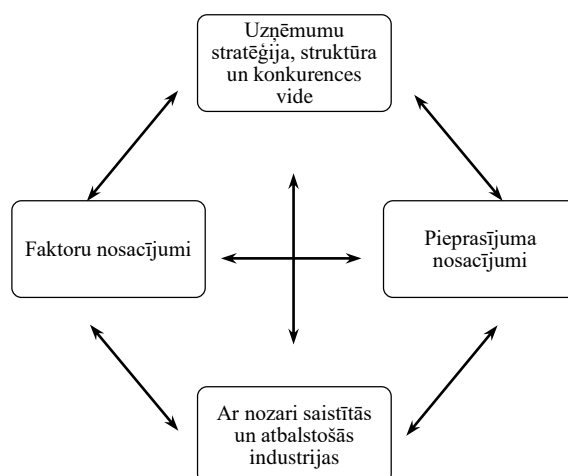
http://www.oeconomia.actapol.net/pub/13_1_91.pdf

²¹ Solow R.M. Technical Change and the Aggregate Production Function. *The Review of Economics and Statistics*, 1957, N 3, vol. 39, p 319 <http://www.jstor.org/stable/1926047>

²² Snowdon B., Stonehouse G. Competitiveness in a globalised world: Michael Porter on the microeconomic foundations of the competitiveness of nations, regions, and firms. *Journal of International Business Studies*, 2006, N 2, vol. 37, p 164, 166 <https://www.jstor.org/stable/3875152>

idejas par konkurētspējas priekšrocībām, vadoties pēc pieņēmuma, ka pasaules tirgū konkurē firmas, nevis valstis, apkopojot tās “Dimanta modeli”.²³

Kā vienīgo jēgpilno valsts konkurētspējas rādītāju Porters norādīja produktivitāti: “Valsts galvenais uzdevums ir radīt saviem pilsoņiem apstākļus par labu augstam un augošam dzīves standartam.” Porters skaidro, ka paaugstināšana ir atkarīga no uzņēmēju spējām pilnveidoties, saglabāt augstu produktivitātes līmeni un nodrošināt tā turpmāku rādītāja pieaugumu arī nākotnē. To ir iespējams panākt paaugstinot produktu kvalitāti, radot pievienoto vērtību, kā arī uzlabojot tehnoloģiskos risinājumus un palielinot ražošanas efektivitāti.²⁴ “Tikai uzņēmumi spēj vairot valsts bagātību.” Porters uzskata, ka uzņēmumu konkurētspēju nodrošina uzņēmuma izsmalcinātības (*sophistication*) līmenis, stratēģija kā tas konkurē citu nozares dalībnieku vidū un vides apstākļi, kādos uzņēmējdarbība tiek veikta, tamdēļ viņš izveidoja “Dimanta modeli” ar kura palīdzību ir iespējams izvērtēt uzņēmējdarbības vides konkurētspēju. Modelī ilustrētie faktori atspoguļo apstākļus, kas ietekmē uzņēmumu ražošanas potenciālu. Porters uzskata, ka modelī aprakstītie faktori spētu uzlabot valsts ekonomisko sniegumu un produktivitātes līmeni.²¹

1.1 att. Portera “Dimanta modelis”²⁵

1. Faktoru nosacījumi (*Factor conditions*) – svarīgākie ražošanas faktori ir saistīti ar ilgstošu investīciju piesaisti un specializāciju. Tie savās īpašībās ir unikāli un konkurentiem ir grūti tos atdarināt. Augstāka līmeņa industrijās attīstību veicinošos faktoros visbiežāk nevis atrod, bet tie tiek nodrošināti pašu spēkiem (specializēti izglītots darbaspēks, zinātniskie atklājumi).

²³ Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. *Harvard Business Review*, 1990, N 2, vol 68, p 73-93
http://www.economie.ens.fr/IMG/pdf/porter_1990_-_the_competitive_advantage_of_nations.pdf

²⁴ Turpat, 76 lpp

²⁵ Turpat, 78 lpp

2. Pieprasījuma nosacījumi (*Demand Conditions*) – sniedz priekšrocības, nodrošinot uzņēmumus ar izaicinājumu bagātiem apstākļiem. Šie izaicinājumi motivē uzņēmumus mainīties, uzlabot preču un pakalpojumu kvalitāti un liek rēķināties ar sabiedrības vērtībām un vajadzībām.
3. Ar nozari saistītās un atbalstošās industrijas (*Related and supporting industries*) – uzņēmumi, kuri sadarbojas ar pašmāju piegādātājiem, spēj ieņemt konkurētspējīgāku pozīciju. Šādi piegādātāji ir rentablāki, tie spēj ātrāk un elastīgāk reaģēt uz izmaiņām, kā arī, veidojot ciešāku sadarbību, ir iespējams saīsināt saziņas līniju (*line of communications*), konkrēti uzrunājot atbildīgo personu, kā arī iespējams apmainīties ar idejām un inovatīviem priekšlikumiem.
4. Uzņēmumu stratēģija, struktūra un konkurences vide (*Firm strategy, structure and rivalry*) – uzņēmumu konkurētspēja izriet no valsts pārvaldības prakses, kā arī no nozares konkurences dabas. Valstu mērķi spēj ievērojami atšķirties no indivīdu un industrijas mērķiem, bet ja uzņēmuma raksturs iet roku rokā ar sabiedrības vērtībām un ceļ tās pašapziņu, uzņēmums var iegūt nacionālā varoņa lomu.²⁶

Pēdējo 20-30 gadu laikā, konkurētspējas paradigma ir pārveidojusies no statiska modeļa uz dinamisku, kura pamatā ir inovētspēja. Tomēr, tā vietā lai uzņēmumi inovētu visos iespējamajos virzienos, uzņēmējiem ir rūpīgi jāizvērtē turpmākā rīcība, pamatojoties uz konkurences apstākļiem un darbību ietekmi uz vidi. Porters skaidro, ka šobrīd industriālā rūpniecība uz uzņēmējdarbību atrodas pārejas fāzē, kur darbības procesi ir jāpadara videi nekaitīgāki. Līdz šim uzņēmējdarbības un tehnoloģisko risinājumu ietekme uz vidi nav bijusi prioritāte, tāpēc zināšanas par labai draudzīgākiem rīcības modeļiem joprojām ir vispārīgas, palielinot nedrošību uzņēmēju vidū par inovāciju nepieciešamību un priekšrocībām.²⁷

Pauls Krugmans ir atpazīstams kā viens no mūsdienu lielākajiem valstu konkurētspējas kritiķiem. Viņš valstu konkurētspējas cēloņu meklējumus apzīmē kā “apsēstību, kas spēj būt ne tikai nepareiza, bet arī bīstama, jo tā kropļo valsts iekšpolitiku un apdraud starptautisko finanšu sistēmu” un argumentē, ka šāds valstu un uzņēmumu konkurētspējas salīdzinājums ir vairāk mulsinošs nekā izskaidrojošs. Pirmkārt, fokusējoties uz vispārīgu valsts konkurētspējas uzlabošanu, pieejamos resursus iespējams sadalīt neefektīvi. Otrkārt, pielīdzinot valsts vadību uzņēmējdarbībai, tirdzniecības politiku ir iespējams novest

²⁶ Turpat, 81 - 83 lpp

²⁷ Porter M.E., Linde C.V.D. Toward a New Conception of the Environment-Competitiveness Relationship. [tiešsaiste] *The Journal of Economic Perspectives*, 1995, N 4, vol. 9, p 97-118 [atsauce 12.05.2019.]. Pieejams: <https://www.jstor.org/stable/2138392>

līdz protekcioņismam un tirdzniecības kariem. Visbeidzot, valsts konkurētspēja nav mēraukla, kas norādītu uz valsts prasmēm pārdot produktus un pakalpojumus starptautiskā tirgū, bet gan valsts spēja nodrošināt ekonomisko izaugsmi, paaugstināt dzīves līmeni, veicināt nodarbinātību un uzņemties saistību pildīšanu starptautiskā mērogā.²⁸

Porters bija viens no pirmajiem ekonomistiem, kas ierosināja konkurētspējas pētniecību no mikroekonomikas puses, tomēr viņa sākotnējais pētniecības mērķis aprobežojās ar mikroekonomisko analīzi. Tā bija veiksmīga sagādīšanās, ka ekonomisti viņa idejas sāka attiecināt uz starptautisku līmeni. Darba veidošanas laikā Darba autors pārlicinās, ka Portera idejas un pētījumu metodoloģija ir nepilnīga un līdz šim ir plaši kritizēta, kā arī šīs teorijas kritika ir saņēmusi kritiku, tomēr šī darba fokuss netiek uz to vērsts. Jaunas analīžu metodes un novērojumi spēj būt noderīgi pētot problēmas arī citas nozares, piemēram, dažādas kulturālās parādības.

²⁸ **Alexandros N., Metaxas T.** "Porter vs Krugman": History, Analysis and Critique of Regional Competitiveness. *Journal of Economics and Political Economy*, 2016, N 1, vol. 3, p 71

1.3. Kultūras ietekme uz ekonomiku

Vārds kultūra ir cēlies no latīņu valodas. Latīņu valodā vārdi *colo, colere* nozīmē - izkopt, apstrādāt. Šos vārdus biežāk lietoja kā terminus lauksaimniecībā. Pirmo reizi romiešu filozofs, politiķis un orators Marks Tullijs Cicerons (*Marcus Tullius Cicero*) šo vārdu salikumu *cultura animi* ir lietojis apzīmējot cilvēka dvēseles un gara izkopšanu. Daži pētnieki, piemēram, latviešu filozofs Andris Rubenis, kultūru raksturo ka visas neģenētiskās informācijas kopumu, kurus cilvēce, savas vēsturiskās attīstības gaitā, izstrādā un nodod nākamajām paaudzēm. Šādā definīcijā tiek uzsvērtā informācijas būtiskā nozīme, bez kuras nebūtu iespējama cilvēces attīstība.²⁹

Ekonomisti kultūru, sabiedrību un tās uzvedību visbiežāk mēdz aplūkot no racionāla, kolektīva skatu punkta, tomēr realitātē sabiedrību veido kompleksa indivīdu kopa, kas individuāli pieņem lēmumus un notikumus aplūko caur personīgo perspektīvu un loģiku. Turpretī ekonomikas pētniecība nodarbojas ar izskaidrojamu, universālu uzvedības un rīcības modeļu meklējumiem. Interese par sakarībām kultūras un ekonomikas pētniecībā nav radusies nesen. Ekonomisti jau agrāk ir uzskatījuši, ka tādas problēmas kā morāle, uzskati un tradīcijas arī atstāj ietekmi uz ekonomikas nozari, tomēr kultūra un ekonomika vel nepastāvēja kā atsevišķas sociālās kategorijas.³⁰

Kopš modernizācijas tika uzskatīts, ka kultūras atšķirības novērojamas tikai reģionos ar strauju ekonomisko izaugsmi. Laika gaitā, termina kultivēšanas iespaidā, apzīmējums ieguva pretēju nozīmi un vairs netika lietots modernu attīstības ideju kontekstā. Attīstības idejas apzīmēja progresu un racionāli izstrādātas pārmaiņas. Turpretī kultūras terminu izmantoja, lai raksturotu stabilitāti, iracionālas tradīcijas un apstākļu nemainību.³¹ Termina nozīmi savā labā izmantoja rietumvalstu lielvaras, leģitimējot savu dominējošo stāvokli pasaulē, reprezentējot sevi kā racionālu, civilizētu sabiedrību ar domāšanas veidu, kurš ir progresīvs un vispārēji pievilcīgs un uzņemoties vadītāja lomu, palīdzot citām kultūrām pielāgoties ritumu idejām.³²

Kultūra un ekonomika ir savstarpēji ļoti cieši saistītas nozares, jo abas sakņojas sabiedrības domāšanā, uzskatos, morālē, tradīcijās un vērtībās.

²⁹ Mūrnieks A. *Ieskats kultūras un reliģiju vēsturē*. Rīga: RaKa, 1998.14 - 21.lpp

³⁰ Beugelsdijk S., Maseland R. *Culture in economics : history, methodological reflections, and contemporary applications*. New York: Cambridge University Press, 2011. p 15

³¹ Kroeber A.L., Kluckhohn C. *Culture : A critical review of concepts and definitions*. [tiešsaiste] Cambridge: Peabody museum of american archaeology and ethnology, Harvard University, 1952. p 49. [atsauce 03.05.2019] Pieejams: <http://www.pseudology.org/Psychology/CultureCriticalReview1952a.pdf>

³² Beugelsdijk S., Maseland R. *Culture in economics : history, methodological reflections, and contemporary applications*. New York: Cambridge University Press, 2011. p 36

1.4. Kultūras attīstība ekonomikas kontekstā

Lai arī Ādamss Smits ir visplašāk pazīstams ar savu absolūtās priekšrocības teoriju un publikāciju “Pētījums par nāciju labklājības dabu un cēloņiem”, pirms tam atpazīstamību viņš guva pateicoties 1759.g. publicētajai grāmatai “Morālā sentimenta teorija” (*The Theory of Moral Sentiments*). Šī darba saturs nav uzskatāms kā tā laika sabiedrības analīze vai vienkārša ekonomikas teorija, bet gan kā radikāls aicinājums mainīt politisko ekonomiku, kas balstītos uz pašiniciatīvu un brīvu tirdzniecību. No vienas puses Smits bija absolūtas sociālās un morālās kārtības aizstāvis, tomēr savus ētikas principus viņš aizguva no reliģiskiem avotiem. Viņš uzskatīja, ka individuālisms nav ceļš uz morāles sabrukumu, bet gan morāles vērtības spēj iesakņoties individuālistiskā pasaules redzējumā. Arīdzan to, ka individuālisms neizraisīs kareivīgu spriedzi starp indivīdiem un palīdzēs veidot sakārtotu, morālu un progresīvu sabiedrību.³³

Ja Ādamu Smitu var apzīmēt kā ekonomikas idejas pamatlicēju, tad Karlu Marksu var dēvēt par zinātniskā sociālisma pamatlicēju. Markss iedvesmoja sociālo aktīvistu un zinātnieku paaudzes pieņemt kritiskāku skatījumu uz sabiedrību un ekonomisko politiku. Viņa darbā “Kapitāls: Politiskās ekonomikas kritika” tiek aplūkots nevis komunisms vai sociālisms, bet gan analizēta kapitālisma tirgus ekonomija. Lai arī fokuss galvenokārt tiek vērsts uz ekonomiskajiem aspektiem, nevis kultūras, viņš pieņem, ka morāle, reliģija sociālās, tiesību un politiskās struktūras nav būtiskas sabiedrībām, kuru identitātes ir vēsturiski iesakņojušās. Šādas struktūras tiek uzturētas ar mērķi veicināt konfliktu un klašu apspiešanu.³⁴

Antonio Gramsci (*Antonio Gramsci*), itāļu rakstnieks un slavens marksisma ideju pārstāvis, puda viedokli, ka šķiru dominēšana nebalstās tikai uz formālu politisku sistēmu un institūcijām, kuras tiek uzspiestas un aizstāvētas no valsts puses. Dominēšana izplatās arī sociālajā un kultūras dzīvē, ietekmējot ideju, paradumu, uzskatu sistēmu un savstarpējo attiecību klimatu.³⁵

20.gs. sākumā Makss Vēbers bija nozīmīga figūra intelektuālajā vidē un sociālo zinātņu pētniecībā. Viņš savā darbā “Protestantisma ētika un kapitālisma gars” (*The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism, 1930*) centās nodalīt materiālo vidi un

³³ **Beugelsdijk S., Maseland R.** Culture in economics : history, methodological reflections, and contemporary applications. New York: Cambridge University Press, 2011. p 18, 20

³⁴ Turpat, 28, 31 lpp

³⁵ Turpat, 32 lpp

uzvedības struktūras no idejām un simboliskajām sistēmām. Vēbers uzskatīja, ka būtiskākā atšķirība starp rietumvalstu ekonomiku un kapitālismu citviet pasaulē bija kapitālisma gars. Rietumu kultūras ekonomikā cilvēkam dzīves galvenais mērķis ir naudas pelnīšana. Ekonomiskais ieguvums vairs nav tikai līdzeklis, kas pakārtots cilvēka materiālo vajadzību apmierināšanai.³⁶ Gara apzīmējumu kapitālismā viņš netieši pielīdzina kultūras lomai ekonomikā, kā ideju un simbolu sistēmu, kas ietekmē sabiedrības ekonomisko rīcību.³⁷

1952. gadā amerikāņu antropologi Klaidis Klakhons (*Clyde Kluckhohn*) un Alfrēds Kroibers (*Alfred Kroeber*) izveidoja sarakstu, kurā bija iekļautas apmēram 200 dažādas literatūrā sastopamas kultūras definīcijas. UNESCO “Universal Declaration on Cultural Diversity” kultūru definē kā: “garīgo, materiālo, intelektuālo un emocionālo iezīmju kopums, kuras piemīt kādai sabiedrībai vai sociālajai grupai.”³⁸ Pēc šīs definīcijas var secināt, ka kultūra piemīt visām cilvēku grupām un tā nav kvantitatīvi izmērāma. Tautu un indivīdu nevar uzskatīt par vairāk vai mazāk kulturālu, vai pavisam nekulturālu. Tomēr katrai patstāvīgai cilvēku grupai var veidoties atšķirīgs garīgo, materiālo, intelektuālo un emocionālo iezīmju kopums.³⁹

M. Porters uzskata, ka ekonomiskā kultūra ir cieši saistīta ar apkārtējiem stimuliem un realitāti, ar kādu indivīdiem nākas saskarties. Kultūra sabiedrībā mēdz tikt stipri atvasināta no pagātnes un tagadnes mikroekonomiskajiem apstākļiem. Dažkārt ir sarežģīti nošķirt kulturāli atvasinātu rīcību no tās, kādu ir veicinājuši ekonomiskie apstākļi. Ekonomiskā kultūra spēj ietekmēt pieredzes gan no “labajiem laikiem”, gan no “sliktajiem laikiem”.⁴⁰ Porters ir pārliecināts, ka kultūru ir iespējams mainīt, jo šāds domāšanas veids dzīvē tiek apgūts nevis ģenētiski pārmantots. Viņaprāt kultūra izriet no tām vērtībām, kādas tiek atalgotas sabiedrībā, tāpēc noteikumu maiņa spētu radīt pārmaiņas sabiedrībā.⁴¹

³⁶ Weber M. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* [tiešsaistē] London: Taylor & Francis e-Library, 2005. p 18 [atsauce 04.05.2019]. Pieejams: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2013/SOC571E/um/Routledge_Classics_Max_Weber-The_Protestant_Ethic_and_the_Spirit_of_Capitalism_Routledge_Classics_-Routledge_2001_.pdf

³⁷ Beugelsdijk S., Maseland R. *Culture in economics : history, methodological reflections, and contemporary applications*. New York: Cambridge University Press, 2011. p 38–42

³⁸ *Cultural Diversity*. [tiešsaistē] Parīze: UNESCO. Pieejams: <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/international-migration/glossary/cultural-diversity/>

³⁹ *Kultūras nozares nozīme Latvijas tautsaimniecībā un ES struktūrfondu izmantošana kultūras vajadzībām*. [tiešsaistē] Rīga: Baltic project consulting. 2006 [atsauce 16.07.2018.]. Pieejams: https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/kultura_timekli/kulturas_nozares_nozime.pdf

⁴⁰ Porter M.E. *Attitudes, Values, Beliefs and Microeconomics of Prosperity In: Culture matters: how values shape human progress*, New York, USA, 2000. Abstracts. New York, 2000, p 23-24

⁴¹ Snowdon B., Stonehouse G. Competitiveness in a globalised world: Michael Porter on the microeconomic foundations of the competitiveness of nations, regions, and firms. *Journal of International Business Studies*, 2006, N 2, vol. 37, p 175 [atsauce 12.05.2019.] Pieejams: <https://www.jstor.org/stable/3875152>

Porters uzskata, ka jebkurā valstī pastāv kulturālas atšķirības starp sabiedrības grupām un indivīdiem viņu uzskatos un attieksmē. Valsts ekonomiskās attīstības ātruma palielinājumu vai palēninājumu daļēji nodrošina produktivitāti veicinoši un slāpējoši ekonomiskās kultūras aspekti. Atbildība par valsts tēlu jo īpaši balstās uz valdības vadītāju un biznesa elites pārstāvju uzskatiem un attieksmi. Stingri pozicionēta un sabiedrībai saprotami izskaidrota valdības attieksme spēj īstermiņā radīt interesi par uzņēmējdarbību, tomēr, lai valsts spētu šo interesi noturēt ilgstošāk, uzskati, attieksme un vērtības ir jāizplata kreatīvi, izmantojot dažādus saziņas kanālus. Izpratnes trūkums par ekonomiskajām norisēm bieži vien ierobežo pārmaiņu ātrumu, kas spētu uzlabot valsts labklājību.⁴²

Dr. G. Hofsteds (*Geert Hofstede*) kultūru definē šādi “kultūra ir kolektīva prāta programmēšana, kas ļauj atšķirt šīs grupas locekļus no citiem cilvēkiem.” Kultūrai vienmēr ir bijis raksturīgs kolektīvisma fenomens un katrs kolektīvs sastāv no indivīdiem, kuru rakstura iezīmes var kopīgo iezīmju spektrā svārstīties lielākā vai mazākā amplitūdā. Visbiežāk terminu “kultūra” lieto aprakstot ciltis vai etniskās grupas (antropoloģijā), tautas (politikas zinātnē, socioloģijā un vadībā), kā arī organizācijas (socioloģija un vadība). Viņš uzskata, ka sociālā, nacionālā un ar dzimumu saistītā kultūra, ko cilvēki apgūst agrā bērnībā un jaunībā, cilvēka apziņu iespaido daudz dziļāk, kā skolas laikā vai vēlāk, darba vidē. Sabiedrības kultūras vērtības ne vienmēr tiešā veidā var novērot. Sabiedrība, dažkārt neapzināti, labāk dod priekšroku zināmai lietu kārtībai, nevis viegli iespaidojas no tendenču izmaiņām. Turpretī organizāciju kultūrā prakse ir redzamāka, jo tā apzināti tiek definēta.⁴³

Ne vienmēr vērtīgas atziņas un teorijas nāk tikai no konkrētās nozares problēmu pētījumiem. Dažkārt teorētiski nonāk pie atziņām vai izmanto specifisku metodoloģiju, kas atsaucās arī uz citu nozaru pētījumiem vai ir noderīgas to analīzē. Dažkārt teorētisku nolūki iet tālāk par kādas problēmas risinājumu un priekšlikumu izstrādi. Idejas spēj revolucionāri iedvesmot un mainīt kādas sabiedrības daļas domāšanu, apzināt līdz šim nepiefiksētas problēmas un veicināt turpmākas diskusijas. Ir iespējams secināt, ka šādi praksē apstiprinās sociālo zinātņu kompleksā daba.

⁴² **Porter M.E.** Attitudes, Values, Beliefs and Microeconomics of Prosperity **In:** *Culture matters: how values shape human progress*, New York, USA, 2000. Abstracts. New York, 2000, p 14

⁴³ **Hofstede, G.** Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. *Online Readings in Psychology and Culture*. 2011. pp. 3

1.5. Kultūras dimensiju klasificēšana

1952.g. ASV antropologs Klaidis Klukhons (*Clyde Kluckhohn*) apgalvoja, ka kultūru ir iespējams klasificēt universālās kategorijās. Tam par iemeslu bija ideja, ka visās kultūrās ir atrodamī bütībā kopīgi faktori, kas to ietekmē, ar atšķirīgām niansēm. Šos faktori sakņojas cilvēka pamatvajadzībās – vajadzība pēc pārtikas, siltuma un dzimumdzīves – neatkarīgi no indivīda vecuma vai fiziskajām u.c. spējām.⁴⁴

Vairums pētnieku divdesmitā gadsimta otrajā pusē ir analizējuši sabiedrības pamatproblēmu bütību, kas raksturo atšķirīgās kultūras dimensijas. Visbiežāk izmantotā definīcija aplūkoja sabiedrības ekonomiskās attīstības un modernizācijas pakāpi, kas atšķīrās no tradicionālā vispārpieņemtā priekšstata.⁴⁴

ASV antropologs Edvards T. Hols (*Edward T. Hall*) kultūru centās klasificēt pēc saziņas metodēm. Augsta konteksta kultūrā liela daļa informācijas tiek nodota netiešā formā, bet zemā – diezgan tieši. Praksē šīs atšķīrības var tieši novērot gan tradicionālajā gan modernajā vidē.⁴⁴

ASV sociologi Talkots Pārsons (*Talcott Parsons*) un Edvards Šils (*Edward Shils*) ierosināja ideju, ka cilvēka darbību nosaka piecu modeļu mainīgie lielumi, kāda ir izvēle starp alternatīvu pāriem:

1. Emocionalitāte, cik viegli cilvēku iespaido apkārtējie impulsi;
2. Fokuss uz savām interesēm vai sabiedrības;
3. Pakļaušanās vispārīgiem pieņēmumiem vai īpatnību kultivēšana savstarpējās attiecībās;
4. Citu indivīdu vērtēšana pēc viņu personības iezīmēm vai sasniegumiem
5. Attiecību specificēšana vai bezierobežojumu difūzija.⁴⁵

Britu antropoloģe Mērija Duglasi (*Mary Douglas*) 1973.g. ierosināja divdimensionālu kultūras klasifikāciju:

1. Pēc "Grupās" vai iekļaušanas - grupas dalībnieku prasība
2. "Režģis" vai klasifikācija - pakāpe, kādā uz mijiedarbību attiecas noteikumi.

Viņa šīs kategorijas asociēja ar daudzveidīgām pārliecībām un sociālajām darbībām: cilvēku attieksme pret dabu, ceļošanu, plānošanu, vēsturi, vecumu, taisnīgumu u.c..

⁴⁴ Turpat, 1 lpp

⁴⁵ Turpat, 2 lpp

Šos trūkumus savā pētījumā izdevās pārvarēt ASV sociologam Aleksam Inkeles (*Alex Inkeles*) un psihologam Danielam Levinsonam (*Daniel Levinson*). Autori savā darbā kultūru sāka pētīt un salīdzināt nacionālā līmenī, kā arī izkristalizēja trīs analītiskās problēmas – attiecības ar autoritāti, priekšstati par sievišķību un vīrišķību, kā arī, kā definēt un risināt konfliktus.⁴⁶

Hofsteds savā 1980. g. publikācijā pauda secinājumu, ka viņa kultūras dimensijas būtiski korelē ar citiem pētījumiem. Valstu varas distances vērtējumi korelēja ar Filipa Grega (*Phillip Gregg*) un Artūra Banksa (*Arthur Banks*) (1965) politiskās sistēmas analīzi, kā arī ekonomiskās attīstības Adelmanā (*Adelman*) un Morisa (*Morris*) (1967) pētījumu. Izvairīšanās no nenoteiktības korelēja ar dimensiju no Lynna (*Lynn*) un Hampsona (*Hampson*) 1975. gadā publicētā garīgās veselības pētījuma. Individuālisma vai kolektīvisma dimensija korelē ar valstu NKP uz vienu iedzīvotāju vērtībām. Zināmu sakritību ar Sievišķības vai vīrišķības dimensiju var novērtēt salīdzinot to ar nacionālā ienākuma sadali izglītības atbalstam.⁴²

Līdz ar Hofstedes otro publikāciju 2001.g., tika uzskaitītas vairāk nekā 400 būtiskas korelācijas starp autora veiktajiem un citiem pētījumiem. Tolaik īpašu atpazīstamība tika pievērsta Hofstedes dimensiju korelācijai ar empīriski balstīto „Big Five” personības testu. Pēc tam, apkopojot datus par 30 valstīm, tika konstatēta nozīmīga korelācija starp nacionālās kultūras dimensiju rādītājiem un piecām personības dimensijām (neurotisms, ekstraversija, atvērtība pieredzei, piekrišana un pārlicība). Piemēram, 55% valstu neirotiskās uzvedības īpatnību varēja skaidrot ar izvairīšanos no nenoteiktības un vīrišķību, turpretim 39% valstu ekstravertumu ar augsto individuālisma līmeni.⁴⁵

Aprakstītās vienas vai vairāku dimensiju klasifikācijas ir centušās subjektīvi atspoguļot sabiedrības kultūras komplekso realitāti. Katra no tām konkrēti izceļ autora subjektīvo izvēli, un pētāmos aspektus, kas pēc autora domām ir bijuši prioritāri.

⁴⁶ Turpat, 3-5 lpp

1.6. Literatūras analīze par Hofsteda kultūras dimensiju ietekmi uz valstu ekonomisko sniegumu

Kopš Hofstede 1980.g. pirmās monogrāfijas publicēšanas, vairums autoru ir centušies salīdzināt kultūras dimensiju vērtējumus ar dažādiem ekonomiskajiem rādītājiem. Šādas metodes izmantošana ļauj vienkāršā veidā salīdzināt vai analizēt kādu problēmu, tomēr metode ar savu vienkāršību tiek arī plaši kritizēta. Visnopietnākais arguments pret valstu kultūras kā analīzes vienības izmantošanu ir tās viengabalainais raksturs. Hofstede valstu kultūras dimensiju vērtībās netiek norādītas vērtību svārstības, kas ņemtu vērā valstu multikulturālistisko dabu.⁴⁷ Kritizēta tiek arī problēma, ka kultūras dimensiju vērtības netiek atjaunotas. Hofstede jaunākos datus ir publicējis 2001.g. un laika gaitā tie arvien vājāk spēj raksturot valstu kultūru.⁴⁸

Ne mazums pētnieku ir centušies valstu inovētspēju izskaidrot ar kulturālajiem faktoriem. Deketa un Šomakera (*Deckert & Schomaker*) empīriskajos pētījumos ir novērotas sakarības starp kultūras dimensijām un inovētspēju, piemēram, varas distance, kolektīvisms un mērķtiecīgums (vīrišķības dimensijas iezīme) uzlabo inovētspēju politisko institūciju līmenī. Dzimumu līdztiesība un humāna attieksme (sievšķības dimensija) ietekmē inovētspēju caur attiecību veidošanu un komunikāciju. Individīdi vieglāk pieņem sabiedrības vērtību skalu. Izvairīšanās no nenoteiktības, uz nākotni orientēti mērķi (pragmatiska uztvere) nodrošina inovētspēju samazinot plaisu starp prakses un vērtību skalu – kultūras izziņas disonansi.⁴⁹

Andrijauskaine un Dumčiuvienē (*Andrijauskienė & Dumčiuvienė*) savā ekonomikas literatūras apskatā par sakarībām starp Eiropas valstu kultūru un inovētspēju secināja, ka abi šie faktori ir savstarpēji atkarīgi. Varas distance (*power distance*) un izvairīšanās no nenoteiktības (*uncertainty avoidance*) negatīvi ietekmē valstu inovētspēju, turpretim individuālisms (*individualism*) un vēlmju apmierināšana (*indulgence*) korelē pozitīvi. Pārējās dimensijas neatstāja vērā ņemamu ietekmi.⁵⁰

⁴⁷ **Minkov M., Hofstede G.** *Clustering of 316 European Regions on Measures of Values: Do Europe's Countries Have National Cultures?* [tiešsaiste] Sofia: International University College, 2014, p 145 [atsauce 14.05.2019]. Pieejams:

<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1069397113510866>

⁴⁸ **Kirkman B.L., Lowe K.B., and Gibson C.B.** A quarter century of culture's consequences: a review of empirical research incorporating Hofstede's cultural values framework. *Journal of International Business Studies* 2006, N 3, vol. 37, p 285–320 [atsauce 14.05.2019.] Pieejams: <https://www.jstor.org/stable/3875261>

⁴⁹ **Deckert C., Schomaker R.M.** *Cultural Impacts on National Innovativeness: Not Every Cultural Dimension Is Equal* [tiešsaiste] Germany: Hochschule Düsseldorf, University of Applied Sciences 2019, p [atsauce 14.05.2019.]. Pieejams: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1069397118799700>

⁵⁰ **Andrijauskienė M., Dumčiuvienė D.** *Hofstede's cultural dimensions and national innovation level* [tiešsaiste] Kaunas: Kaunas University of Technology [atsauce 14.05.2019] Pieejams: <https://hrcak.srce.hr/file/276270>

Rinnes, Stīla un Feirvedera (*Rinne, Steel and Fairweather*) pētījums fokusējās uz individuālisma dimensijas ietekmi uz kreativitāti kā valsts ekonomiskās izaugsmes faktoru. Šī dimensija tika aplūkota atsevišķi, jo visspēcīgāk korelēja ar kreativitāti. Pozitīva korelācija starp individuālismu un kreativitāti norāda uz indivīdu autonomiju, neatkarību un brīvību. Kolektīvās sabiedrībās jaunu ideju piedāvāšana var radīt draudus saliedētībai un veicināt konfrontācijas.⁵¹

Herciu, Ogreaņa un Belasku (*Herciu, Ogreaņa, Belascu*) savā pētījumā par kultūru un nacionālo konkurētspēju centās novērtēt korelāciju starp Hofstede's kultūras dimensijām un WEF GCI. Aplūkotās tika četras kultūras dimensijas no sešām: Varas distance, Individuālisms, Vīrišķība vai Sievišķība un Izvairīšanās no nenoteiktības, kā arī GCI dati tika atlasīti par visām ziņojumā aplūkotajām valstīm un par periodu no 2003. līdz 2004.g. un no 2008. līdz 2010.g. Pētījumā apkopoti tiek šādi rezultāti:

- Varas distance: $y = 149.95 - 19.566x$; $|r| = 0,605$ (vidēji cieša sakarība) – valstīs ar augstu varas distanci konkurētspējas rādītāji ir zemāki (Rumānija, Polija, Slovākija) un ar zemu varas distanci – augstāki (Šveice, Somija, Nīderlande).
- Individuālisms: $y = -60.05 + 22.298x$; $|r| = 0,627$ (vidēji cieša sakarība) – valstīs ar izteiktāku individuālismu ir konkurētspējīgākas (Lielbritānija, Dānija, Zviedrija) un kolektīvākas valstīs ir ar vājākiem konkurētspējas rezultātiem (Rumānija, Portugāle).
- Vīrišķība vai sievišķība: $y = 62.169 - 2.479x$; $|r| = 0,09$ (nav vērā ņemama sakarība) – Lai arī korelācija norāda, ka augstākus vērtējumus saņem sievišķīgāku kultūras vērtību pārstāvošās valstīs, konkurētspējas vērtējumu šī dimensija ietekmē minimāli.
- Izvairīšanās no nenoteiktības: $y = 128.08 - 13.079x$; $|r| = 0,370$ (vāja sakarība) – valstīm ar vājāk raksturīgu izvairīšanos no draudīgām un neskaidrām situācijām izdodas sasniegt labākus rezultātus GCI vērtējumā nekā tām, kurām priekšroku dod prognozējamākam nākotnes redzējumam, tomēr šī sakarība starp faktoriem ir vāja.⁵²

Hofstede's kultūras dimensiju modelis ir vienkāršs un parocīgs datu avots, kas sešās dimensijās cenšas aptvert valstu komplekso kultūras dabu, tomēr datu saturs nav pieņemams kā aktuāls situācijas atspoguļojums. Darba autors novēro, ka ekonomikas literatūrā biežāk sastopami ir kultūras dimensiju salīdzinājumi ar valstu inovētspēju.

⁵¹ Rinne T., Steel D., Fairweather J. The Role of Hofstede's Individualism in National-Level Creativity. *Creativity Research Journal*, 2013, N 1, vol. 25, p 129-136 [atsauce 14.05.2019.]. Pieejams: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10400419.2013.752293>

⁵² Herciu M., Ogreaņa C., Belascu L. Culture and national competitiveness. *African Journal of Business Management* 2011, N 8, vol. 5, p 3056-3062 [atsauce 14.05.2019.]. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/228453842_Culture_and_national_competitiveness

Secinājumi teorētiskajai daļai

Digitalizācijas ietekmē, pēdējās desmitgadēs ir pieredzēta vēl nebijusi valstu ekonomikas un kultūras izpausmju saasināšanās, radot jaunus izaicinājumus un iespējas. Jau aptuveni kopš 18.gs. ir mainījušies un pilnveidojušies konkurētspēju raksturojoši koncepti, tomēr izpausmes par valstu tiekšanās pēc labākiem ekonomiskajiem apstākļiem un tirgus dominances pastiprināšanas ir bijušas novērojamas jau agrāk. Kapitālistiska domāšana nebija tikai Eiropai raksturīga iezīme. Vēsturiski kapitālisma pazīmes vairāk vai mazāk bija novērojamas daudzviet pasaulē, tomēr Lielie ģeogrāfiskie atklājumi Rietumeiropas valstīm sekmēja strauju ekonomisko izaugsmi. Jaunieģūtās zināšanas un tehnoloģiskie risinājumi veicināja inovētspēju dažādās nozarēs, tomēr progresa ātrums apsteidza sabiedrības gatavību pārmaiņām. Tā rezultātā, kari, epidēmijas, pilsoņu nemieri un citas problēmas Eiropas ekonomisko izaugsmi stagnēja. Tomēr, līdz ar dominances nodrošināšanu pār starptautisko tirgu, kā arī tirdzniecības uzsākšanu ar ekonomiski un ģeogrāfiski izdevīgāku partneri – Amerikas Savienotajām valstīm, Rietumeiropas valstu ekonomikas tempi atkal palielinājās.

Turpmākā laika gaitā ekonomisti konstatēja dažādas sakarības starp konkurenci un citiem faktoriem, piemēram, sociāli politiskās vides, reliģijas, krājumu un investīciju attiecības, izglītības, tehnoloģisko inovāciju u.c. faktoros, tomēr līdz šim uzmanība galvenokārt tika pievērsta valstu makroekonomikas konkurētspējas faktoriem. 20.gs. beigās M.Porters ierosināja uzmanību pievērst mikro aspektu pētniecībai, pieņemot, ka tikai uzņēmumu inovētspēja ir svarīgākais valsts bagātības un produktivitātes veicināšanas avots. Savas idejas viņš apvienoja vienotā sistemātiskā modelī, nodēvējot to par Dimanta modeli. Mūsdienās debates par konkurētspēju nav saistītas ar protekcionalisma politikas atdzimšanu. P. Krugmana kritika nav pilnībā noraidījusi produktivitātes nozīmīgumu valsts konkurētspējas uzlabošanā, bet ir veicinājis piesardzīgākus formulējumus analītiķu starpā.

Kultūras pētniecības vēsture ir bijusi krietni senāka. Laika gaitā, uzkrājoties pieredzei un mainoties sabiedrības modeļiem, ir būtiski mainījušies arī pieņēmumi un attieksme pret cilvēku, kā vērtību vai indivīdu ar līdzvērtīgām tiesībām. Kultūras pētniecībā ir pieņemts likumsakarības drīzāk interpretēt, jo ārējo faktoru ietekmju kopums ir pārāk plašs un sarežģīts, lai spētu konkrēti izdalīt detalizētas likumsakarības. Kultūra piemīt visām cilvēku grupām, tomēr to raksturs var veidoties atšķirīgs atkarībā no garīgo, materiālo, intelektuālo un emocionālo iezīmju kopuma.

Vairums pētnieku 20.gs. otrajā pusē analizēja sabiedrības pamatproblēmu būtību, kas spētu raksturot atšķirīgās kultūras dimensijas, tomēr vienas vai vairāku dimensiju

klasifikācijas subjektīvi atspoguļoja mēģinājumus aprakstīt komplekso realitāti. A.Inkeles un D.Levinsons savos pētījumos kultūras atšķirības sāka pētīt nacionālā līmenī un izkristalizēja trīs analītiskās problēmas – attiecības ar autoritāti, priekšstati par sievišķību un vīrišķību, kā arī, kā definēt un risināt konfliktus. Savos pētījumos G.Hofsteds secināja, ka viņa kultūras dimensiju pētījums ir universāls, jo tas kodolīgā saturā korelē ar vairums citu pētnieku darbiem.

Kopš Hofstedes 1980.g. pirmās monogrāfijas publicēšanas, vairums autoru ir centušies salīdzināt kultūras dimensiju vērtējumus ar dažādiem ekonomiskajiem rādītājiem, jo metodes izmantošana ir devusi iespēju vienkāršā veidā starp valstīm salīdzināt vai analizēt kādu problēmu, tomēr metode ar savu viengabalainību un novecojušo saturu, jaunākie dati par valstu kultūras dimensiju novērtējumiem publicēti 2001.g., tiek arī plaši kritizēta. Līdz šim liela daļa pētījumu ir fokusējušās uz inovētspējas atkarību no valstu kultūras dimensiju vērtībām.

Pētījumos secināts, ka augstāki rādītāji valsts varas distances, kolektīvisma un vīrišķības dimensijās spēj uzlabot inovētspēju institūciju līmenī. Turpretī augstāki vērtējumi Sievišķības dimensijā norāda uz sabiedrības spēju meklēt jaunus risinājumus labākas komunikācijas un attiecību veidošanā. Sabiedrība, kas pašpārliecinātāk pieņem nākotni un apstākļu izmaiņas, spēj vieglāk pieņemt kulturālās atšķirības un atvērtāk lūkojas uz vērtībām, kas ne vienmēr tieši sakrīt ar personīgo. Pētījumos secināta arī vispārināta dimensiju ietekme uz valstu inovētspēju. To negatīvi ietekmē augstāki vērtējumi varas distancē un izvairīšanās no nenoteiktības, bet augstāki individuālisma un vēlmju apmierināšanas vērtējumi korelē pozitīvāk.

Analizējot inovētspēju, nevar izslēgt kreativitātes faktoros, kas arī var atsaukties uz valstu kultūru. Tiek novērota pozitīva korelācija starp individuālismu un kreativitāti. Šāda sakarība norāda uz indivīdu autonomiju, neatkarību un brīvību. Kolektīvākās sabiedrībās jaunu ideju piedāvāšana var radīt draudus saliedētībai un veicināt konfrontācijas.

Nacionālās konkurētspējas un valstu kultūras dimensiju korelācijas analīzes zinātniskajā literatūrā ir atrodamas krietni mazāk. Herciu, Ogreana un Belasku pētījums par WEF GCI (par periodu: 2003.-2004.g,2008-2010.g.) un četrām Hofstedes kultūras dimensijām pārklājas ar šajā darbā aplūkoto faktoru korelācijas analīzi. Tas dod iespēju salīdzināt, vai izvēlētais laika periods ietekmē regresijas koeficienta vai sakarības ciešuma izmaiņas.

Analīzē tiek starp GCI un:

1. Varas distanci novērojama vidēji cieša sakarība. Regresijas koeficients norāda uz negatīvu taisnes virzienu, līdz ar to var secināt, ka valstīs ar augstu varas distanci konkurētspējas rādītāji ir zemāki (Rumānija, Polija, Slovākija) un ar zemu varas distanci – augstāki (Šveice, Somija, Nīderlande).

2. Individuālismu novērojama vidēji ciešasakarība. Regresijas koeficients norāda uz pozitīvu taisnes virzienu valstīs ar izteiktāku individuālismu ir konkurētspējīgākas (Lielbritānija, Dānija, Zviedrija) un kolektīvākas valstīs ir ar vājākiem konkurētspējas rezultātiem (Rumānija, Portugāle).

3. Vīrišķību vai sievišķību nav vērā ņemamas sakarības.

4. Izvairīšanās no nenoteiktības novērojama vāja sakarība. Valstīm ar vājāk raksturīgu izvairīšanos no draudīgām un neskaidrām situācijām izdodas sasniegt labākus rezultātus GCI vērtējumā nekā tām, kurām priekšroku dod prognozējamākam nākotnes redzējumam, tomēr šī sakarība starp faktoriem ir vāja.

M. Porters uzskata, ka ekonomiskā kultūra ir cieši saistīta ar apkārtējās vides stimuliem un apstākļiem, ar kādu indivīdiem nākas saskarties. Kultūra sabiedrībā mēdz tikt stipri atvasināta no pagātnes un tagadnes mikroekonomiskajiem apstākļiem. Ekonomiskā kultūra spēj ietekmēt pieredzes gan no “labajiem laikiem”, gan no “sliktajiem laikiem”, tamdēļ Porters ir pārliecināts, ka kultūru ir iespējams mainīt, jo šāds domāšanas veids dzīvē tiek apgūts nevis ģenētiski pārmantots. Viņaprāt kultūra izriet no tām vērtībām, kādas tiek atalgotas sabiedrībā, tāpēc noteikumu maiņa spētu radīt pārmaiņas sabiedrībā.

2. KONKURĒTSPĒJAS UN EKONOMIKAS KULTŪRAS ZIŅOJUMU ANALĪZE

2.1. Internacionālo organizāciju un ES institūciju konkurētspējas izpratne

ECB prezidents Mario Dragi (*Mario Draghi*) savā uzrunā par tematu “Eiropas izaugsmes, integrācijas un solidaritātes stratēģija” definēja konkurētspējīgu ekonomiku kā vidi, kurā makroekonomiskie un institucionālie apstākļi ļauj attīstīties uzņēmējdarbībai. “[...] uzņēmumu attīstība samazina bezdarba līmeni, palielina ārējo tiešo investīciju piesaisti un nodrošina tirgus paplašināšanos. Nevienmērīgais sadalījums – ievērojams valsts budžeta deficīts vai pārpalikums – ir novērojams ne tikai globālā mērogā, bet arī Eirozonā. [...] Šī sadalījuma pamatā ir ne tikai cenu un izmaksu konkurētspējas atšķirības, bet arī spēja straujāk virzīt eksportu. Nenovēršams ir fakts, ka suverēnu valstu savienība var kļūt nestabila, ja dažas valstis kļūst par patstāvīgiem kreditoriem, bet citas par patstāvīgiem debitoriem. [...] Šādi apstākļi spēj sagraut savstarpējo uzticību, tamdēļ konkurētspējas uzlabošana ir tik būtiska prioritāte visām organizācijām un institūcijām, tostarp arī ECB. [...] Eiropas nākotnes labklājība pieprasa, lai dalībvalstis būtu individuāli konkurētspējīgas, jo tikai tā var panākt konkurētspējīgāku stāvokli globālajā tirgū”.⁵³

Līdzīgu skaidrojumu piedāvā arī EK: „Konkurētspēja attiecas uz uzņēmuma, nozares vai valsts spēju efektīvi pārdot un piegādāt preces un pakalpojumus konkrētā tirgū, izmantot iespējas, ko piedāvā globāli integrēti tirgi, kā arī gūt labumus no starptautiskās tirdzniecības. To nosaka ekonomikas ražīgums un diversifikācija, kā arī tās piegādāto preču un pakalpojumu kvalitāte. Konkurētspējas nodrošināšana mikroekonomikas līmenī ļauj uzņēmumiem integrēties globālās vērtības shēmās un attiecīgi makroekonomikas līmenī veicina valsts ekonomikas izaugsmi un jaunu darbavietu radīšanu”.⁵⁴

OECD makrokonkurences definīcija ir līdzīga jaunkeinsisma skolas piekritēja, ekonomista P. Krugmana piedāvātajai: „Makroekonomiskā konkurence ir valsts spēja, godīga tirgus apstākļos, ražot preces un sniegt pakalpojumus, kas spētu konkurēt globālā tirgus apstākļos un ilgtermiņā palielinātu valsts ienākumus un uzlabot tās labklājību”.⁵

WEF izpildkomitejas loceklis un stratēģiskās komunikācijas vadītājs Oliveris Kennis

⁵³ **Draghi M.** Competitiveness: the key to balanced growth in monetary union. **In:** A European strategy for growth and integration with solidarity Conference, Paris, 30 November 2012 [tiešsaiste] – [atsauce 19.03.2019.]. Pieejams: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2012/html/sp121130.en.html>

⁵⁴ *Competitiveness* [tiešsaiste] Brussels: European Commission [atsauce 19.03.2019.]. Pieejams: https://ec.europa.eu/europeaid/sectors/economic-growth/private-sector-development/competitiveness_en

(*Oliver Cann*) skaidro WEF nostāju par konkurētspēju: “Mēs uzskatām, ka konkurētspējīgas ekonomikas ir tās, kuras savu ekonomisko izaugsmi var veicināt izmantojot ilgtspējīgākus risinājumus, no kuriem labumu spētu gūt ikviens sabiedrības loceklis”.⁵⁵

Līdz ar globalizācijas uzplaukumu, arī konkurētspējas aktualitāte ir arvien vairāk pastiprinājusies. Lai arī tās konteksts dažādām interešu grupām, piemēram, akadēmiķiem, politikas veidotājiem vai uzņēmējiem, var atšķirties, tās būtiskums gan mikro gan makro līmenī ietver plašāku nozīmi kā tikai peļņa un zaudējumi. No apkopotajiem konkurētspējas raksturojumiem var izcelt tādas vērtības kā uzticība, stabilitāte, labklājība, godīgums un ilgtspējīgums.

2.2. Starptautiskie konkurētspējas indeksi

Kolīdz rodas nepieciešamība valstij paplašināt savu tirgu starptautiskā līmenī, tā kļūst spiesta domāt par savu konkurētspēju. Neierobežoto vajadzību un ierobežoto resursu vidē ir nepieciešams definēt pareizos faktoros un rast likumsakarības, kas palīdzētu izveidot, uzturēt un attīstīt vidi, kurā cilvēki justos apmierināti. Nepieciešamība pēc šo faktoru un likumsakarību izziņāšanas nav sveša nevienā valstī, tamdēļ ir radusies plaša industrija, kuras darbība tiek mērķtiecīgi orientēta uz politikas veidotājiem, analītiķiem, investoriem, ekonomistiem, kā arī pašiem uzņēmējiem. Par industrijas produktu var dēvēt dažādos konkurētspējas ziņojumus, kas, saskaņā ar izmeklētiem kritērijiem, salīdzina valstu veiksmīguma līmeni konkrētās jomās. Kaut arī reālos apstākļus ir sarežģīti precīzi atspoguļot un interpretēt skaitliskās vērtībās, tos var izmantot kā informatīvu palīgrīku problēmsituāciju noteikšanā vai kā reprezentatīvu līdzekli, kas slavē vai kritizē politikas veidotāju realizētos plānus, reformas un iniciatīvas.

Statistikas praksē indeksi (lat. *index*) ir izplatītākie statistikas rādītāji. Ar to palīdzību raksturo valsts ekonomikas attīstību, atsevišķu nozaru attīstību, analizē uzņēmumu un organizāciju saimniecisko darbību, kā arī ekonomisko rādītāju starptautiskos salīdzinājumos. Indekss apzīmē rādītāju, sarakstu kādai nosaukumu, vārdu u. tml. kopai. Ekonomikā ar procentuāli skaitlisku rādītāju apraksta kādas sociālās vai ekonomiskās parādības secīgās pārmaiņas.⁵⁶

Ar indeksu palīdzību ir iespējams salīdzināt parādību stāvokļu rādītājus. Parādību forma var būt vienkārša vai salikta un tā var sastāvēt no samērojamiem vai nesamērojamiem

⁵⁵ **Cann O.** What is competitiveness? [tiešsaiste]. Geneva: World Economic Forum. 2016 – [atsauce 19.03.2019]. Pieejams internetā: <https://www.weforum.org/agenda/2016/09/what-is-competitiveness/>

⁵⁶ **Goša Z.** *Statistika*. Rīga: Izdevniecība “Izglītības solī” 2003.

elementiem. Vispilnīgāk indeksu teorija ir izveidota saliktu parādību dinamikas pētīšanā, piemēram, vai konkurētspējas izmaiņas tiek novērtētas konkrētā laika nogrieznī, vai laika gaitā. Būtiska ir arī plāna uzdevumu noteikšana un izpildes kontrole, kā arī teritoriālais salīdzinājums un parādību savstarpējo sakrītību analīze. Konkurētspēju iespējams mērīt dažādos līmeņos: mega – globālā, makro – valstu, reģionālā, meso – tautsaimniecības nozares, industrijas un mikro – uzņēmumu līmenī.^{18,19}

Starptautisko indeksu industrija ir plaša un tās piedāvājums ir atšķirīgs ne tikai salīdzināmā apjoma, bet arī mērķu un izmantotās metodoloģijas dēļ, kas, kritikas iespaidā, dažiem indeksiem tiek regulāri mainīta un uzlabota. Starptautiskos indeksus var grupēt atkarībā no pētāmā konteksta, piemēram, Latvijas Bankas ekonomisti, runājot par konkurētspēju izaugsmes teorijās, piedāvā šādu pašveidotu indeksu sadalījumu, kas balstīts uz Maslova vajadzību piramīdas modeli:

2.1 att. Konkurētspējas indeksu sadalījums pēc Maslova vajadzību hierarhijas⁴

Pašapliecināšanās:

- Pasaules labdarības indekss (*World giving index*) – indeksa mērķis ir sniegt priekšstatu par 144 valstu nesavtīgas rīcības līmeni pasaulē. Pētījuma dati tiek ievākti organizējot aptaujas, kuras balstās uz 3 pamatjautājumiem – vai pēdējā mēneša laikā respondents ir palīdzējis svešiniekam, ziedojis naudu labdarībai vai veicis brīvprātīgo darbu, un rezultāti iegūti aprēķinot atbilžu vidējos rādītājus.

Ikgadējo indeksu publicē Lielbritānijā dibināta labdarības organizācija *Charities Aid Foundation*, bet ar datu apkopošanu nodarbojas Amerikas analītikas un konsultāciju kompānija *Gallup Inc*, kas dibināta Vašingtonā.⁵⁷

Cieņa un atzinība:

- Laimīgas planētas indekss (*Happy planet index*) – šis indekss sniedz alternatīvu redzējumu par 140 valstu nacionālajiem izaugsmes panākumiem. Tā mērķis ir sniegt skaidrāku priekšstatu par to, kādā kvalitātē tiek nodrošināti cilvēku dzīves apstākļi, galvenokārt fokusējoties uz respondentu aptaujām un nevienlīdzību ietekmējošiem faktoriem nevis uz valstu vidējiem IKP un citiem statistikas rādītājiem. Indeksā tiek ņemts vērā arī ilgtspējīgas ekonomikas nozīmīgums un cilvēku ietekme uz vidi, iekļaujot datus no Globālās ekoloģiskās pēdas nospieduma pētījumiem (*Global Footprint Network*).⁵⁸
- Pasaules apmierinātības indekss (*World happiness report*) – šajā ziņojumā tiek apkopoti aptauju dati par 156 valstu pamatiedzīvotāju apmierinātību, arīdzan, no tām, 117 valstu imigrantu apmierinātību ar dzīves kvalitāti un citiem subjektīviem labklājības faktoriem. Ziņojumi tiek publicēti atbilstoši kādai konkrētai tematikai un tās veidošanā piedalās arī dažādi speciālisti no ekonomikas un psiholoģijas nozarēm, kas aptauju rezultātus salīdzina ar statistikas datiem un skaidro, kā valstu iedzīvotāju apmierinātība spēj pozitīvi sekmēt valstu ekonomisko un citu sociālo jomu progresu.⁵⁹

Sociālās vajadzības:

- Globālais Inovāciju indekss (*Global Innovation index*) – Ziņojuma veidotāji, Kornelas univeristāte (*Cornell University*), sadarbībā ar INSEAD biznesa skolu (*European Institute of Business Administration*) un WIPO (*World Intellectual Property Organization*), novērtē 126 ekonomiku inovācijas faktorus. Tajā ikgadēji tiek apkopoti pamatdati no 30 dažādiem avotiem, kā arī rezultāti

⁵⁷ *CAF World Giving Index 2018: A global view on trends*. [tiešsaiste] London: Charities Aid Foundation, 2018 – [atsauce 29.03.2019.]. Pieejams: https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-publications/caf_wgi2018_report_webnopw_2379a_261018.pdf?sfvrsn=c28e9140_4

⁵⁸ **Jeffrey K., Wheatley H., Abdallah S.** *Happy Planet Index 2016: A global index of sustainable wellbeing* [tiešsaiste] London: New Economics Foundation, 2016 [atsauce 29.03.2019.]. Pieejams: <https://static1.squarespace.com/static/5735c421e321402778ee0ce9/t/57e0052d440243730fdf03f3/1474299185121/Briefing+paper++HPI+2016.pdf>

⁵⁹ **Helliwell J., Layard R., Sachs J.** *World Happiness Report 2019* [tiešsaiste] New York: United Nations Sustainable Development Solutions Network, 2019 – [atsauce 29.03.2019.]. Pieejams: <http://worldhappiness.report/ed/2019/#read>

salīdzināti ar kvantitatīviem novērtējumiem.⁶⁰

- IMD pasaules konkurētspējas gadagrāmata (*IMD World competitiveness yearbook*) – viens no Starptautiskās vadības attīstības institūta (*International Institute for Management Development*) vadošajiem ikgadējiem ziņojumiem, kurā tiek apkopota 63 valstu ekonomikas, balstoties uz 340 konkurētspējas kritērijiem.⁶¹

Kapacitāte un drošība:

- Pasaules enerģijas ilgtspējas indekss (*World energy trilemma index*) – indeksā tiek ieskicēti dati par 125 valstu relatīvo energoefektivitāti un sniegts salīdzinošs vērtējums par valstu spējām nodrošināt stabilu, drošu, pieejamu un videi nekaitīgu energosistēmu, kā arī tās ilgtspējīgumu.⁶²

Pamatvajadzības:

- Uzņēmējdarbības indekss (*Doing Business*) – indekss apkopo un analizē datus par 190 valstu ekonomikām, salīdzina uzņēmējdarbības vidi un mudina to padarīt efektīvāku, veicinot konkurenci. Tiek veidoti arī detalizēti subnacionāli ziņojumi, kas detalizēti analizē uzņēmējdarbības regulu un reformu efektivitāti dažādās valstīs, pilsētās un reģionos.⁶³
- Loģistikas veiktspējas indekss (*Logistics performance index*) – interaktīvs salīdzināšanas rīks, veidots ar mērķi palīdzēt valstīm identificēt izaicinājumus un iespējas, ko tās sastop tirdzniecības loģistikā, un sniegt ieteikumus situācijas uzlabošanā. Līdz 2018.g. salīdzinājumā iekļautas 160 valstis.⁶⁴
- Ekonomiskās brīvības indekss (*Index of Economic Freedom*) – indekss aptver 12 ekonomisko brīvību formas (likuma normas, valdības varas lielums, reglamentu efektivitāte un tirgus atvērtība) un šo faktoru ietvaros salīdzina situāciju 186

⁶⁰ *History of the Global Innovation Index, GII Framework* [tiešsaiste] New York: Cornell INSEAD WIPO, 2018 [atsauce 29.03.2019]. Pieejams: <https://www.globalinnovationindex.org/about-gii#contactus>

⁶¹ *World competitiveness yearbook*. [tiešsaiste] Lausanne : IMD SWITZERLAND, 2019 – [atsauce 29.03.2019.]. Pieejams: <https://www.imd.org/wcc/products/eshop-world-competitiveness-yearbook/>

⁶² *World Energy Council: World Energy Trilemma Index 2018*. [tiešsaiste] London : World Energy Council, 2019 – [atsauce 29.03.2019.]. Pieejams: <https://www.worldenergy.org/wp-content/uploads/2018/10/World-Energy-Trilemma-Index-2018.pdf>

⁶³ *A World Bank Group Flagship Report: Doing Business 2019* [tiešsaiste] Washington, D.C. : The World Bank Group, 2019 – [atsauce 29.03.2019.]. Pieejams: http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf

⁶⁴ *The Logistics Performance Index and Its Indicators 2018* [tiešsaiste] Washington, D.C. : The World Bank Group, 2018 - [atsauce 29.03.2019.]. Pieejams: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/29971/LPI2018.pdf>

valstīs, kā arī sniedz ieteikumus kā efektīvāk pārvarēt nabadzību un nospiesību.⁶⁵

Ne katrs ziņojums runā tikai par konkurētspēju, taču katrs no tiem var sniegt priekšstatu par kādu vērtētāja vajadzību un vajadzību daudzveidīgo raksturu. Šīs vajadzības ne vienmēr ir iespējams tieši aprakstīt skaitliski, tāpēc pētnieki savā praksē mēdz pielietot anketēšanas metodes, kurās respondenti savu subjektīvo viedokli spēj paust informatīvi apkopojamā un statistiski analizējamā formā. Viena no populārākajām metodēm ir semantiskā diferenciāla metode.

Semantiskais diferenciālis (*semantic differential*) ir daudzdimensiju skalēšanas metode, kuru biežāk izmanto tirgzinību pētīšanā. Šīs metodes izstrādātājs pagājušā gadsimta 50. gados bija amerikāņu pētnieks, sociālpсихologs Čārlzs Osguds (*Charles Osgood*). Viņš vēlējās izveidot dziļi standartizētu mērījumu instrumentu, kas pēc vienotiem kritērijiem spētu noteikt, kādi ir indivīdu uzskati par dažādiem noteiktiem jēdzieniem, objektiem, citām personām vai kolektīviem (konceptiem) u.tml. „Ar šo tehniku iespējams izmērīt personu subjektīvās sajūtas, attieksmes, priekšstatus, viedokļus par kaut ko konkrētu, izmantojot starp personu komunikācijā plaši izplatītos īpašības vārdus.”⁶⁶ Respektīvi, to var definēt kā kvantitatīvo pētījumu instrumentu, ar kuru rast atbildes uz jautājumu: „Ko konkrētais koncepts nozīmē Jums?” – tādējādi atklājot tam piedēvētos tēlus, asociācijas, apzīmējumus. Semantiskā diferenciāla metode tiek uzskatīta par gana vienkāršu paņēmieni respondentu datu apkopošanai, par indivīdu emocionālajām reakcijām dažādu situāciju vai kultūru kontekstos.

Lai izmantotu šo metodi, pētniekam jāizveido saraksts ar antonīmu jeb savstarpēji pretējiem īpašības vārdu pāriem (piemēram, labs – slikts, vērtīgs – nevērtīgs, svarīgs – maznozīmīgs, karsts – auksts). Tie jānovieto uz septiņu punktu vai pozīciju skalas – katrs savā pusē. Katram mērķa grupas respondentam tiek lūgts atzīmēt to skalas pozīciju, kas visprecīzāk raksturo viņa sajūtas vai priekšstatus par mērāmo konceptu. Respektīvi, jo atzīme ir veikta tuvāk īpašības vārdam, jo spēcīgāka ir asociācija, vidējā vienība norāda uz neitrālu nostāju.⁶

Semantiskā diferenciāla metode pietiekami ērts mērījumu instruments, tamdēļ to plaši izmanto dažādu nozaru pētījumos, tai skaitā, Globalās Konkurētspējas indeksa uzņēmēju aptaujā.

⁶⁵ Miller T., Kim A.B., Roberts J.M. *The Heritage Foundation: Index of Economic Freedom 2019* [tiešsaiste] Washington, D.C: The Heritage Foundation, 2019 – [atsauce 29.03.2019.]. Pieejams: https://www.heritage.org/index/pdf/2019/book/index_2019.pdf

⁶⁶ Lawrence, W. N.. *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. USA: Pearson Education 2006.

2.3 Globālās konkurētspējas ziņojums

Pasaules Ekonomikas Foruma veidotajā Globālās konkurētspējas ziņojumā konkurence tiek definēta kā iestāžu, politiku un faktoru kopums, kas nosaka ekonomikas produktivitātes līmeni, kas savukārt raksturo labklājības līmeni, kādu pētāmā valsts ir sasniegusi.⁶⁷

Lai arī uzņēmumu savstarpējā konkurētspēja vienmēr ir tikusi uzskatīta kā pašsaprotams faktors, tomēr, starptautiskā līmenī šāda spēja ir tikusi apšaubīta. Neskatoties uz iebildumiem, tika veikti vairums pētījumi šīs tēmas izpētē un faktora novērtējumā, par pamatu ņemot produktivitāti un jaudu ar kādu valstis pasaules tirgū cenšas uzlabot ekonomiskos rādītājus un dzīves līmeni.⁶⁸ Šobrīd vairums ekonomistu ir vienprātis, ka produktivitāte ir viens no galvenajiem ilgtermiņa labklājības raksturlielumiem, kas izskaidro dažādu valstu ienākumu atšķirības. Iedzīvotāju dzīves standarta izaugsmes iespējas var būt ierobežotas, ja valsts ekonomikā efektīgi nedarbojas pamata faktori, kas šo procesu padarītu ilgtspējīgu. Saglabāt konkurētspēju nozīmē arī būt elastīgam - uzturēt augstus dzīves standartus, vienlaicīgi sekojot un pielāgojoties negaidītām pārmaiņām, piemēram, finanšu tirgus krīzēm vai jaunajiem apstākļiem globalizācijas un tehnoloģiju revolūcijas laikmetā.⁶⁶

Globālais konkurētspējas indekss, publicēts kopš 2005. gada, sākotnēji tika balstīts uz Klausa Švāba (*Klaus Schwab*), Ekonomikas profesora, Pasaules Ekonomikas foruma Davosā dibinātāja un izpilddirektora, 1979. gadā radušos ideju. Tās izstrādē piedalījās arī Havjērs Sala-i-Martins (*Xavier Sala-i-Martin*), ekonomikas profesors, Pasaules Ekonomikas foruma Davosā līdzdibinātājs, kā arī redaktors ikgadējiem Globālās konkurētspējas indeksa ziņojumiem.⁶⁶ Šis ziņojums tiek veidots kā informatīva rakstura instruments ar mērķi identificēt valstu ekonomikas stiprās un vājās puses, uzskaitīt to progresu, kā arī kalpot kā atbalsta materiāls politikas veidotājiem, uzņēmējiem un sabiedrībai kopumā, kas savā attīstībā virzās uz ilgtermiņa plānošanu.⁶⁶

Atšķirībā no IKP uz vienu iedzīvotāju attīstības pakāpes rādītāja, WEF valstis nosacīti izdala trīs grupās iedala trīs grupās:

1. Resursu virzīta ekonomika;
2. Investīciju virzīta ekonomika;

⁶⁷ *General questions relating to the Global Competitiveness Index* [tiešsaiste] Geneva: World Economic Forum. Pieejams: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/faqs/>

⁶⁸ Pérez-Moreno S., Rodríguez B., Luque M, Assessing global competitiveness under multi-criteria perspective, *Economic Modelling*, 2016. Vol. 53, p 398-408

3. Inovāciju virzīta ekonomika.

Katrā no šīm attīstības fāzēm svarīgākie faktori, kas ietekmē konkurētspējas attīstību ir dažāda svara. Lai arī katra no aprakstītajām kritēriju grupām ietver savu nozīmīguma pakāpi, katru valsti atsevišķi tās var ietekmēt savādāk.

2.3.1. Resursu virzīta ekonomika

Resursu virzītas ekonomikas posmā tiek ierindotas jaunattīstības valstis, kuru ekonomika funkcionē uz mazkvalificēta darbaspēka un dabas resursu rēķina. Eksporta sortiments ir ārkārtīgi šaurs, un parasti tas attiecas uz produktiem ar zemu pievienoto vērtību. Atkarība no starptautiskajiem darījumiem ar starpniekiem ir augsta un peļņas normas ir zemas, kas būtiski ietekmē cenu svārstības un tirdzniecības apstākļus. Tehnoloģiskie risinājumi pārsvarā tiek importēti, kā arī jūtama atkarība no ārvalstu tiešajām investīcijām.⁶⁹

Šajā attīstības posmā konkurētspēja, galvenokārt, ir atkarīga no šādām pamatprasībām: efektīgi funkcionējošām valsts un privātajām institūcijām (1. pīlārs), labi attīstītas infrastruktūras (2. pīlārs), stabilas makroekonomiskās vides (3. pīlārs) un veselīga darbaspēka, kas ir saņēmis vismaz pamatizglītību (4. pīlārs). Resursu virzītas ekonomikas stadijā stratēģijas veidotājiem ir nepieciešams izstrādāt plānu ar mērķi piesaistīt lielākas investīcijas un ieņēmumus no ekonomiskās izaugsmes ieguldīt veselības, izglītības un infrastruktūras uzlabošanas jomās.^{68,70}

1. *Pīlārs – Institūcijas*

Institucionālo vidi nosaka pēc juridiskās un administratīvās sistēmas, kurā indivīdi, uzņēmumi un valdība veic savstarpēju sadarbību, lai radītu finansiālu izaugsmi. Taisnīgas un efektīgas institucionālas vides apstākļu izveide ir ieguvusi arvien nozīmīgāku lomu, ņemot vērā pēdējos gados piedzīvoto ekonomisko un finanšu krīzi un tās turpmāko seku risināšanu ne tikai daudzu valstu tautsaimniecībā, bet arī starptautiskā līmenī.⁷¹

Institūciju vides kvalitāte būtiski ietekmē valsts konkurētspēju un izaugsmi, piemēram, lēmumus, kas saistīti ar investīciju piešķiršanu, uzņēmumu ražošanas efektivitāti, kā sabiedrībā tiktu sadalīti ieguvumi un segtas izmaksas saistībā ar attīstības stratēģiju un

⁶⁹ **Kirchbach F.** A Country's Competitive Advantage [tiešsaiste] Geneva : International Trade Centre, 2003 – [atsauce 03.04.2019]. Pieejams: <http://www.tradeforum.org/A-Countrys-Competitive-Advantage/>

⁷⁰ *Appendix A: Methodology and Computation of the Global Competitiveness Index 2017–2018* [tiešsaiste] Geneva: World Economic Forum. [atsauce 12.07.2018.]. Pieejams: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/04Backmatter/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018AppendixA.pdf>

⁷¹ *Methodology: The 12 pillars of competitiveness.* [tiešsaiste] Geneva: World Economic Forum. [atsauce 04.06.2018.]. Pieejams: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/methodology/>

izvēlēto politiku. Darbības nozares pārsniedz tikai tiesisko regulējumu funkcijas, bet arī veido valdības attieksmi pret tirgu, brīvībām un analizē veikto operāciju efektivitāti, piemēram, vai nav iestājusies pārmērīga birokrātijas un korupcijas situācija, vai valsts pārvalde ir gana caurspīdīga un uzticama, vai valsts spēj sniegt nepieciešamo atbalstu uzņēmējdarbības nozarei un vai politiskā atkarība tieslietu sistēmai nerada apjomīgas izmaksas, kas ekonomisko attīstību bremsētu.⁷⁰

Lai gan ekonomikas literatūra pastiprinātu uzmanību pievērš valsts iestādēm, privātās institūcijas ir gana nozīmīgs elements finansiālās labklājības uzlabošanai. Globālā finanšu krīze ar vairums korporatīvajiem skandāliem ir atklājusi problēmu ar grāmatvedības, bilanču un gada pārskatu, standartu kvalitāti un datu neatbilstību reālajai situācijai, kas rada krāpšanās iespējas. Ekonomisko situāciju ir iespējams efektīvāk analizēt un uzlabot, ja uzņēmumi tos vada pēc absolūta godīguma principa un to vadītāji ievēro spēcīgu ētisko praksi darījumos ar valdību, citiem uzņēmumiem un sabiedrību kopumā.⁷⁰

Institūciju (25%) pīlārā tiek padziļinātāk aplūkotas publiskās (75%) un privātās (25%) institūcijas:

- Publiskajām institūcijām – īpašumu tiesības (20%), ētikas un korupcijas līmenis (20%), institūciju ietekmējamība (20%), publiskā sektora darbības kvalitāte (20%), drošība (20%).
- Privātajām institūcijām – korporatīvā ētika (50%), profesionālā atbildība (50%).⁶⁹

2. Pīlārs – Infrastruktūra

Plašas un efektīvi plānotas infrastruktūras izveide ir būtisks solis efektīvas ekonomiskās darbības nodrošināšanai, jo, atbilstoši tai, teritorijas tiek sadalītas zonās un darbības sektoros. Efektīgs plānojums nodrošina mazāku attāluma ietekmi starp reģioniem, integrējot nacionālo tirgu un savienojot to ar citu valstu un reģionu tirgiem, kuros var saskarties ar zemākām izmaksām. Dažādos veidos pozitīvi tiek ietekmēta arī ekonomiskā izaugsme, mazinot ienākumu nevienlīdzību un nabadzību mazāk attīstītajos reģionos. Pateicoties kvalitatīvu ceļu izbūvei, dzelzceļa, jūras un gaisa transporta infrastruktūras uzlabošanai, uzņēmumi spēj drošā un savlaicīgā veidā nodrošināt kravu un darbaspēka kustību uz vispiemērotāko vietu. Valsts ekonomija ir atkarīga arī no labi plānota elektroenerģijas tīkla, kurš ir brīvs no pārtraukumiem un gana drošs no ārējo apstākļu ietekmes, lai uzņēmumi un ražotnes spētu strādāt netraucēti. Arī plašs telekomunikāciju tīkls nodrošina ātru un brīvu informācijas plūsmu un palīdz nodrošināt savstarpējo saziņu.⁷⁰

Infrastruktūras (25%) pīlāra ietvaros tiek pētīta transporta (50%), kā arī elektroenerģijas un telefonu tīkla (50%) infrastruktūra.⁶⁹

3. Pīlārs – Makroekonomiskā vide

Makroekonomiskās vide bez pārējo faktoru ietekmes nespēj palielināt nācijas produktivitāti. Tās sajukums spēj pat nodarīt kaitējumu ekonomikai. Valdība nespēj nodrošināt efektīgu pakalpojumu sniegšanu, ja tai jāiekasē augsti procentu maksājumi, lai segtu savas parādsaistības. Fiskālais deficīts ierobežo valdības spējas reaģēt uz dažādiem biznesa cikliem. Arī uzņēmumi nespēj pilnvērtīgi darboties apstākļos, kad inflācijas rādītāji ir nesamērīgi augsti vai nestabili. Ekonomika nespēj attīstīties ilgtspējīgā veidā, ja vien makroekonomiskā vide nav stabilizēta.⁷⁰

Makroekonomiskās vides (25%) pīlārā tiek padziļinātāk aplūkota valsts finanšu situācija – budžeta bilance, uzkrājumi, inflācija, valsts parāds, kā arī valsts kredītreings.⁶⁹

4. Pīlārs – Veselības stāvoklis un pamatizglītība

Veselīgs darbaspēks tiešā veidā nodrošina valsts konkurētspēju un produktivitāti. Darba ņēmēji ar sliktu veselības stāvokli nespēj ar pilnu potenciālu veikt savus darba pienākumus un izrādīs mazāku produktivitātes līmeni. Investīcijas veselības aprūpē ir ne tikai būtiskas, bet arī rada atbalstu kopējai ekonomiskajai izaugsmei.⁷⁰

Papildus šajā pīlārā tiek ņemta vērā iedzīvotāju pamatizglītības kvalitāte un kvantitāte. Statistiski, bieži vien darba ņēmēji, kas ir pabeiguši mācības tikai pamatizglītības līmenī, spēj darba vietu rast tikai vienkāršās, zemi atalgotās darba vietās. Darba ņēmējiem ar augstāku izglītību ir plašākas profesiju un atalgojuma iespējas. Pamatizglītības trūkums var kļūt par nopietnu šķērslī uzņēmējdarbības attīstībai un padara valsti mazāk konkurētspējīgu.⁷⁰

Šajā pīlārā (25%) tiek analizēts valsts saslimstības (50%) un pamatizglītības līmenis. (50%).⁶⁹

2.3.2. **Investīciju virzīta ekonomika**

Kolīdz valsts kļūst konkurētspējīgāka, uz ko norāda augstāks produktivitātes līmenis un vidējais atalgojums, ir nepieciešams pāriet uz efektivitāti orientētu attīstības stadiju. Investīciju virzītas ekonomikas stadijā importētajiem tehnoloģiskajiem risinājumiem tiek veidoti uzlabojumi, starp augsti kvalificētiem speciālistiem organizēti sadarbības projekti un piesaistītas investīcijas. Apjomīgi līdzekļi tiek ieguldīti ar tirdzniecību saistītā infrastruktūrā (ceļi, telekomunikācijas un ostas).⁶⁸

Šajā posmā valsts eksporta stratēģiju nepieciešams fokusēt uz turpmāku uzņēmējdarbības vides uzlabošanu, izvērtējot optimālāku ārējās tirdzniecības politiku (muita, tarifi). Šiem apstākļiem būtu jāpalīdz potenciālajiem eksportējošajiem uzņēmumiem paplašināt savu darbību starptautiskajā tirgū. Tā kā ražošanas līmenis pakāpjas no izejvielu pārstrādes uz produktu ražošanu, nozarēm ir jātiecas uz pievienotās vērtības radīšanu. Lai arī ārējo tiešo investīciju piesaistei ir jā saglabā stratēģiskā prioritāte, ir vēlams arī motivēt uzņēmumus veidot klasterus, lai tiktu veicināta to savstarpējā sadarbība un uzlabota konkurētspēja.⁶⁸

Kopumā, investīciju virzītas ekonomikas stadijā konkurenci būtiski ietekmē šādi efektivitātes pastiprinātāji: augstākās izglītības un apmācību joma (5. pīlārs), produktu tirgus efektivitāte (6. pīlārs), labi funkcionējošs darba tirgus (7. pīlārs), attīstīts finanšu tirgus (8. pīlārs), spēja savā labā izmantot esošo tehnoloģiju risinājumu priekšrocības (9. pīlārs) un plašs iekšzemes un ārvalstu tirgus (10. pīlārs).⁶⁹

5. Pīlārs - Augstākā izglītība un apmācības

Augsti izglītots darba spēks spēj nest valstij finansiālu ieguvumu līdzīgi kā ar produktu eksportu. Mūsdienu globalizācijas ekonomikā nepieciešamība pēc augsti kvalificēta darba spēka, kas spēj veikt sarežģītus uzdevumus un ātri pielāgoties mainīgajai videi un vajadzībām, ir kļuvusi par normu. Šis pīlārs mēra izglītības iestādēs uzņemto skaita statistiku kā arī izglītības kvalitāti no uzņēmēju skatu punkta.⁷⁰

Personāla apmācības tiek iekļautas faktora izpētē, jo tās spēlē būtisku lomu uzņēmuma konkurētspējas uzlabošanā un to efektivitāte ir izmērāma no uzņēmēja puses.⁷⁰

Augstākā izglītības un apmācību (17%) pīlārā tiek analizēta izglītības sistēmas kvantitāte (33%), kvalitāte (33%) un apmācību pieejamība darba vietās (33%).⁶⁹

6. Pīlārs – Produktu tirgus efektivitāte

Valstis ar efektīvi plānotu preču tirgu spēj ražot pareizi sabalansētu produktu un pakalpojumu kombināciju, ņemot vērā specifiskās pieprasījuma un piedāvājuma nianšes un nodrošinot preču visefektīvāko virzīšanu tirgū. Labāko iespējamo vidi preču apmaiņai veido neliela apjoma valdības ierobežojumi, kas kavētu uzņēmējdarbību un nodrošinātu līdzvērtīgu konkurenci. Valdības pastiprinātas iejaukšanās iniciatīvas var arī kavēt tirgus izaugsmi ar

apgrūtinošu nodokļu slogu, ierobežojumiem un diskriminējošiem noteikumiem, kas attiecināti uz ārvalstu tiešo investīciju piesaisti un ārvalsts īpašumtiesību piesaisti.⁷⁰

Produktu tirgus efektivitātes (17%) pīlārā tiek padziļinātāk aplūkota iekšzemes un ārvalstu konkurence (67%) un pieprasījuma apstākļu kvalitāte (33%)⁶⁹

7. Pīlārs – Darba tirgus efektivitāte

Darba tirgus elastīguma un efektivitātes mērķis ir nodrošināt darba spēkam piemērotāko un atbilstošāko spēju pielietojumu darba uzdevumu veikšanai un stimulēt augstākās atdeves ieguvi no tā. Darba tirgum ir jābūt spējīgam ātri un ar zemām izmaksām novirzīt darbiniekus no vienas saimnieciskās darbības uz citu, bez būtiskām atalgojuma svārstībām un sociālajiem sarežģījumiem. Jauniešu bezdarbs joprojām ir augsts vairākās Eiropas valstīs, kā arī nav panākti risinājumi pieejamākai iekļūšanai darba tirgū. Efektīgam darba tirgum ir jānodrošina skaidrs un spēcīgs stimulds darba spēka centienu un nopelnu sekmēšanai darba vietās, kā arī jānodrošina vienlīdzīgas iespējas vīriešiem un sievietēm uzņēmējdarbības vidē. Kopumā šie faktori rada pozitīvu ietekmi uz darba ņēmēja sniegumu un ārvalstu talantu piesaisti un to nozīme ar katru gadu palielinās.⁷⁰

Darba tirgus efektivitātes (17%) pīlārā tiek aplūkota tirgus elastība (50%), kā arī efektīva talanta izmantošana (50%).⁶⁹

8. Pīlārs - Finanšu tirgus attīstības līmenis

Efektīgi funkcionējošs finanšu sektors spēj sadalīt tai pieejamos resursus gan nācijās iedzīvotājiem, gan tiem, kas ir imigrējuši valstī no ārzemēm, atbilstoši to nepieciešamībai. Resursu virzība notiek caur uzņēmējdarbības vai investīciju projektu kanāliem ar augstākajām atdeves likmēm nevis ar politiku saistītos nolūkos. Padziļināts un pienācīgs risku izvērtējums ir droša finanšu tirgus pamatnosacījums. Biznesa investīcijām ir izšķiroša nozīme produktivitātes veicināšanā, tamdēļ ekonomikām ir jāveido sarežģīts finanšu tirgus, kas finanšu kapitāla investīcijas padara pieejamas privātajam sektoram, piemēram, piedāvājot banku aizdevumus, regulētu vērtspapīru tirgu, riska kapitālu un citus finanšu produktus. Lai efektīgi pildītu šādas funkcijas, banku sektoram ir jābūt caurspīdīgam un uzticamam un, ņemot vērā pēdējo gadu ekonomiskās krīzes pieredzi, finanšu tirgiem ir nepieciešami regulējumi, kas aizsargātu ieguldītājus un citus ekonomikas dalībniekus kopumā.⁷⁰

Šajā pīlārā (17%) ir apkopoti dati par finanšu tirgus efektivitāti (50%), un uzticamību (50%).⁶⁹

9. Pīlārs - Tehnoloģiskā gatavība

Šajā faktoru grupā tiek novērtēts ātrums, ar kādu tautsaimniecība ievieš un pielieto modernās tehnoloģijas, lai paaugstinātu savu uzņēmumu produktivitāti. Mūsdienās progresīvu produktu un risinājumu pieejamībai ir izšķiroša nozīme konkurētspējas priekšrocības noteikšanai, īpaši valstīs, kuras atrodas mazāk attīstītā tehnoloģiskās attīstības stadijā.⁷⁰

Tehnoloģiskās gatavības (17%) pīlārā tiek aplūkotas tehnoloģisko risinājumu pārņemšanas (50%) un IKT izmantošana (50%) iespējas.⁶⁹

10. Pīlārs - Tirgus atvērtība un lielums

Tirgus lielumam ir būtiska ietekme uz produktivitāti, jo lielāks ir tirgus, jo lielāka iespēja organizācijām ir paplašināt savu darbību citās valstīs. Vēsturiski, uzņēmumiem pieejamie tirgi robežojās ar nacionālajām valstu robežām, turpretī globalizācijas laikmetā, starptautiskie tirgi ir kļuvuši par vietējo tirgu aizvietošanu, īpaši būtiski tas ir mazajām valstīm. Šādā situācijā eksportu var uzskatīt par iekšējā pieprasījuma aizvietošanu.⁷⁰

Tirgus atvērtība un lielums (17%) šajā pīlārā tiek pētīts aplūkojot ne tikai iekšzemes (75%), bet arī ārvalstu tirgus lielumu (25%).⁶⁹

2.3.3. Inovāciju virzīta ekonomika

Tām valstīm, kas sasniedz uz inovācijām orientētu posmu, izmantojot inovāciju un izsmalcinātības faktorus, jāpanāk, ka uzņēmumi savstarpēji konkurē ražojot jaunas un no pašreizējām atšķirīgas preces, izmantojot vismodernākās ražošanas tehnoloģijas un procesus (11. pīlārs) un ir jāturpina jauno inovāciju ieviešana (12. pīlārs). To var panākt uzlabojot sadarbību starp uzņēmējiem un atbalsta institūcijām, kā arī nodrošinot programmas, vai citas iniciatīvas, kas iedrošinātu uzņēmējus vairāk inovēt ne tikai preču un pakalpojumu nodrošināšanas līmenī, bet arī riskēt unikālas uzņēmuma stratēģijas izveidē un realizācijā. Kā par prioritāru mērķi, valstij vēlams izvirzīt pakalpojumu eksporta jaudas palielinājumu.⁶⁸

11. Pīlārs – Biznesa vides kvalitāte

Biznesa attīstības līmenis attiecas uz valsts vispārējo biznesa tīklu kvalitāti, kā arī atsevišķu uzņēmumu operāciju un stratēģiju sarežģītību. Kad kompānijas un piegādātāji ir apvienoti klāstros un ģeogrāfiski atrodas tuvu cits citam, efektivitāte aug, rodas vairāk iespēju inovācijām, samazinās barjeru skaits, kas traucē veidoties jauniem uzņēmumiem.⁷⁰

Biznesa vides kvalitātes (50%) pīlāra ietvaros tiek aplūkoti vietējie un starptautiskie piegādātāji, konkurences priekšrocības, klāsteru attīstības stāvoklis u.c. faktori.⁶⁹

12. Pīlārs - Inovācijas

Inovāciju attīstības līmenis ir īpaši svarīgs valsts ekonomikā, jo jaunas un efektīvas ekonomikas teorētisko zināšanu iespējas lēnām tuvojas iespēju robežām. Radīt lielāku pievienoto vērtību ir vieglāk radot tehnoloģisko sistēmu, kas tieši risinātu problēmas un atvieglotu darba procesus. Lai šāds progress realizētos, valstij ir jārada novatoriska vide un jāsniedz atbalsts zinātnē un pētniecībā. Īpaši privātajā sektorā var novērot plašu sadarbību pētījumu un tehnoloģiju jomā starp universitātēm un rūpniecības sektoru.⁷⁰

Inovāciju (50%) pīlāra ietvaros tiek aplūkoti ar zinātni un izaugsmi saistīti faktori, piemēram, inovāciju kapacitāte, zinātniski pētniecisko iestāžu kvalitāte, sadarbība ar uzņēmumiem, u.c. faktori.⁶⁹

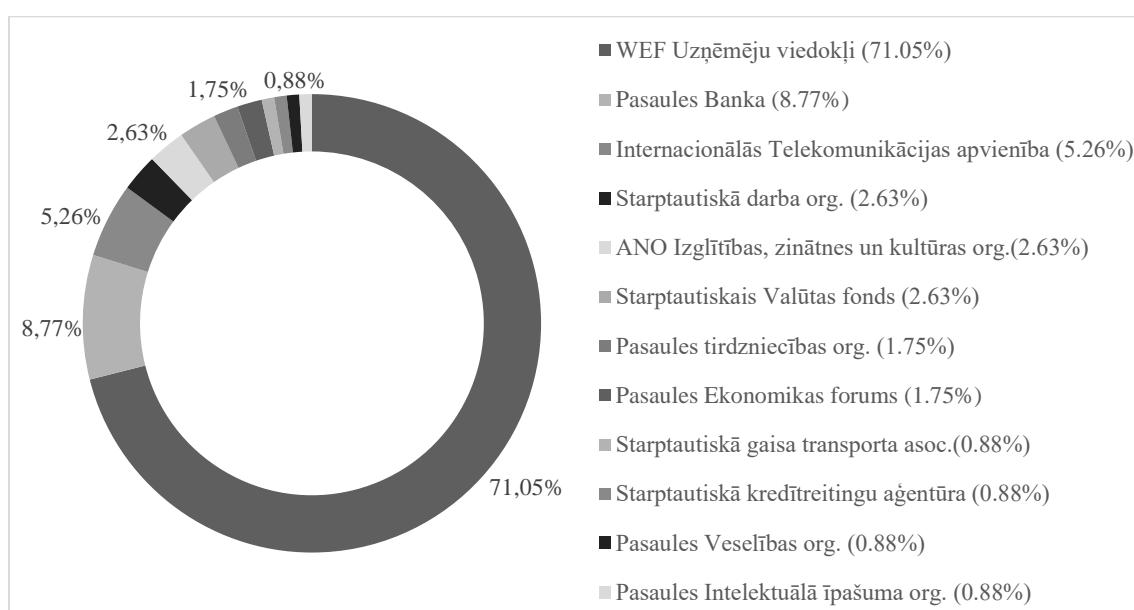
Lai arī ziņojumā ir atsevišķi izdalīti 12 konkurētspējas pīlāri, katra no aprakstītajām kritēriju grupām ietver nevienlīdzīgu nozīmīguma pakāpi, līdz ar to vērtējumi katru valsti, atkarībā no iedzīvotāju attīstības fāzes, var ietekmēt GCI ranga vērtējumu atšķirīgi.

Ņemot vērā, ka ekonomiskie faktori ir savstarpēji vairāk vai mazāk saistīti, kāda raksturlieluma vājums spēj negatīvi ietekmēt rezultātu arī citos faktoros.

2.4. GCI avotu analīze

WEF pastāvīgi veic metodikas uzlabojumu novērtējumus, lai spētu precīzāk atspoguļot konkrētā laikposma īpatnības. Gan lietotā metodoloģija, gan pētījumā iekļauto valstu skaits, gan rezultāts laika gaitā mainās. Kopumā 2017.g. indeksu veido 114 mainīgie, kuri detalizēti raksturo pētījumā iekļautās valstis, bet jāņem vērā, ka tās atrodas dažādos ekonomiskās attīstības līmeņos. Atkarībā no valsts attīstības līmeņa, konkurētspējas aprēķināšanā mainās katras faktoru grupas nozīmība. Dati indeksa aprēķināšanai tiek iegūti gan no publiski pieejamiem statistikas avotiem (1/3), gan uzņēmēju aptauju datiem (2/3).

Statistikas dati tiek iegūti no dažādiem publiski pieejamajiem internacionālo organizāciju un pētījuma centru avotiem.

2.2 att. 2016-17.g. GCI ziņojuma avotu uzskaitījums⁷²

Kā var to novērot diagrammā, indeksā apkopotie 114 faktori nāk no dažādiem avotiem, tomēr lielāko daļu, vairāk kā divas trešdaļas, veido uzņēmēju aptauju rezultāti. Pēc tam seko Pasaules Bankas Doing Business indekss, u.c. indeksi, kuri tikai daļēji atspoguļojas GCI ziņojumā.

Ikgadējai GCI datu uzskaitē tiek izmantotas WEF veidotās uzņēmumu vadītāju viedokļa atvērtā tipa aptaujas. To mērķis ir izvērtēt esošo situāciju, ievērot trūkumus, kas prasītu tālāku kvalitatīvo novērtējumu un veidot visaptverošu, starptautiski salīdzināmu

⁷²Appendix D: Technical notes and sources [tiešaiste] Geneva: World Economic Forum. [atsauce 12.07.2018.]. Pieejams: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/04Backmatter/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018AppendixD.pdf>

* Darba autora datu vizualizācija un procentuālais aprēķins

statistikas datu uzskaiti, kāda līdz šim nav bijusi pieejama vai ir nepieciešamība to aktualizēt un pilnveidot, piemēram, par uzņēmējdarbības aktivitāti un korupcijas izplatību.⁷²

Aptaujas struktūra tika sadalīta 15 tēmās, uzņēmuma novērtējums, problemātiskākie faktori uzņēmējdarbībā, infrastruktūra, tehnoloģijas, finanšu vide, ārvalstu tirdzniecība un investīcijas, iekšzemes konkurence, uzņēmējdarbība un inovācijas, drošība, valdības efektivitāte, izglītības līmenis un cilvēku kapitāls, veselība, tūrisms, vide un riski. Respondentiem šīs tēmas bija jānovērtē 7 balļu sistēmā, 1 tika pieņemts kā zemākais un 7 kā pozitīvākais, augstākais novērtējums.⁷²

Lai iegūtu pamatīgāku datu kopumu un mazinātu iespējamību, ka aptaujas ir aizpildītas kļūdaini, no katras ziņojumā iesaistītās valsts tika pieaicināti partnerinstitūti, kas, sekojot iepriekš definētām vadlīnijām un noteikumiem, nodarbojās ar procesa uzraudzību un aptaujājamo atlasī, Latvijas partnerinstitūts ir “SSE Riga Ilgtspējīga biznesa centrs”, kura vadītājs ir “SSE Riga” asociētais profesors Arnis Sauka. Viņš par ziņojuma mainību izsakās šādi: “Vadlīniju saturs līdz 2017.-2018.g. ziņojumam nav būtiski mainīts, kopš to pēdējo reizi pārskatīja 2012. Gadā. Pārējo gadu dati par valstīm un laika posmu nav savstarpēji salīdzināmi. Pēc Pasaules Ekonomikas sniegtās informācijas, vadlīniju saturs ir veidots balstoties uz aptauju pārvaldes jomas labāko praksi un konsultējoties ar pieredzējušiem ekspertiem.”⁷³

Rādītāji, kas iegūti no aptaujām, tiek izmantoti tālākos Globālās konkurētspējas indeksa aprēķinos, kā arī citās Pasaules Ekonomikas foruma indeksu uzskaitēs, piemēram, Tīklošanās gatavības indekss (*Network Readiness Index*), Tirdzniecības atvieglošanas indekss (*Enabling Trade Index*), Tūrisma konkurētspējas indekss (*Travel and Tourism Competitiveness Index*), Dzimuma sadalījuma indekss (*The Gender Gap Index*) un Cilvēku kapitāla indekss (*Human Capital Index*), kā arī citos ziņojumos un reģionālajos pētījumos. Šos apkopotos datus izmanto vairums starptautiskās un nevalstiskās organizācijas kā datu avotu gan empīriskiem gan politikas veidošanas nolūkiem.⁶⁹

2016. gada laikā aptaujā par tēmām, kas saistītas ar valsts konkurētspēju ir piedalījušies vairāk kā 14,723 uzņēmumu vadītāji no 141 valsts. 2016.g. ziņojuma aptaujas ir tikušas veiktas laika posmā no 2016. gada februāra līdz jūnijam. 94,3% atbilžu tika saņemtas

⁷³Latvija zaudē piecas pozīcijas 2016.-2017. gada globālajā konkurētspējas indeksā – palielinās konkurētspējas plaisa ar kaimiņvalstīm [tiešsaiste] Rīga: Stockholm School of Economics in Riga [atsauce 06.04.2018.]. Pieejams: https://www.sseriga.edu/download.php?file=/files/news/latvija_zaude_piecas_pozicijas_2016.-2017._gada_globalaja_konkuretspejas_indeksa_.docx

no 135 valstīm. Aptauja tika tulkota 39 valodās un 21 bija iespējams aizpildīt internetā. Šī gada laikā aptaujas dalībnieku skaits bija pieaudzis par 43%.⁷²

2.5. GCI ziņojuma kritika

Globālās konkurētspējas indeksam ir arī trūkumi – eksperti var nebūt objektīvi, turklāt subjektīvi tiek vērtēti arī faktori, kas tiek piešķirti, veicot no vērtējumu. Bieži aprēķināmie indeksi izrādās ļoti šaurā skaitliskā diapazonā – un to izmaiņas tikai par simtdaļu būtiski ietekmē valsts stāvokli konkurētspējas rangā valstis tiek vērtētas pēc novecojušiem datiem (GCI jāapstrādā liels informācijas apjoms, tāpēc dati ir vismaz 1–2 gadus veci).⁷⁴ Tomēr ilgtermiņa raksturs palīdz izvērtēt datu dinamiku un novērtēt to virzību, piemēram, produktivitātes līmeņa izmaiņas vai cenu svārstības var efektīvāk izmērīt ilgtermiņā, ne īstermiņā.⁵

Uzņēmumu vadītāju aptaujā katrā valstī tiek aicinātas piedalīties vismaz 200 dažāda lieluma, nozaru un vecuma uzņēmumu vadošās amatpersonas. Šādas izlases kompetence tautsaimniecības attīstības jautājumos nav apstrīdama, taču ir cita problēma. Zinošākie uzņēmumu vadītāji ir aizņemti un neredz no piedalīšanās aptaujā ne tūlītēju ieguvumu, ne, vēl jo vairāk, ilglaicīgu labumu. Tāpēc tie negribīgi piedalās aptaujā, un savu nepatiku pret šādu pasākumu nereti pauž skarbos novērtējumos, kas savukārt atspoguļojas kopējā valsts konkurētspējas novērtējumā.⁷⁵

⁷⁴ **Paula D.** *Latvijas tautsaimniecības konkurētspējas novērtēšanas metožu analīze* : promocijas darbs. LU BVEF. Rīga: Latvijas Universitāte, 2010, 105-106.lpp

⁷⁵ **Rodriguez E.S., Vazquez E.M.** Implications of including Non-executives' Perception in the Executive Opinion Survey: A Hierarchical Bias Effect in the Global Competitive Index [tiešsaiste] *American Journal of Management*, 2016, N 3, Vol. 16 [atsauce 06.06.2018.]. Pieejams: http://www.na-businesspress.com/AJM/Soto-RodriguezE_Web16_3_.pdf

2.6. Hofstede kultūras dimensiju teorija un pētījuma metodoloģija

ES valstu sociālās un kultūras īpatnības tika salīdzinātas balstoties uz G. Hostedes (*Geert Hofstede*) kultūras dimensiju teoriju. Šī teorija apraksta sabiedrības kultūras ietekmi uz tās locekļu individuālo vērtību sistēmu. Šobrīd ir definētas un pētnieciskajā praksē aprakstītas sešas neatkarīgas kultūru dimensijas – varas distance (*power distance*), individuālisms (*individualism*), vīrišķība vai sievišķība (*masculinity*), izvairīšanās no nenoteiktības (*uncertainty avoidance*), pragmatiskā vai normatīvā uztvere (*pragmatic versus normative*) un vēlmju apmierināšana (*indulgence versus restraint*). Vairāk kā 15 gadus ilgstošā pētījumā, anketējot dažādu valstu pārstāvjus.⁷⁶ Rezultātu apkopojums norāda uz aptuvenu priekšstatu - kādas vērtības aplūkotajā sabiedrībā izpaužas spilgtāk un vājāk.

Vērtības aptaujas modulis ir anketa, kas izstrādāta, lai salīdzinātu kultūru ietekmējošas vērtības un līdzīgu respondentu izjūtas par valstīm vai reģioniem. Termins modulis nozīmē to, ka aptaujas anketu var izmantot kā papildu instrumenta daļu, salīdzinot valstis ar citiem aspektiem.

Vēsturiski, agrākā publiskā instrumenta versija (VSM 82) aptvēra četras dimensijas, kuras tika iegūtas, salīdzinot IBM korporācijas meitasuzņēmumus 40 valstīs. Nākamā versija (VSM 94) aptvēra piecus - papildu dimensija tika konstatēta pētījuma laikā, kad tika salīdzināti studenti no 23 valstīm, izmantojot anketu, kuru galvenokārt izstrādājuši ķīniešu zinātnieki (Hofstede & Bond, 1988). Sestā dimensija, kāda ir atrodama šajā ziņojumā, pašreizējā versijā, tika iegūts no Minkova analīzes par pasaules vērtību apsekojumu, kurā aplūkotas tika 81 valstis un citiem jaunizveidoti avoti.

Apkopotie dati ļauj aprēķināt punktus pēc sešām nacionālās kultūras dimensijām, pamatojoties uz četriem jautājumiem katrā dimensijā: tādējādi tiek skaitīti $6 \times 4 = 24$ satura jautājumi. (Sk. pielikumu) Pārējie seši jautājumi prasa demogrāfisko informāciju: respondenta dzimums, vecums, izglītības līmenis, darba veids, pašreizējā valstspiederība un tautība pēc dzimšanas.

Pētījuma pieredze rāda, ka atbildes uz 24 satura jautājumiem ir gana pietiekams mērs respondenta valstiskās piederības izmērīšanai. Tas nenozīmē, ka katrs pilsonības A respondents dod vienu atbildi, un katrs no valsts piederības B ir cits, bet var sagaidīt sistemātiskas atšķirības starp vidējo atbilžu skaitu no parauga ar tautību.

⁷⁶ *Dimensions of national culture* [tiešsaiste] Helsinki: Hofstede Insights [atsauce 10.12.2018.]. Pieejams: <https://www.hofstede-insights.com/models/national-culture/>

Satura jautājumi, kas attiecināti uz dimensijām, tika atlasīti, jo, salīdzinot ar atbilstošo paraugu no desmit vai vairāk valstīm, vidējie rezultāti no četriem jautājumiem, kas pieder vienam un tam pašam, veidoja dinamiskas atšķirības kopā (ja tas ir augsts, otrs ir augsts vai zems, ja tas ir atgriezeniski formulēts jautājums, ja tas ir zems, otra ir zems utt.).

Statistikas ziņā vidējie rādītāji valstī ir būtiski korelēti. Vidējie rādītāji par jautājumiem, kas pieder pie dažādām dimensijām, parasti nav vienādi (nav nekorelēti). Tāpēc 24 jautājumi veido 6 klasterus ar 4 jautājumiem katrā.⁷⁷

Hofstede kultūras dimensiju modelis izdala sešas īpašību grupas, kuras detalizētāk tiks aprakstītas turpmākajās nodaļās:

1. varas distance (*power distance*);
2. individuālisms (*individualism*);
3. vīrišķība vai sievišķība (*masculinity*);
4. izvairīšanās no nenoteiktības (*uncertainty avoidance*);
5. pragmatiskā vai normatīvā uztvere (*pragmatic versus normative*);
6. vēlmju apmierināšana (*indulgence versus restraint*).

2.6.1. Zema vai augsta varas distance (*Power distance*)

Varas distances dimensija raksturo sabiedrības attieksmi, ka konkrētajā kultūrā indivīdi netiek vērtēti vienlīdzīgi. Augstāks vērtējums norāda uz to, ka sabiedrība akceptē nevienlīdzīgu varas sadalījumu un indivīdi pieņem savu vietu sistēmā. Hofstede šo dimensiju kodolīgi raksturo: “Visas sabiedrības ir nevienlīdzīgas, bet dažas ir nevienlīdzīgākas kā citas.”

Vienmērīgi sadalītas (zemas) varas distances sabiedrībai ir raksturīgas šādas īpašības:

- Varas izmantošanai jābūt likumīgai un pakļautai labā un ļaunā kritērijiem;
- Vecāki pret bērniem izturas kā pret vienlīdzīgajiem;
- Vecākus cilvēkus nedz respektē, nedz baidās no viņiem;
- Uz studentiem orientēta izglītības sistēma;
- Hierarhija apzīmē varas funkciju nevienlīdzību, kas izveidota ērtības labad;
- No padotajiem var sagaidīt konsultācijas;
- Plurālistiskas valdības, kuras veidojušās uz vairākuma balsu pamata un laika gaitā mainījušies miermīlīgā ceļā;

⁷⁷ Hofstede G., Minkov M. *Values survey module 2013 manual* [tiešsaistē] Nīderlande: Geert Hofstede BV, 2013 – [atsauce 29.01.2019.]. Pieejams: <https://geerthofstede.com/wp-content/uploads/2016/07/Manual-VSM-2013.pdf>

- Korupcijas līmenis ir zems, politiskie skandāli var pārtraukt politisko karjeru;
- Ienākumu sadale sabiedrībā ir salīdzinoši līdzvērtīga;
- Reliģijas, kas uzsver ticīgo vienlīdzību.

Nevienmērīgi sadalītas (augstas) varas distances sabiedrībai ir raksturīgas šādas īpašības:

- Hierarhija sakņojas sabiedrības kultūrā un labā vai ļaunā izdalīšana nav būtiska;
- Vecāki māca bērnus būt paklausīgiem;
- Gados vecāki cilvēki tiek respektēti un no viņiem baidās;
- Uz pasniedzēju vai skolotāju orientēta izglītība;
- Hierarhija apzīmē eksistenciālo nevienlīdzību;
- Padotie sagaida rīkojumus no vadības;
- Autokrātiskas valdības, kuru pamatā veido opozīcija, kas mainījusies pēc revolūcijas;
- Korupcija ir izplatīta parādība, skandāli tiek ātri noklusēti un ignorēti;
- Ienākumu sadalījums sabiedrībā ir ļoti nevienmērīgs;
- Releģijās būtiska ir priesteru hierarhija.

<i>Varas distance</i>		Itālija	50
Austrija	11	Malta	56
Dānija	18	Čehija	57
Īrija	28	Spānija	57
Zviedrija	31	Grieķija	60
Somija	33	Portugāle	63
Apv. Karaliste	35	Beļģija	65
Vācija	35	Francija	68
Nīderlande	38	Polija	68
Igaunija	40	Bulgārija	70
Luksemburga	40	Slovēnija	71
Lietuva	42	Horvātija	73
Latvija	44	Rumānija	90
Ungārija	46	Slovākija	100

2.3. attēls Varas distances sadalījums ES valstīs*

Zemāka varas distance ir raksturīga Ziemeļu un Centrālās Eiropas reģionā. Sabiedrība uzskata, ka nevienlīdzība ir jāsamazina. Hierarhiskas sistēmas tiek veidotas vien ērtības labad. Darba vidē vara tiek decentralizēta un vadītāji paļaujas uz pakļauto pieredzi.⁷⁸ Kamēr Austrijā, Dānijā un Īrijā ir vērojama izlīdzināta varas distance, Slovākijā un Rumānijā var

* Darba autora veidota datu vizualizācija. Datu avots: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/>

⁷⁸ *Country comparison: Austria* [tiešsaiste] Helsinki: Hofstede Insights [atsauce 10.12.2018.]. Pieejams: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/austria/>

novērot izteikti nevienlīdzīgu sabiedrības struktūru – indivīdi labprātīgi akceptē hierarhisku kārtību, kurā katrs pieņem savu vietu. Šāds modelis tiek kultivēts, jo sabiedrība paļaujās, ka pie varas esošie indivīdi ir tie, kas spēs nodrošināt efektīvi sakārtotu sistēmu. Ideāla priekšnieka tēls tiek pielīdzināts labajam tēvam, kurš pārrauga darbus un izvirza veicamos pienākumus. Indivīds var izpelnīties cieņu citu acīs, galvenokārt, par padarīto.⁷⁹

2.6.2. Individuālisms vai kolektīvisms (*Individualism*)

Šī dimensija raksturo sabiedrības locekļu savstarpējo atkarību citam no cita. Vai cilvēks savu paštēlu definē izmantojot “es” vai “mēs”. Individuālistiskās sabiedrībās cilvēki uzmanību un rūpes vairāk velta sev un tuvākajiem ģimenes locekļiem. Kolektīvās sabiedrībās cilvēki izvēlās būt daļa no grupas, kuras locekļi par tiem rūpējās apmaiņā pret lojalitāti. Šāda īpašības nozīme cilvēkos tiek kultivēta jau kopš mazotnes. Arī darba vietās tiek kultivētas ģimeniskas attiecības. Informācijas ieguvē priekšroka tiek dota sociālajiem tīkliem.

Individuālistiskai sabiedrībai ir raksturīgas šādas īpašības:

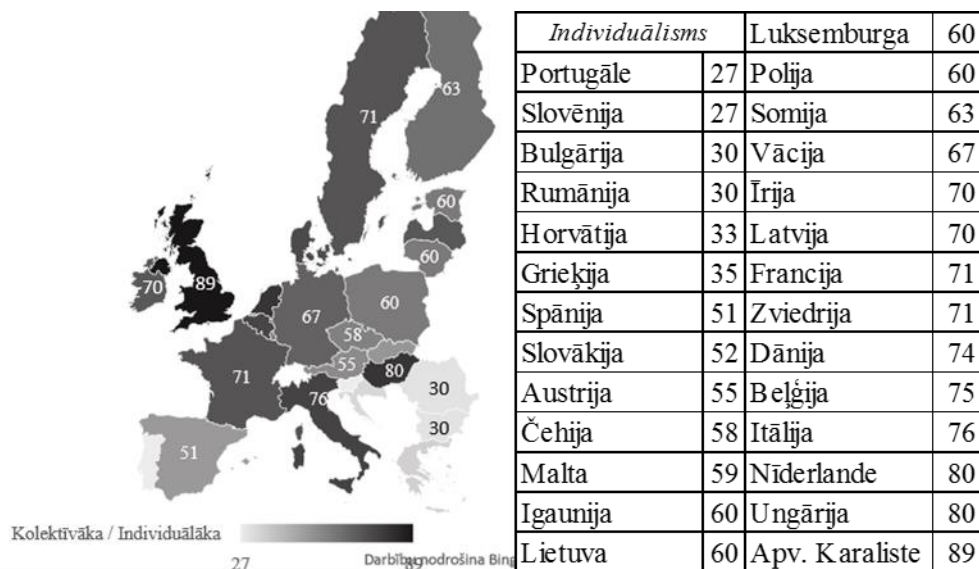
- Indivīdam pirmām kārtām ir jārūpējas par sevi un tuvākajiem cilvēkiem;
- “Es” apziņa;
- Tiesības uz privāto dzīvi;
- Tiek mudināts paust savas domas un izjūtas;
- No indivīda tiek sagaidīts personīgais viedoklis un viena balss;
- Pret citiem attiecas kā pret indivīdiem;
- Normu pārkāpšana noved pie vainas apziņas;
- Sarunvalodā vārds “Es” ir neaizstājams;
- Izglītības mērķis ir apgūt mācīšanās procesu kā tādu;
- Veicamais uzdevums ir svarīgāks par attiecībām.

Kolektīvisma sabiedrībai ir raksturīgas šādas īpašības:

- Cilvēki piedzimst lielās ģimenēs vai klanos, kur par lojalitāti indivīds tiek atalgots ar aizsardzību;
- “Mēs” apziņa;
- Svarīga ir piederības apziņa;
- Savstarpējās attiecībās ir jāuztur harmonija;
- Indivīds tiek klasificēts kā daļa no grupas vai ārpus tās;
- Viedokļus un balsojumus sniedz pēc grupveida apspriedes;

⁷⁹ *Country comparison: Slovakia* [tiešsaiste] Helsinki: Hofstede Insights [atsauce 10.12.2018.]. Pieejams: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/slovakia/>

- Normu pārkāpšana rada kauna sajūtu;
- Sarunvalodā izvairās no vārda “Es”;
- Izglītības mērķis ir apgūt konkrētu vielu;
- Savstarpējās attiecības ir svarīgākas par uzdevuma izpildi.

2.4. attēls Individuālisma sadalījums ES valstīs*

Apvienotajā Karalistē, Nīderlandē, kā arī Ungārijā sabiedrības kultūru var raksturot kā visindividuālistiskāko. Jau no mazotnes bērni šādās kultūrās tiek audzināti patstāvīgā garā, kā neatkarojama personība, ar savu mērķi un unikālu īpašību kopumu. Ceļš uz laimi ved caur personīgo papildījumu. Darba devēja un ņēmēja attiecības balstās uz savstarpēju izdevīgumu, kā arī lēmumi par darbinieka paaugstināšanu amatā balstās tikai uz nopelniem. Vadības stils balstās uz indivīdu vadīšanu.⁸⁰

Austrumeiropā, īpaši Slovēnijā, Portugālē un Rumānijā sabiedrību var raksturot kā vairāk kolektivistiskāku. Cilvēki priekšroku dod ciešām ilgtermiņa attiecībām un uzņemas atbildību ne tikai par tuviem ģimenes locekļiem, bet arī par svarīgām savstarpējām attiecībām plašākā mērogā. Lojalitāte dažkārt tiek novērtēta krietni augstāk kā citas sabiedrības normas vai nerakstītie likumi. Arī darba vidē lēmumu pieņemšana ir kolektīvs process. Dažkārt, darbinieka darba kvalitāte var tikt novērtēta sekundāri, salīdzinot ar paša indivīda lojalitāti

* Darba autora veidota datu vizualizācija. Datu avots: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/>

⁸⁰ *Country comparison: The UK, The Netherlands* [tiešsaiste] Helsinki: Hofstede Insights [atsauce 10.12.2018.]. Pieejams: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/the-uk,the-netherlands/>

pret grupu vai vadību. Var pieņemt, ka valstu kultūru būtiski ietekmējusi garā vēsture un reliģijas nozīmīgums.⁸¹

2.6.3. Vīrišķība vai sievišķība (*Masculinity*)

Šajā dimensijā ar vīrišķību un sievišķību netiek apzīmēta indivīda īpašības, bet gan kā vērtību sadalījums pašā sabiedrībā. Augstāki rādītāji norāda uz vīrišķīgo aspektu, to, ka sabiedrību motivē savstarpēja konkurence, neatlaidība un mērķtiecība. Vīriešiem ir jābūt stipriem un izturīgiem, bet sievietēm – maigām un trauzlām. Zemāki rādītāji raksturo sievišķīgāku pieeju – sabiedrību motivē rūpes par citiem, savstarpēja sadarbība un mērķis uzlabot dzīves kvalitāti. Skaļi panākumi un izcelšanās no pūļa netiek tik ļoti novērtēti, galvenais, lai cilvēkam patīk tas, ko viņš dara. Arī no vīriešiem tiek sagaidīts, ka viņi būs jūtīgi un uzmanīgi.

Sievišķīgai sabiedrībai ir raksturīgas šādas īpašības:

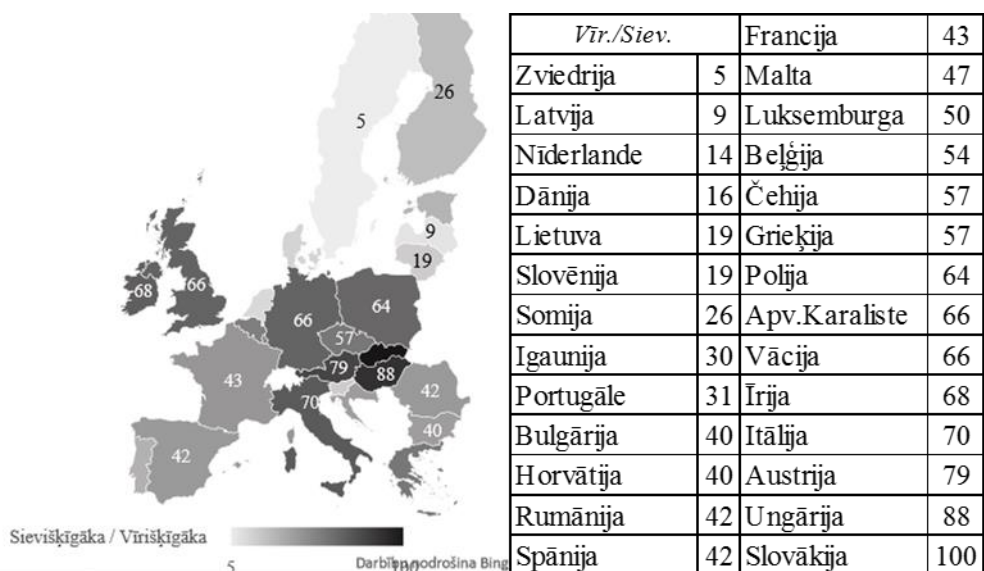
- Starp dzimumiem emocionālās un sociālās lomas sadale ir neizteikta;
- Gan sievietēm, gan vīriešiem ir jābūt pieticīgiem un izpalīdzīgiem;
- Ir jāuztur līdzsvars starp darbu un ģimenes dzīvi;
- Pret vājākiem ir jāizrāda līdzjūtība;
- Gan tēvi gan mātes problēmas risina problēmas skaidro jūtas;
- Ir pieņemts, ka zēni un meitenes raud, bet nevienam nevajadzētu kauties;
- Mātes lemj par bērnu skaitu ģimenē;
- Tā nav reta parādība, ka sievietes tiek ievēlētas valdībā vai citos augstos amatos;
- Reliģija fokusējas uz līdzcilvēkiem;
- Faktiska attieksme pret seksualitāti, tuvināšanās paņēmieni.

Vīrišķīgai sabiedrībai ir raksturīgas šādas īpašības:

- Stipri izteikta emocionālās un sociālās lomas sadale starp dzimumiem.
- Vīriešiem ir jābūt, bet sievietes var būt pārliecinošas un ambiciozas;
- Darbs dominē pār ģimenes dzīvi;
- Spēka un varas apbrīna;
- Tēvi risina faktiskas problēmas, mātes – ar emocijām saistītās;
- Meitenēm ir ļauts raudāt, bet ne kauties. Zēniem nav vēlams raudāt, bet ir nepieciešams cīnīties;

⁸¹ *Country comparison: Slovenia* [tiešsaiste] Helsinki: Hofstede Insights [atsauce 10.12.2018.]. Pieejams: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/slovenia/>

- Tēvs lemj par ģimenes lielumu;
- Procentuāli maz sieviešu ieņem valsts līmeņa amatus;
- Reliģija fokusējas uz Dievu;
- Morālistiska attieksme pret seksualitāti. Bērnu radīšanas funkcijas.

2.5. attēls Vīrišķības distances sadalījums ES valstīs*

Rietumu, īpaši Centrālajā Eiropā valstu sociālo kultūru īpašības izpaužas vairāk kā vīrišķīgas. Šādās sociālajās kultūrās spēcīgāk dominē priekšstats „Dzīvo, lai strādātu”. No darba vadītājiem tiek sagaidīta izlēmība un mērķtiecīga tiekšanās uzlabot darba kvalitāti un uzņēmuma konkurētspēju. Vēlamā konfliktu risināšanas metode izriet caur cīņu, līdzīgi kā tas notiek politikā, pirmsvēlēšanu laikā.

Slovākijā sabiedrība ir motivēta aktīvi tiekties uz augstāku sociālo statusu un panākumiem. Cilvēki strādā ilgi un smagi, lai spētu atļauties dārgas mašīnas, zīmolu apģērbu vai lielas mājas, lietas, kas norādītu uz viņu panākumiem.⁷⁸

Zviedrija un Latvija vērtējuma tabulā tiek novērtētas kā sievišķīgas sociālās kultūras. Šādā vidē cilvēki strādā, lai dzīvotu. Fokuss tiek vērsts uz labklājību, nevis statusa izrādīšanu. Uzņēmuma vadītājiem kolektīvos ir svarīgi panākt vienprātību, solidaritāti un labu darba kvalitāti. Konflikti tiek risināti sarunu ceļā, meklējot kompromisus.

Zviedri ir pasaulē plaši pazīstami kā pacietīgi sarunvedēji, kas konfliktsituācijas ir gatavi risināt tik ilgi, cik nepieciešams, līdz sarunās tiek panākts abpus apmierinošs kompromiss. Darba vidē tiek atbalstītas tādas iniciatīvas kā brīvais laiks un elastīgas darba stundas. Zviedru kultūrā ir ieviests tāds plašas nozīmes apzīmējums „lagom” – perfekta

mērenība. Lagom dzīvesveids tiek popularizēts caur Jante likumu (*Jantelagen*). Šis likums oficiāli nav fiksēts, bet sabiedrībā tiek vispārīgi pieņemts, ar mērķi saglabāt pilsoņu savstarpēju vienlīdzību, norādot, ka viens indivīds nav krietni labāks par visiem pārējiem.⁸²

Latviešiem ir raksturīga tendence justies neērti sniedzot vai saņemot uzslavas. Biežāk viņi atrunājas ar to, ka nav paveikuši neko uzslavas vērtu vai citos apstākļos būtu spējusi darbu paveikt vēl labāk. Pieticība un pazemība izpaužas arī pieklusināta un diplomātiska sarunu stila izvēlē, ar mērķi neaizvainot sarunu biedru un neveicināt konfliktsituācijas. Lai arī latviešus var raksturot kā relatīvi rezervētu kultūru, viņi izrāda toleranci pret citām kultūrām. Daļēji tas ir saistīts ar vēsturisko pieredzi, kad valsts teritoriju apdzīvoja dažādu citu kultūru pārstāvji.⁸³

2.6.4. Zema vai augsta izvairīšanās no nenoteiktības (*Uncertainty avoidance*)

Šī dimensija raksturo cilvēku jūtas, uzvedību, attieksmi pret nezināmām, iepriekš neparedzamām situācijām. Kā viņi tās cenšas risināt vai novērst. Pētījumi liecina, ka cilvēkiem no sabiedrībām, kurās raksturīgs augsts nenoteiktības līmenis, ir emocionālāki un vairāk motivēti darbam pateicoties iekšējai nervozitātei. Pretēja tipa cilvēki ir tolerantāki attiecībā uz atšķirīgiem uzskatiem un viedokļiem, viņi cenšas veidot pasauli ar mazāk nosacījumiem, vieglāk ļaujas notikumu plūsmai. Cilvēki šādās kultūrās ir izteiktāk flegmātiski un kontemplatīvi. indivīdu emocijas neietekmē mainīgi vides apstākļi.

Sabiedrībai, kurai nav raksturīga nenoteiktība un izvairīšanās no tās:

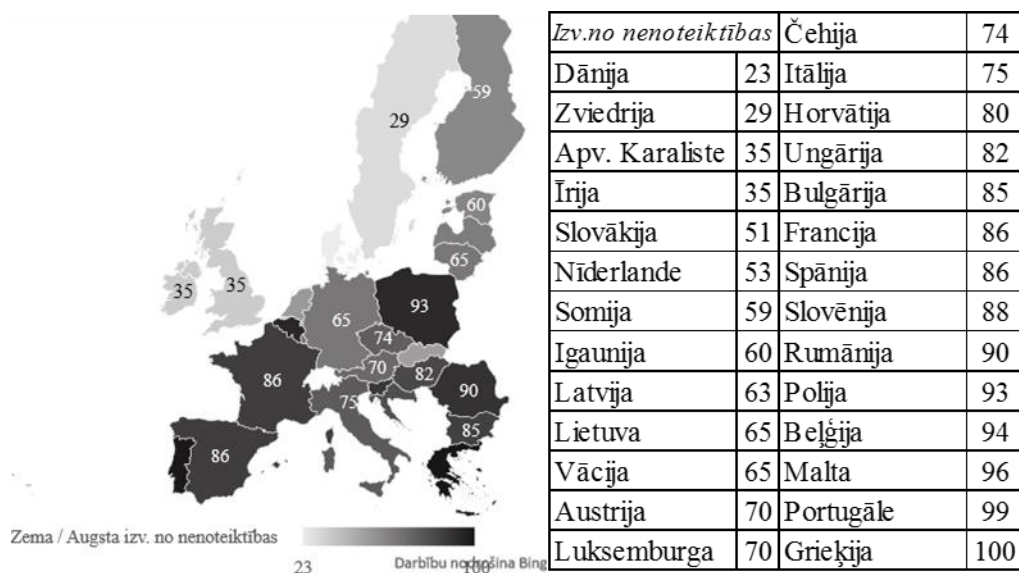
- Dzīvē raksturīgā nenoteiktība ir pieņemta kā pašsaprotama;
- Miers, zemāks stresa līmenis, paškontrolē;
- Augstāki rādītāji par subjektīvo veselību un labsajūtu;
- Tolerance pret atšķirīgiem uzskatiem un idejām, kuras tiek uzņemtas ar ziņkārību;
- Nav raksturīgs diskomforts neskaidrās vai haosa situācijās;
- Ir pieņemams, ka skolotāji var teikt: "Es nezinu";
- Darbavietu maiņa nav problemātiska;
- Nepatika pret noteikumiem - rakstītiem vai nerakstītiem;
- Politikā pilsoņi jūtas un tiek uzskatīti par tik pat kompetentiem kā autoritātes;
- Reliģijā, filozofijā un zinātnē raksturīgs relatīvisms un empīrisms.

⁸²Kamann M. *Swedish "Jantelagen", law of Jante – Why Swedes don't show off* [tiešsaiste] Vaxjo: Hej Sweden [atsauce 10.12.2018.]. Pieejams: <https://hejsweden.com/en/jantelagen-law-of-jante-how-to-be-swedish/>

⁸³Country comparison: *Latvia* [tiešsaiste] Helsinki: Hofstede Insights [atsauce 10.12.2018.]. Pieejams: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/latvia/>

Sabiedrībai, kurai ir izteikti raksturīga nenoteiktība un izvairīšanās no tās:

- Dzīvē uzkrātā nenoteiktības sajūta rada patstāvīgus draudus, ar kuriem jācīnās;
- Raksturīgs augsts stresa līmenis, emocionalitāte, trauksme un neirotisms;
- Zemāki rādītāji par subjektīvo veselību un labsajūtu;
- Neiecietība pret atšķirīgiem uzskatiem un idejām, tās tiek uzskatītas par draudiem;
- Nepieciešamība pēc skaidrības un struktūras;
- Skolotājiem ir jāzina visas atbildes uz jautājumiem;
- Darbs ir jāturpina par spīti tam, ka viņš nepatīk;
- Emocionāla nepieciešamība pēc noteikumiem;
- Politikā pilsoņi jūtas un tiek uzskatīti par nekompetentākiem kā varas iestāžu pārstāvji;
- Reliģijā, filozofijā un zinātnē: pārliecinoša ticība galīgajām patiesībām un lielajām teorijām.

2.6. attēls Nenoteiktības sadalījums ES valstīs*

Ģeogrāfiski ir grūti atrast vienotu kopsaucēju, kas izskaidrotu valstu augstu izvairīšanos no nenoteiktības. Valstis izklidēti ir atrodamas Centrālajā un Dienvideiropas reģionā. Kā arī viennozīmīgi nevar vilkt paralēles starp katolicisma ietekmi un šo dimensiju. Valstīm ar augstu izvairīšanos no nenoteiktības, sabiedrības kultūrā ir raksturīga strikta pieturēšanās pie pareizas uzvedības kodeksa, kā arī neiecietība pret neparastām idejām un uzvedību. Individīdiem spēcīgāk izpaužas emocionāla vajadzība pēc noteikumiem, pat ja tiem nav skaidra pamatojuma. Iekšējs aicinājums ir būt aizņemtākiem, smagāk strādāt, kā arī darbā

ievērot punktualitāti un precizitāti. Tā kā indivīdus vairāk motivē vēlme pēc prognozējamības un drošības, inovatīvi risinājumi tiek lēnāk pieņemti vai atgrūsti.⁸⁴

Visaugstāko vērtējumu šajā dimensijā saņem Grieķija. Līdzīgi kā citās valstīs, kuras šajā dimensijā saņem augstu vērtējumu, grieķiem birokrātija, likumi un noteikumi ir ļoti svarīgi, jo skaidri definēti apstākļi rada drošības sajūtu. Viņi ir ļoti kaislīgi un temperamentīgi savā uzvedībā un nebaidās no konfrontācijām, tomēr par visu vairāk tiecās pēc relaksējošiem brīžiem ikdienas dzīvē, garām sarunām ar kolēģiem un draugiem, ilgām maltītēm un dejošanas.

Pārsteidzoši augstu vērtējumu šajā dimensijā saņem arī Beļģija. Pētījuma veicēji šo rezultātu skaidro ar faktu, ka vēsturiski Beļģija ir piedzīvojusi dažādu valstu pārvaldes sistēmas. Arī mūsdienās trūkumi un neskaidrības pārmaiņu politikā gan Beļģijas ziemeļos gan dienvidu daļās sabiedrībā rada pastiprinātu stresu. Rūpīgi atstrādāti plānveida rīcības plāni tiek atzinīgāk novērtēti.

Sociālajai kultūrai ar zemu nenoteiktību ir raksturīga atbrīvotāka attieksme pret atkāpšanos no tradīcijām, principiem un normām. Cilvēki biežāk uzskata, ka, ja likumi ir neskaidri definēti vai praksē tie nedarbojas, tos vajadzētu uzlabot vai atbrīvoties pavisam. Darba vidē ir pieļaujami elastīgi darba grafiki, kā arī veicamo uzdevumu prioritāte ir vairāk atkarīga no nepieciešamības nevis vispārīgas kārtības. Precizitāte un punktualitāte ir retāk novērojama. Inovatīvi risinājumi tiek vieglāk pieņemti un praktizēti, nevis uzlūkoti kā drauds sistēmai.⁸⁵

Viszemākais nenoteiktības vērtējums 27 ES valstu vidū ir Dānijai, Tam par iemeslu ir fakts, ka darba vidē dāņiem nav pārlietu svarīga strukturāla sistematizācija un prognozējamība. Dāņi ir gana elastīgi un vieglāk pieņem strauji mainīgus apstākļus. Jau kopš mazotnes, dāņiem tiek ieaudzināta ziņkārība un individuālisms. Šī īpašību kombinācija, kā arī vēlme atšķirties, palīdz valstij straujāk attīstīties inovāciju un dizaina sfērās. Sabiedrībā tā izpaužas gan humorā, gan lielajā pieprasījumā pēc jauniem novatoriskiem produktiem. Straujš uzplaukums ir novērojams tādās radošajās nozarēs kā reklamēšanā, mārketiņgā un finanšu

⁸⁴ *Country comparison: Portugal* [tiešsaiste] Helsinki: Hofstede Insights [atsauce 10.12.2018.]. Pieejams: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/portugal/>

⁸⁵ *Country comparison: Sweden* [tiešsaiste] Helsinki: Hofstede Insights [atsauce 10.12.2018.]. Pieejams: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/sweden/>

inženierijā. Darba vidē dāņu izvairīšanās no nenoteiktības izpaužas pārliecībā, ka nezināt nav slikti. Viņi atklāti atzīšies, ka viņus māj šaubas vai situācija nav pietiekami skaidra.⁸⁶

2.6.5. Pragmatiska vai normatīva uztvere (*Pragmatic versus normative*)

Šī dimensija apraksta, kā cilvēki pagātnē un tagad reaģē uz situācijām, ka tik daudzas dzīvē nav racionāli izskaidrojamas. Normatīvas sabiedrības priekšroku dod tradicionālajām tradīcijām un normām. Lai arī spēcīga ir vēlme rast izskaidrojumu visiem notikumiem un norisēm, sociālās izmaiņas viņi uztver ar aizdomām un ne vienmēr ir gatavi tās pieņemt. Pragmatiskas sabiedrības apzinās, ka dzīves sarežģītību nav iespējams pilnībā izprast. Situācija ir jāvērtē atkarībā no tās konteksta un laika. Nevienam negaida, ka dzīve būs godīga.

Normatīvai (īstermiņa) sabiedrībai ir raksturīgas šādas īpašības:

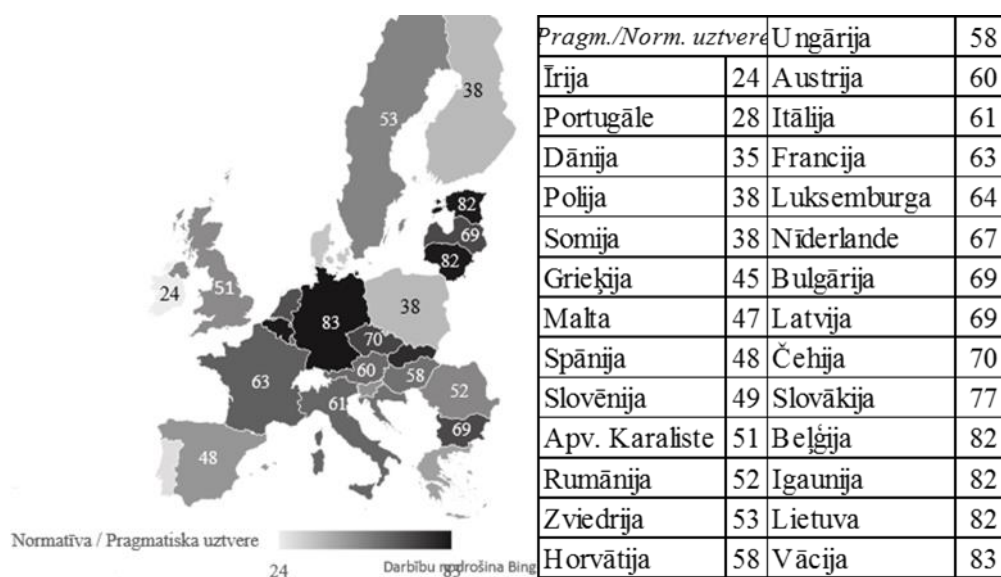
- Vissvarīgākie dzīves notikumi ir palikuši pagātnē vai risinās šobrīd;
- Personiskais mirs un stabilitāte – laba personība nemainās;
- Tiek pieņemti vispārīgie uzskati par labo un ļauno;
- Tradīcijas ir svētas;
- Ģimenes dzīve un pienākumi ir pašsaprotami un obligāti;
- Indivīds ir savas valsts patriots;
- Palīdzība citiem ir svarīgāka par mērķu sasniegšanu;
- Raksturīgi lielāki izdevumi;
- Studentu panākumi un neveiksmes ir atkarīgas no veiksmes faktora;
- Nabadzīgajām valstīm ekonomiskā izaugsme ir lēna, vai nav novērojama.

Pragmatiskai (ilgtermiņa) sabiedrībai ir raksturīgas šādas īpašības:

- Vissvarīgākie notikumi dzīvē ir gaidāmi nākotnē;
- Laba personība pielāgojas mainīgajiem apstākļiem;
- Labā un ļaunā nozīme un izpratne ir atkarīga no apstākļiem;
- Tradīcijas ir pielāgojamas mainīgajiem apstākļiem;
- Ģimenes dzīvē pienākumi tiek dalīti;
- Mēģinājumi mācīties no citām valstīm;
- Taupība un neatlaidība ir svarīgi mērķi;

⁸⁶ *Country comparison: Belgium, Denmark* [tiešsaiste] Helsinki: Hofstede Insights [atsauce 10.12.2018.]. Pieejams: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/belgium/denmark/>

- Raksturīga liela uzkrājumu likme un investīciju līdzekļi;
- Studentu panākumi ir smaga darba un pūļu rezultāts;
- Valstī ir novērojama strauja ekonomiskā izaugsme.

2.7. attēls Normatīvas uztveres sadalījums ES valstīs*

Šajā dimensijā pragmatiskākās valstu kultūras ir Vācijai, Lietuvai, Igaunijai un Beļģijai. Šādās sabiedrībās ar pragmatisku orientāciju cilvēki tic, ka patiesība lielā mērā ir atkarīga no situācijas, konteksta un laika. Viņiem padodas pielāgot ierāžas un tradīcijas mainīgajiem apstākļiem, izrāda spēcīgu tieksmi pēc taupīšanas vai ieguldīšanas, kā arī spēj būt neatlaidīgi, lai sasniegtu izvirzītos mērķus.

Pie normatīvākajām valstu kultūrām pieder Īrija, Portugāle un Dānija. Šādām sabiedrībām ir lielas bažas par absolūtās patiesības noteikšanu, jo viņiem piemīt liela cieņa pret tradīcijām, salīdzinoši mazāka vēlme veikt ilgtermiņa uzkrājumus un fokuss ir vērsts uz ātru rezultātu sasniegšanu.⁸⁷

* Darba autora veidota datu vizualizācija. Datu avots: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/>

⁸⁷ *Country comparison: Germany, Ireland* [tiešsaiste] Helsinki: Hofstede Insights [atsauce 10.12.2018.]. Pieejams: <https://www.hofstede-insights.com/blue/country-comparison/germany/ireland/>

2.6.6. Zems vai augsts vēlmju apmierināšanas līmenis (*Indulgence versus restraint*)

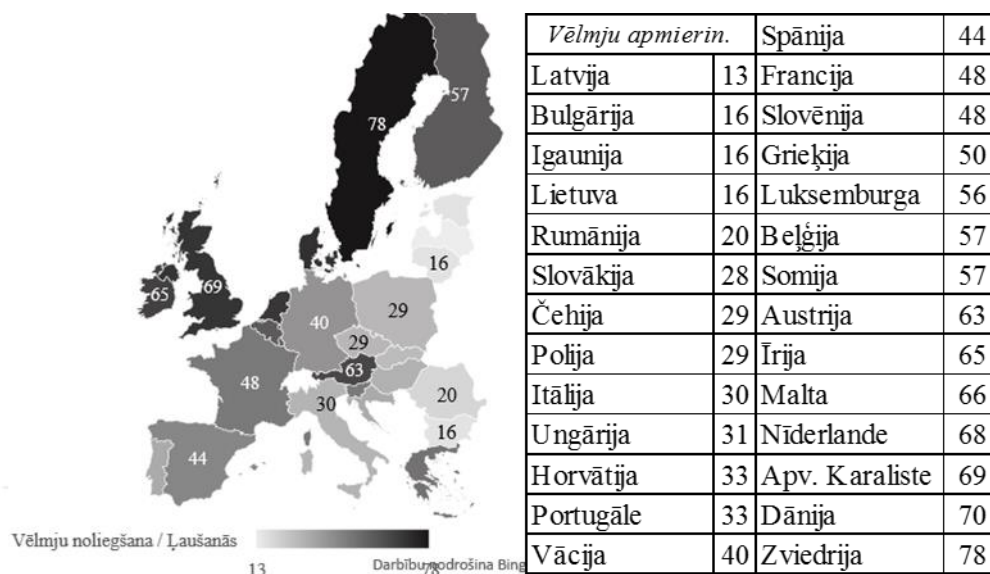
Šī dimensija raksturo sabiedrības attieksmi pret dabisko vēlmju apmierinājumu saistībā ar dažādām baudām un prieku. Zemi rezultāti norāda uz vēlmju noliegšanu, apslāpēšanu, bet augsti – gluži pretēji.

Sabiedrība, kurai raksturīga ļaušanās:

- Lielāks to cilvēku procents, kas pasludina sevi par ļoti laimīgiem;
- Pieņemums, ka indivīds kontrolē savu personīgo dzīvi;
- Vārda brīvība tiek uzskatīta par svarīgu;
- Lielāka izklaides nozīme;
- Lielāka iespēja atcerēties pozitīvas emocijas;
- Valstīs raksturīgs augstāks izglītības un dzimstības līmenis;
- Vairāk cilvēku aktīvi nodarbojas ar sportu;
- Valstīs, kurās ir pietiekami daudz pārtikas, ir lielāks procents cilvēku ar noslieci uz aptaukošanos;
- Pārtikušajās valstīs saudzīga attieksme pret seksuālajām normām;
- Kārtības uzturēšana valstī nav prioritāte.

Sabiedrība, kurai raksturīga ierobežojumu uzstādīšana:

- Maz ļoti laimīgu cilvēku;
- Sabiedrības apziņā sakņojas bezpalīdzība. Indivīda apstākļi nav viņa rīcības sekas;
- Runas brīvība nav prioritāra;
- Mazāka brīvā laika un izklaižu nozīme;
- Mazāk raksturīgs atcerēties pozitīvas emocijas;
- Valstīs ar izglītotiem iedzīvotājiem ir zemāki dzimstības rādītāji;
- Maz fiziski aktīvu cilvēku;
- Valstīs ar pietiekamu daudzumu pārtikas, mazāk cilvēku nosliece uz aptaukošanos;
- Pārtikušajās valstīs stingrāki seksuālo normu ierobežojumi;
- Lielāks policistu skaits uz 100 000 iedzīvotājiem.

2.8 attēls Ļaušanās līmenis, sadalījums ES valstīs*

Zviedrija, Dānija un Apvienotā Karaliste šajā dimensijā saņem augstākos novērtējumus, kas norāda uz augstu ļaušanās līmeni. Cilvēkiem šādās kultūrās nav raksturīga emociju apspiešana un piemīt pozitīva attieksme pret dzīvi. Priekšroka tiek dota patstāvīgai savas dzīves organizēšanai saskaņā ar indivīda vērtībām un morāli, nevis balstoties uz sabiedrības nostāju un likumiem. Nauda uz prieka rēķina netiek taupīta.

Turpretī Baltijas valstīs un Bulgārijā ir novērojama pretēja tendence, cilvēki savas vēlmes apspiež krietni spēcīgāk, sabiedrībai ir lielāka nosliece uz cinismu un pesimismu. Cilvēki daudz laika netērē izklaidēm, jo sociālās normas rada spiedienu, kas liek cilvēkiem ievērot paškontroli.

Secinājumi analītiskajai daļai

Līdz ar globalizācijas uzplaukumu, arī konkurētspējas aktualitāte ir arvien vairāk pastiprinājusies. Lai arī tās konteksts dažādām interešu grupām var atšķirties, tās būtiskums gan mikro gan makro līmenī ietver plašāku nozīmi kā tikai peļņa un zaudējumi. No apkopotajiem konkurētspējas raksturojumiem var izcelt tādas vērtības kā uzticība, stabilitāte, labklājība, godīgums un ilgtspējīgums.

Tēmas aktualitātes pastiprinājumu var novērot pēc informatīvo, valstis salīdzinošo ziņojumu industrijas uzplaukumu. Starptautisko indeksu industrija ir plaša un tās piedāvājums ir atšķirīgs ne tikai salīdzināmā apjoma, bet arī mērķu un izmantotās metodoloģijas dēļ, kas, kritikas iespaidā, dažiem indeksiem tiek regulāri mainīta un uzlabota. Ziņojumi ir dažādi un katrs no tiem var sniegt priekšstatu par kādu vērtētāja vajadzību un vajadzību daudzveidīgo raksturu. Šīs vajadzības ne vienmēr ir iespējams tieši aprakstīt skaitliski, tāpēc pētnieki savā, izzinot indivīdu uzskatus par noteiktiem jēdzieniem vai parādībām, praksē mēdz pielietot semantiskā diferenciāļa daudzdimensiju skalēšanas metodi. Šī metode ir sastopama abu darbā aplūkoto – GCI ziņojuma un Hofsteda kultūras dimensiju pētījumu pamatā.

WEF Globālās konkurētspējas ziņojums tiek izdots jau kopš 2005.g., bet ideja par tāda veidošanu radusies prof. Klausam Švābam jau 1979.g. Ziņojuma veidošanas mērķis bija informatīva rakstura instrumenta radīšana, ar kura palīdzību pasaules valstis varētu savstarpēji salīdzināt savas ekonomikas politikas un novērtēt panākto labklājības līmeni, kā arī faktoros, kas atvieglo vai sarežģī uzņēmējdarbības vides turpmāko attīstību. Šī ziņojuma būtība balstās uz M. Portera idejām, ka, paaugstinot produktivitāti, ir iespējam veicināt valstu labklājības izaugsmi.

WEF pētījums kā uzziņas avots, tiek gan plaši atzīts visā pasaulē, jo apjoma ziņā tas ir viens no vislielākajiem veiktajiem šāda tipa pētījumiem, rezultātu kvalitāti un atbilstību nodrošina ietekmīga pārnacionāla organizācija, kā arī metodoloģijas autori ir pasaulē pazīstami ekonomisti ar labu reputāciju. gan arī kritizēts, jo konkurētspējas analīze ir plaši interpretējama. Ziņojuma metodoloģija tiek regulāri atjaunota un uzlabota, kā arī pētāmo valstu skaits laika gaitā ir palielinājies.

Aptuveni 1/3 ziņojumā apkopoto datu par pētāmajām valstīm balstās uz publiski pieejamiem statistikas avotiem, bet 2/3 uz uzņēmēju atvērtā tipa aptauju datiem, lai izvērtētu šī brīža situāciju, ievērotu trūkumus, kas līdz šim nav apkopoti statistikas datos.

Ziņojumā aplūkotās valstis tiek izdalītas 3 līmeņos, attīstības fāzēs, atkarībā no to ekonomiskā rādītāja – IKP uz vienu iedzīvotāju. Ja šis rādītājs ir zemāks, valsti raksturo kā

resursu virzītu ekonomiku, ja augstāks, tad kā investīciju virzītu ekonomiku. Pats augstākais līmenis raksturo inovāciju virzītu ekonomiku. Katrā no šīm attīstības fāzēm kritēriju grupas atšķirās ar savu nozīmīguma pakāpi. Aptaujas struktūra ir sadalīta 15 tēmās un respondentiem šīs tēmas ir jānovērtē 7 baļļu sistēmā.

Pētījumā tiek aplūkoti GCI ziņojumi laika periodā no 2013.g. līdz 2018.g. Šajā laika posmā, WEF publicēto ziņojumu struktūrā, metodoloģijā un vērtējumu svarā ir veiktas vismazākās pārmaiņas. Valstu konkurētspējas vērtējumu apkopojums (sk. 1. pielikums) ļauj vizuāli novērtēt konkurētspējas vērtējumu dinamiku. Investīciju virzītas ekonomikas piedzīvo straujākas vērtējumu svārstības kā Inovāciju virzītas ekonomikas. Neviena Investīciju virzīta ekonomika nepārsniedz vidējos ES (27) rādījumus, turptetim tas, ka valsts ierindojas augstākajā attīstības pakāpē nesniedz garantiju, ka GCI vērtējums būs augstāks (Grieķija).

Hofstede's kultūras dimensiju teorija apraksta sabiedrības kultūras ietekmi uz tās locekļu individuālo vērtību sistēmu. Tās mērķis ir kvantitatīvi attēlot, kādas vērtības pētāmajā sabiedrībā izpaužas spilgtāk un kādas vājāk.

Apkopotie dati ļauj aprēķināt punktus pēc sešām nacionālās kultūras dimensijām, pamatojoties uz četriem jautājumiem katrā dimensijā: tādējādi tiek skaitīti $6 \times 4 = 24$ satura jautājumi. Pārējie seši jautājumi prasa informāciju par respondenta demogrāfiju, vecumu, valstspiederību u.c. jautājumiem. Statistikas ziņā, vidējie rādītāji valstī tiek būtiski korelēti. Vidējie rādītāji par jautājumiem, kas pieder pie dažādām dimensijām, pētījumā netiek korelēti, tāpēc aptaujas 24 jautājumi veido 6 klasterus ar 4 jautājumiem katrā.

Zemāka varas distance (sk. 2.3. att.) ir raksturīga Ziemeļu un Centrālās Eiropas reģionā: Austrija, Dānija un Īrija. Slovākijā un Rumānijā un Horvātijā var novērot izteikti nevienlīdzīgu sabiedrības struktūru.

Apvienotajā Karalistē, Nīderlandē, kā arī Ungārijā sabiedrības kultūru var raksturot kā visindividuālistiskāko. (sk. 2.4. att.) Turpretim Austrumeiropā, īpaši Slovēnijā, Portugālē un Rumānijā sabiedrību var raksturot kā vairāk kolektīvistiskāku. Var pieņemt, ka valstu kultūru būtiski ietekmējusi garā vēsture un reliģijas nozīmīgums.

Rietumu, īpaši Centrālajā Eiropā valstu sociālo kultūru īpašības izpaužas vairāk kā vīrišķīgas (sk. 2.5. att.). Slovākijā, Ungārijā un Austrijā sabiedrība tiek mudināta aktīvi tiekties uz augstāku sociālo statusu un panākumiem. Zviedrija un Latvija vērtējuma tabulā tiek novērtētas kā sievišķīgas sociālās kultūras. Šādā vidē cilvēki strādā, lai dzīvotu. Fokuss tiek vērsts uz labklājību, nevis statusa izrādīšanu.

Ģeogrāfiski ir grūti atrast vienotu kopsaucēju, kas izskaidrotu valstu augsto izvairīšanos no nenoteiktības. Valstis izklidēti ir atrodamas Centrālajā un Dienvidēiropas

reģionā (sk. 2.6. att.). Visaugstāko vērtējumu šajā dimensijā saņem Grieķija, Portugāle, Malta un Beļģija. Viszemākie nenoteiktības vērtējumi ir Dānijai, Zviedrijai un Apvienotajai Karalistei.

Pragmatiskākās valstu kultūras ir Vācijai, Lietuvai, Igaunijai un Beļģijai. Pie normatīvākajām valstu kultūrām pieder Īrija, Portugāle un Dānija. (sk. 2.7. att.)

Zviedrija, Dānija un Apvienotā Karaliste šajā dimensijā saņem augstākos novērtējumus, kas norāda uz augstu ļaušanās līmeni. Turpretī Baltijas valstīs un Bulgārijā ir novērojama pretēja tendence, cilvēki savas vēlmes apspiež krietni spēcīgāk. (sk. 2.8. att.)

3.1. GCI UN HOFSTETES KULTŪRAS DIMENSIJU SAKARĪBU PĒTĪJUMS

3.2. Sakarību pētījuma metodoloģija

Korelācijas – regresijas metodes var uzskatīt par sakarību pētīšanas metodēm. To izmantošana ļauj novērot sakarības starp atsevišķiem pētāmajiem rādītājiem, novērot to sakarību formu, parametrus, ciešumu, kā arī noskaidrot faktoros, kas ietekmē rādītāju izmaiņas. Šo metodi biežāk pielieto, ja sakarībām ir vairāk statistisks un varbūtējs nekā funkcionāls raksturs.⁸⁸

Ekonometrijas uzdevumus, pētot sakarības, nosacīti var apvienot divās grupās:

1. Faktoriālās pazīmes (x - neatkarīgais mainīgais lielums) kvantitatīvās ietekmes noteikšana uz rezultatīvo pazīmi (y - atkarīgais mainīgais lielums). Aprēķināt, kā izmainās rezultatīvā pazīme, ja faktoriālo pazīmi izmaina par vienu vienību, par vienu procentu, utml.

2. Sakarību ciešuma raksturošana. Sakarības var būt pilnīgas jeb funkcionālas, kā arī to var nebūt nemaz. Atbilstoši konkrētam uzdevumam ir nepieciešams atrast un aprēķināt rādītāju, kurš raksturo konkrēto sakarību ciešumu. Parasti, starp minētajiem robežgadījumiem, šim rādītājam ir laideni jāpieaug, palielinoties sakarību ciešumam.^{89,22}

Ar pāru korelācijas metodi var pētīt faktoriālo un rezultatīvo pazīmju sakarību ciešumu. Šī korelācija ir atkarīga no citu pazīmju, jeb fona ietekmes rakstura un intensitātes.⁹⁰

Pāru korelācija var būt lineāra vai nelineāra. Ja vienādām faktoriālās pazīmes vērtību izmaiņām atbilst aptuveni vienādas rezultatīvās pazīmes vērtību izmaiņas, tad korelācija ir lineāra – tā tuvojas lineārai funkcijai.

Lineāras regresijas vienādojums ir šāds:

$$\bar{y} = a + bx, \quad [3.1]^{91}$$

kur x - neatkarīgais mainīgais lielums;

y - atkarīgais mainīgais lielums;

a - regresijas brīvais loceklis (skaitliski vienāds ar tā nogriežņa lielumu, kuru taisne atšķēļ uz ordinātu ass, skaitot no koordinātu sākumpunkta);

b - regresijas koeficients (taisnes virziena koeficients).

⁸⁸ Počs R. *Kvantitatīvās metodes ekonomikā un vadīšanā* [tiešsaiste]. Rīga: RTU, 2003 – [atsauce 16.07.2018] Pieejams: https://studijas.rtu.lv/pluginfile.php/396380/mod_resource/content/0/Gramata/Pocs_05n_kr_para.pdf

⁸⁹ Čerņajeva S. *Vienkāršā lineārā regresija un korelācija* [tiešsaiste]. Rīga: RTU, gads nav zināms, – [atsauce 16.07.2018] Pieejams: https://studijas.rtu.lv/pluginfile.php/634598/mod_resource/content/0/Matematiska_statistika/regresija_un_korelacija.pdf

⁹⁰ Arhipova I., Bāliņa S. *Statistika ar Microsoft Excel ikvienam*. Rīga: Datorzinību Centrs, 2000, 9 lpp

⁹¹ *Korelācijas un regresijas metode un tās lietošana* [tiešsaiste] Daugavpils: RTU – [atsauce 17.07.2018] Pieejams: <http://www.politeh.lv/elibrary/HTML/download.php?filename=MT01.8>

Lai aprēķinātu regresijas vienādojuma parametrus **a** un **b**, jāastāda un jāatrisina normai vienādojumu sistēma. Atrisinot šo sistēmu, iegūst tas **a** un **b** vērtības, kuras atbilst vismazāko kvadrātu metodes prasībām.

$$a = \frac{\sum y - b \sum x}{n} \quad [3.2]$$

$$b = \frac{\sum xy - \frac{\sum x \cdot \sum y}{n}}{\sum x^2 - \frac{(\sum x)^2}{n}} \quad [3.3]$$

N raksturo izlases apjomu. Regresijas koeficients **b** izsaka rezultatīvās pazīmes vidējo pieaugumu Δy , kurš atbilst faktoriālās pazīmes **x** pieaugumam par vienu vienību, t.i. $\Delta x = 1$. Regresijas vienādojumu izmanto ekonomikā atsevišķu uzņēmumu darbības rezultātu novērtēšanai un arī rezultatīvās pazīmes prognozēšanai.

Lai varētu pārliecināties par izvēlēta vienādojumu atbilstību konkrētajam gadījumam, aprēķina vienādojuma vidējo standartkļūdu **S_e** pēc formulas:

$$S_e = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y}_i)^2}{n - m}} \quad [3.4]$$

kur y_i - rezultatīvās pazīmes empīriskās vērtības;

\bar{y}_i - rezultatīvās pazīmes aprēķinātās vērtības pēc regresijas vienādojuma;

m - parametru skaits regresijas vienādojumā ($m=2$ lineāras regresijas gadījumā);

n - novērojumu skaits.

Lai saprastu, vai aprēķinātās standartkļūdas vērtība ir liela vai maza, to var salīdzināt ar rezultatīvās pazīmes vidējo vērtību.

$$\frac{S_e}{y} * 100\% \quad [3.5]$$

Salīdzinot **S_e** ar σ_y , var pārbaudīt, vai regresijas vienādojums ir piemērots konkrētajam gadījumam.

$$\sigma_y = \sqrt{\frac{\sum y^2}{n} - \left(\frac{\sum y}{n}\right)^2} \quad [3.6]$$

kur σ_y - rezultatīvās pazīmes vidējo kvadrātisko novirze;

n - izlases apjoms.

Ja **S_e** < σ_y , tad regresijas vienādojums ir piemērots konkrētajam pētījumam.

3.2.1. Sakarību ciešuma raksturošana

Pēc tam, kad ir atrasts atbilstošais vienkāršākais vienādojums un aprēķinātas rezultatīvās pazīmes y analītiskās nozīmes, var aprēķināt sakarības ciešumu starp pazīmēm. Lineāras sakarības gadījumā, sakarības ciešuma aprēķināšanai visbiežāk izmanto Pīrsona korelācijas koeficientu, kuru apzīmē ar burtu r . Korelācijas koeficientu var aprēķināt pēc dažādām formulām, kuras dod vienus un tos pašus rezultātus.

$$r = \frac{n \sum xy - \sum x * \sum y}{\sqrt{(n \sum x^2 - (\sum x)^2) * (n \sum y^2 - (\sum y)^2)}} \quad [3.7]$$

Korelācijas koeficienta skaitliskajai vērtībai ir jāatrodas robežās: $-1 < r < 1$

Ja $r = 0$ starp pētāmām parādībām nav sakarības. Ja $r = 1$ sakarība ir funkcionāla un tieša. Ja $r = -1$ sakarība ir funkcionāla un pretēja.

Ja korelācijas koeficients atrodams robežās $0,2 < |r| < 0,49$, pētāmo sakarību var raksturot kā vāju jeb maznozīmīgu. Ja $0,5 < |r| < 0,69$ – sakarība ir viduvēja. Ja r ir robežās $0,7 < |r| < 0,99$, sakarības ekonomikā vērtē kā samērā ciešas.

Tāda interpretācija ir aptuvena, jo vēl ir nepieciešams ņemt vērā kopas apjomu, pētāmās problēmas saturu, nozīmīgumu u.c.

Dažreiz par sakarības ciešuma mēru izmanto determinācijas koeficientu un to apzīmē ar burtu D . Lineāras sakarības gadījumā to aprēķina pēc formulas:

$$D = r^2, \text{ kur } 0 < D < 1 \quad [3.8]$$

Pareizinot determinācijas koeficientu ar 100, to var izteikt arī procentos. Izsakot rezultātu procentos, ir iespējams pateikt, kāda rezultatīvās pazīmes variācijas daļa tieši atkarīga no faktoriālās pazīmes variācijas.

Vidējā kvadrātiskā novirze δ apzīmē kļūdu, kādu pieļauj atlasot izlasi.

$$\delta = \frac{1-r^2}{\sqrt{n-1}} \quad [3.9]$$

Robežkļūda R parāda, ar kādu precizitāti grib atrast r :

$$r - r_{\alpha;n} * \delta \leq R \leq r + r_{\alpha;n} * \delta \quad [3.10]$$

Iegūtais korelācijas koeficients nedrīkst būt mazāks par kritisko vērtību $r_{\alpha;n}$, kuru nolasa tabulā. (skat.3 pielikumu). Korelāciju var uzskatīt par ticamu, ja $r_{\alpha;n} < |r|$.

3.2.2. Hipotēžu pārbaude korelācijas analīzē

Lai pārbaudītu, vai starp faktoriālo un rezultatīvo pazīmi pastāv lineāra sakarība ģenerālkopā, tiek izvirzīta nulles hipotēze:

$$H_0: \rho = 0$$

Attiecībā pret alternatīvo hipotēzi:

$$H_0: \rho \neq 0.$$

Korelācijas koeficienta faktiskā testa vērtējumam t_{fakt} ir jāatbilst Stjudenta, jeb t-sadalījumam ar brīvības pakāpju skaitu $v=n-2$

$$t_{\text{fakt}} = \frac{r - \rho}{s_r}$$

$$s_r = \sqrt{\frac{1-r^2}{n-2}}$$

kur r - izlases korelācijas koeficients;
 ρ – pārbaudāmais ģenerālkopas korelācijas koeficients;
 s_r – korelācijas koeficienta standartklūda;
 n – izlases novērojumu pāru skaits.

Lai pārbaudītu pozitīvu vai negatīvu lineāru sakarību, nulles hipotēzi pārbauda attiecībā pret vienusējo alternatīvo hipotēzi:

$$H_1: \rho > 0 \text{ vai } H_1: \rho < 0$$

Kritiskā apgabala noteikšana:

3.1. tabula

Kritiskā apgabala noteikšana⁸⁸

Nulles hipotēze H_0	Alternatīvā hipotēze H_1	Kritiskais apgabals, kurā ar varbūtību $P=1-\alpha$ noraida H_0 un pieņem H_1
$\rho = \rho_0$	$\rho \neq \rho_0$	$ t_{\text{fakt}} = \left \frac{r - \rho}{s_r} \right > t_{\alpha;v}$
$\rho = \rho_0$	$\rho > \rho_0$	$t_{\text{fakt}} = \frac{r - \rho}{s_r} > t_{2\alpha;v}$
$\rho = \rho_0$	$\rho < \rho_0$	$t_{\text{fakt}} = \frac{r - \rho}{s_r} < -t_{2\alpha;v}$

- Kritiskā testa vērtība $t_{0,05;6} = 2,44691$. Tā kā $|t| = \dots < t_{0,05;6}$, tad ar būtiskuma līmeni $\alpha=0,05$ nevaram noraidīt nulles hipotēzi, ka starp pazīmēm nepastāv lineāra sakarība. Ar šādu varbūtību nevar noraidīt, ka starp ___ un ___ nepastāv lineāra sakarība.
 - Kritiskā testa vērtība $t_{0,05;6} = 2,44691$. Tā kā $|t| = \dots > t_{\alpha;v}$, tad ar būtiskuma līmeni $\alpha=0,05$, jeb varbūtību $P=1-\alpha=0,95$ noraidām nulles hipotēzi, ka starp pazīmēm nepastāv lineāra sakarība.
- Ar būtiskuma līmeni $\alpha=0.05$, ..., noraidām nulles hipotēzi, ka starp pazīmēm nepastāv lineāra sakarība.

Tad ar varbūtību 0,95 var secināt, ka starp ___ un ___ pastāv lineāra korelācija.

3.2.3. Vienfaktora lineārās regresijas analīze

Regresijas analīzes uzdevums ir noteikt, pēc kādas likumsakarības mainās rezultatīvā pazīme, ja mainās faktoriālās pazīmes vērtības.

Lineāras regresijas gadījumā sakarību starp faktoriālo pazīmi X un rezultatīvo pazīmi Y apraksta modelis:

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 x_i + \varepsilon_i \quad (1 \dots N)$$

kur β_0 – ģenerālkopas regresijas taisnes brīvais loceklis;
 β_1 – ģenerālkopas regresijas taisnes virziena koeficients;
 ε_i – gadījuma kļūda;
N – ģenerālkopas elementu skaits.

3.3. GCI un Hofstedes kultūras dimensiju viendimensionālās korelācijas analīze

Pētāmās izlases apjomu veido 27 Eiropas Savienības valstis, neskaitot Kipru, par kuru nav pieejami 2001.g. apkopotie Hofstede pētījuma dati.⁹²

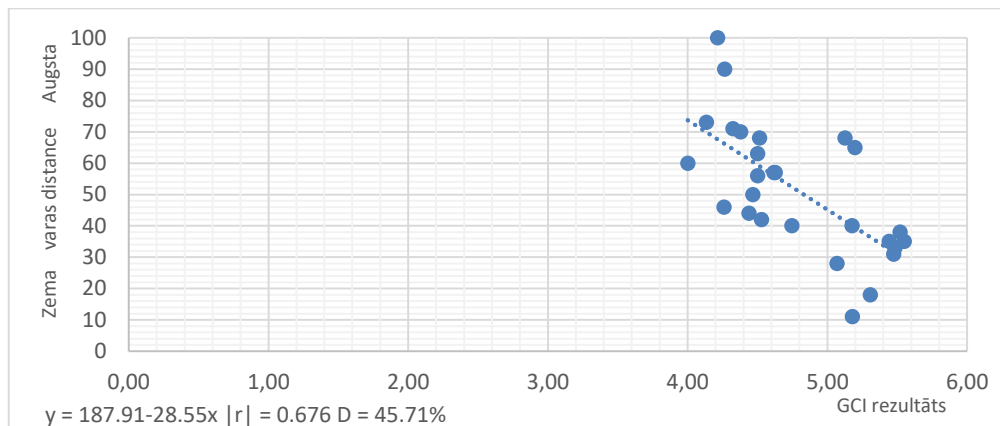
Valstu GCI rezultātu periods tika ņemts par 5 gadiem, no 2013. līdz 2018.g. un aprēķināts vidējais aritmētiskais lielums. Šī vērtība turpmāk tika salīdzināta ar 6 Hofstedes dimensiju vērtībām un tika novērtētas dimensiju un rezultātu savstarpējās korelācijas, gan par visām valstīm, gan izdalot tās pēc labklājības attīstības līmeņa, kura saraksts ir iekļauts GCI 2017-2018.g. ziņojumā: 27 valstis kopumā, no kurām 8 ir otrās un no otrās līdz trešajai attīstības stadijai, kā arī 19 valstis, kuras iekļautas 3. labklājības attīstības stadijā.

Korelācija tiek pētīta gan starp visām valstīm kopumā, gan izdalot valstis pēc to attīstības sadalījuma, lai pārbaudītu, vai GCI ziņojuma (vienību) svars ietekmē korelāciju un cik lielā mērā.

⁹² *Dimension data matrix*. [tiešsaiste] Nīderlande, 2015. Pieejams internetā: <https://geerthofstede.com/research-and-vsm/dimension-data-matrix/>

3.3.1. GCI un Hofstedes Varas distances dimensijas korelācijas analīze

Salīdzinot ES(27) valstu varas distances dimensiju un globālās konkurētspējas rezultātu korelāciju, var novērot tendenci, ja valstij ir raksturīgāka zemāka varas distance, GCI vērtējums ir augstāks (-28.55 vienības). Grafikā vērtības norāda uz lineāri negatīvu korelāciju.

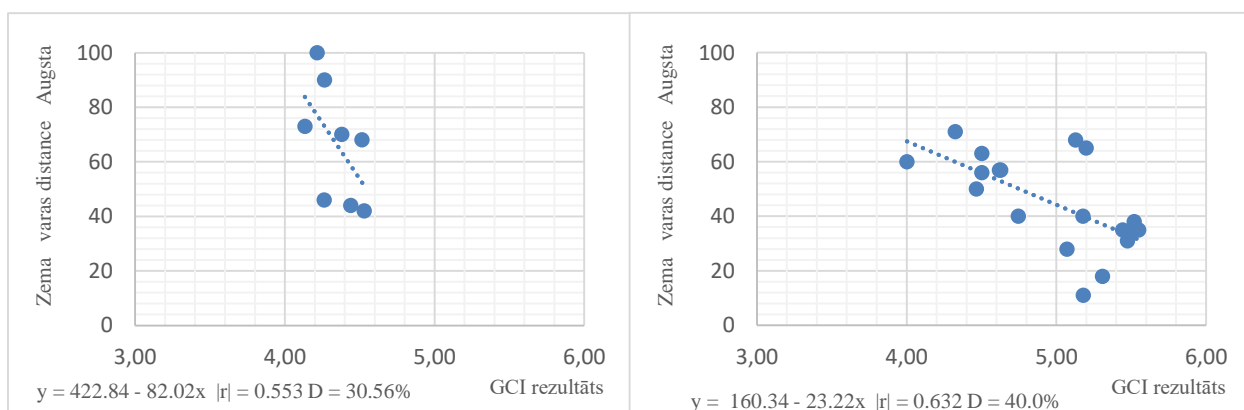

3.1 att. Varas distances un GCI rezultātu korelācija ES(27) valstīm

Vienādojuma vidējā standartklūda $S_e = 15.650$. Salīdzinot to ar rezultatīvās pazīmes vidējo vērtību \bar{y} , var secināt, ka kļūda ir maza – 1.13%.

Korelācijas koeficients $|r| = 0.676$, tāpēc starp faktoriem var novērot vidēji ciešu sakarību. Tā kā kritiskā vērtība $r_{\alpha,n} < |r|$, korelāciju var pieņemt kā ticamu.

Determinācijas koeficients D parāda, ka sociālās kultūras variācijas faktors (y) ir par 45.71% atkarīgs no GCI indeksa vērtējuma (x), pārējo variācijas daļu ietekmē citi faktori.

3.2.att. Varas distances un GCI rezultātu korelācija ES(8) valstīm

3.3.att. Varas distances un GCI rezultātu korelācija ES(19) valstīm

Izdalot valstis pēc to attīstības pakāpes, var novērot dinamiskas atšķirības. 2.-2.9. pakāpes labklājības valstīm ir raksturīgāka hierarhālāka sociālā struktūra, tomēr ja šo varas

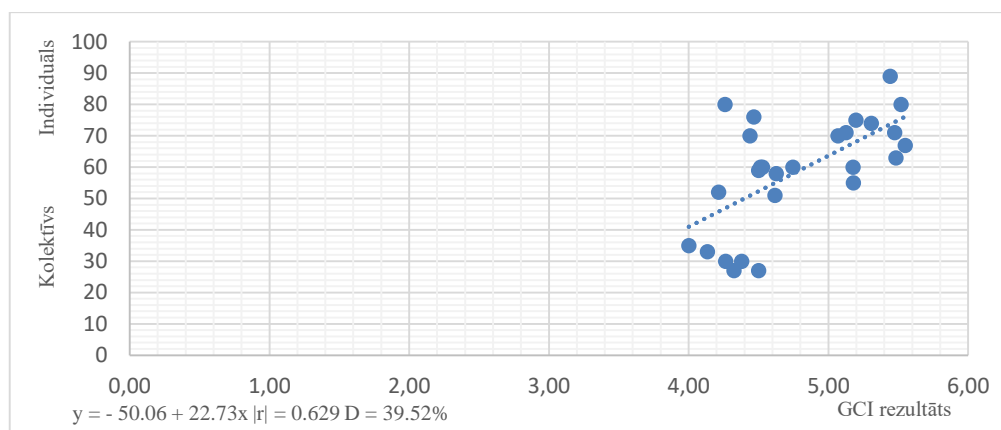
distanci valstis mēģina samazināt, ir iespējama straujāka konkurētspējas izaugsme. Tomēr jāņem vērā, ka kritiskā vērtība $\alpha;n (0.707) > |r| (-0.553) > 0,2$, tāpēc šo sakarību var pieņemt tikai tendenču līmenī.

Aplūkojot ES(19) valstu grafiku, var pamanīt atšķirību, ka inovāciju virzītajā ekonomika valstīm ir vienmērīgāks varas sadalījums un valstis ar zemākajiem varas distances rādītājiem saņem visaugstākos konkurētspējas novērtējumus. 3. grupas valstīm šī faktora uzlabošana prasīs lielākas pūles kā 2. grupas, Investīciju virzītas ekonomikas valstīm, vai valstīm starp šīm grupām, jo izmaiņu tempi ir vismaz trīs reizes lēnāki. Aprēķini rāda, ka starp GCI un varas distances pazīmēm statistiski nozīmīgas sakritības. Šiem faktoriem ir vidēji cieša sakarība un par 40% varas distance ir tieši atkarīga no GCI vērtējuma.

Visiem varas distances korelācijas gadījumiem varēja novērot vidēji ciešu sakarību, tāpēc var pieņemt, ka tāda starp pētāmajām pazīmēm zināmā mērā arī pastāv.

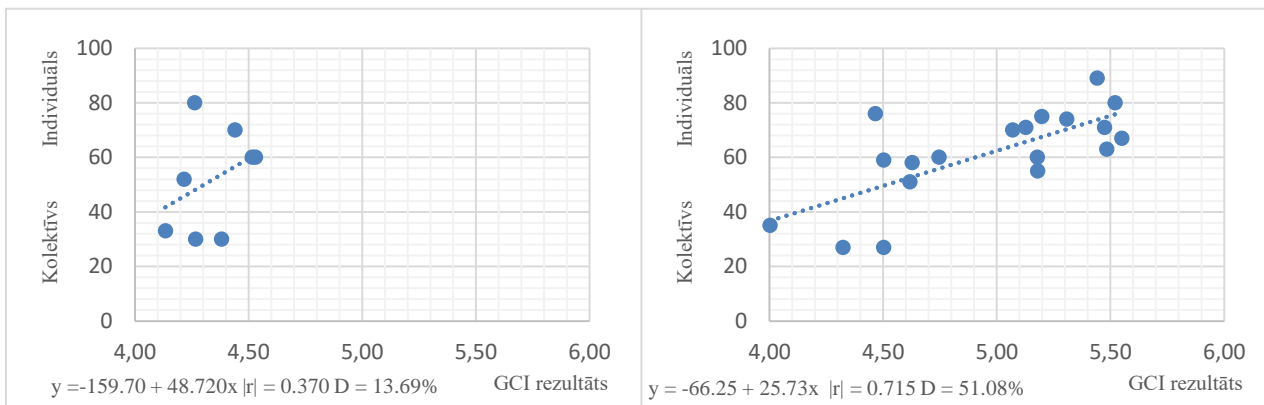
3.3.2. GCI un Hofstedes Individuālisma vai kolektīvisma dimensijas korelācijas analīze

Salīdzinot ES(27) valstu varas distances dimensiju un globālās konkurētspējas rezultātu korelāciju, var novērot tendenci, palielinot individuālisma kultūru valstī, ir iespējams panākt augstākus konkurētspējas rezultātus.

3.4 att. Individuālisma un GCI rezultātu korelācija ES(27) valstīm

Korelācijas koeficients $|r| = 0.626$, tāpēc starp faktoriem var novērot vidēji ciešu sakarību. Tā kā kritiskā vērtība $\alpha;n < |r|$, korelāciju var pieņemt par ticamu un vidēji cieši saistītu. Tā kā sakarības ciešuma rādītājs $|r|$ ir lielāks par kritisko vērtību, šajā korelācijā var apgalvot, ka pastāv statistiski nozīmīgas sakritības starp lielumiem. Determinācijas koeficients parāda, ka gandrīz 40% dimensijas īpašību ir atkarīgas no GCI vērtības

3.5.att. Individuālisma un GCI rezultātu korelācija ES(8) valstīm

3.6.att. Individuālisma un GCI rezultātu korelācija ES(19) valstīm

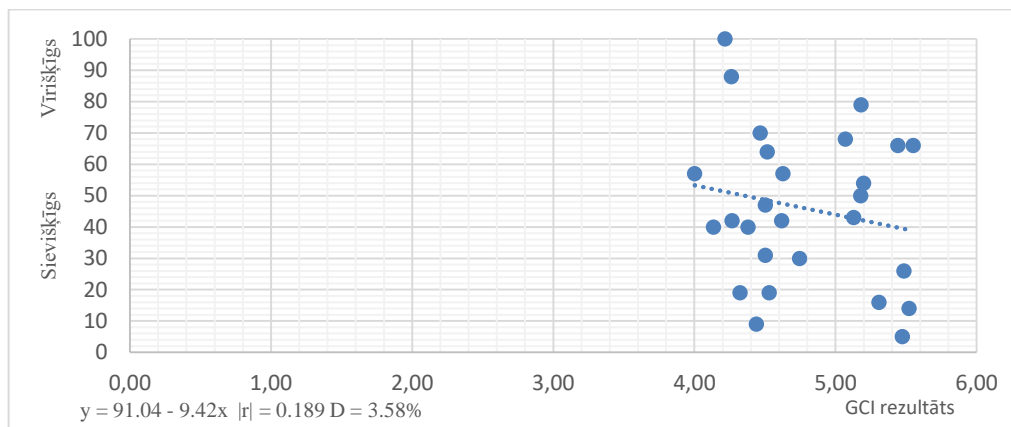
Sadalot valstis atkarībā pēc to grupas, var novērot, ka 2-2.9. grupu valstis, neatkarīgi no tā, vai sabiedrībā raksturīgāks ir individuālisms vai kolektīva domāšana, tās nespēj sasniegt tik augstus rādītājus, kā tas izdodas valstīm, kuru ekonomiku virza inovācijas. Aprēķinot datus par inovāciju ekonomikas valstīm, sakarību starp faktoriem var novērot kā ļoti vāju, bet vērā ņemamu, jo sakarība tomēr eksistē tendenču līmenī, lai arī determinācijas koeficients veido tikai 13,69%.

ES(19) valstīm korelācijas aina ir krietni labāka – starp faktoriem var novērot vienīgo ciešu sakarību ($|r|=0.715$), kā arī determinācijas koeficients sasniedz 51.08%. Šajā piemērā vislabāk var novērot individuālisma un Globālās Konkurētspējas indeksu atkarību vienam no otra. Vislabākos konkurētspējas rādītājus pārlicinoši uzrāda valstis, kurās ir raksturīgs augsts individuālisma līmenis. Šis fakts korelē arī ar citiem līdzīgiem zinātniskajiem pētījumiem, kādi ir tikuši veikti iepriekš.

Vidēji, ar gandrīz visiem individuālisma un kolektīvisma korelācijas gadījumiem ar GCI vērtējumiem, varēja novērot vidēji ciešu sakarību, tāpēc var pieņemt, ka tāda starp pētāmajām pazīmēm zināmā mērā arī pastāv.

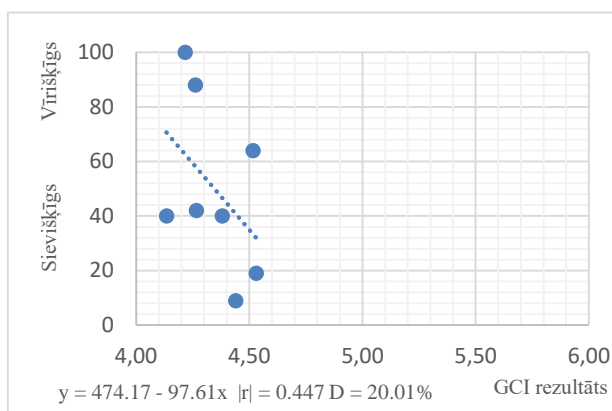
3.3.2. GCI un Hofstedes Vīrišķības vai sievišķības dimensijas korelācijas analīze

Jau vizuāli analizējot Vīrišķības un sievišķības dimensijas korelāciju ar GCI vērtējumiem, var secināt, ka skaidra taisnes funkcija starp rādītājiem neveidojas. Šo faktu apstiprina arī rezultāti.

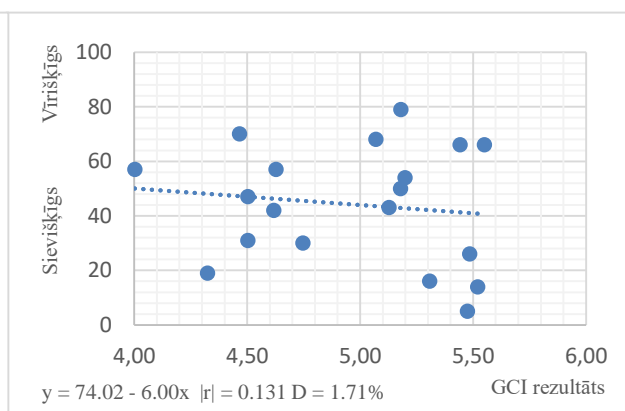
3.7. att. Vīrišķības un GCI rezultātu korelācija ES(27) valstīm

Sakarības ciešums $|r| = 0.189$, kas norāda uz Ļoti vāju un vērā neņemamu sakarību. Arī determinācijas koeficients ir ārkārtīgi zems un norāda uz to, ka šo attiecību par 96,42% ietekmē citi faktori.

3.8. att. Vīrišķības un GCI rezultātu korelācija ES(8) valstīm

Skaidrāku korelāciju veido ES(8) valstis, kur $|r| = 0.447$ norāda uz vāju, bet vērā neņemamu sakarību starp rādītājiem, tomēr tā kā kritiskā vērtība $r_{\alpha;n}$ ir lielāka par sakarības ciešuma rādītāju, sakarība eksistē, tomēr to var pieņemt tikai tendenču līmenī. Šajā faktoru salīdzinājumā ir novērojamas arī visstraujākās pārmaiņas – ja investīciju virzītu valsts ekonomika pārņem sievišķīgākas vērtības, iespējams iegūt augstāku novērtējumu GCI.

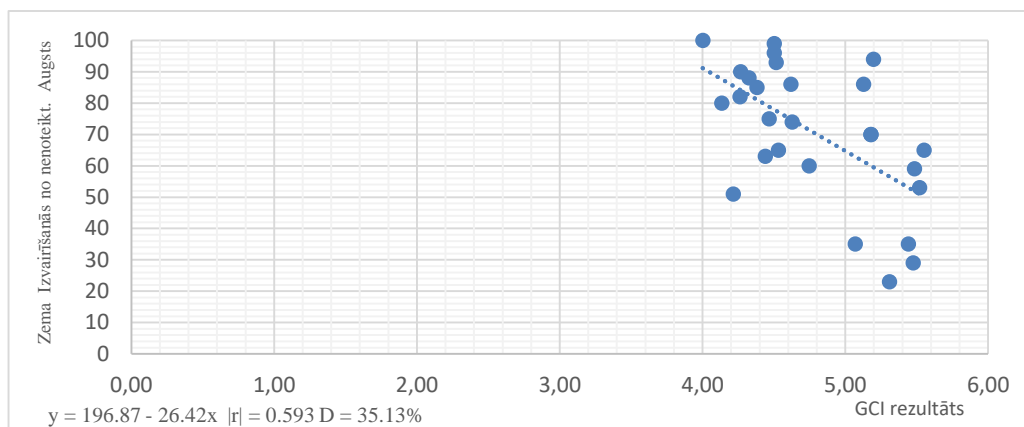

3.9. att. Vīrišķības un GCI rezultātu korelācija ES(19) valstīm

Atsevišķi aplūkojot pārējās valstis, var secināt, ka sakarība ir ļoti vāja un vērā viņu nevar ņemt, principā, starp šīm pētāmajām pazīmēm, nozīmīgas statistiskās pazīmes nepastāv.

3.3.3. GCI un Hofstedes Izvairšanās no nenoteiktības dimensijas korelācijas analīze

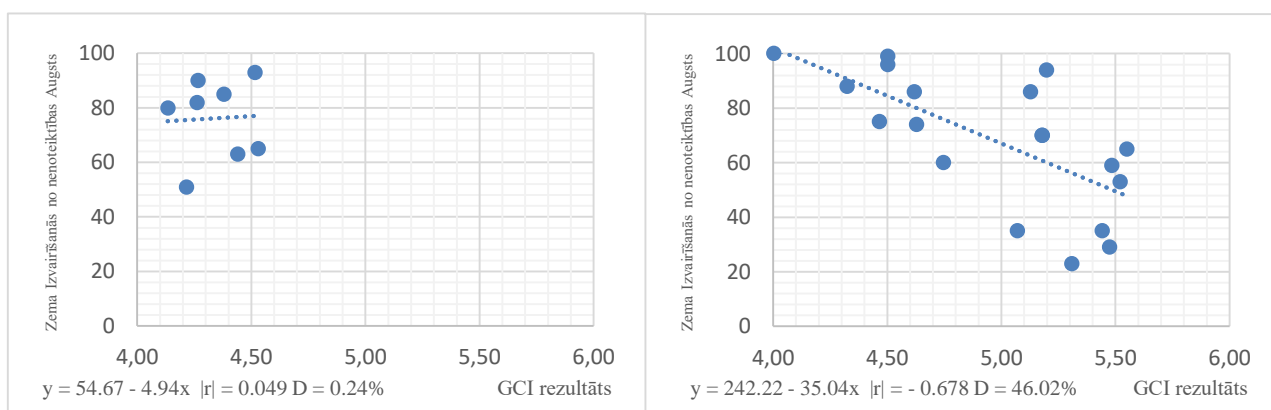
Salīdzinot ES(27) rezultātus grafiski, var vizuāli novērot tendenci, ka palielinoties GCI rezultātiem par vienu vienību, valstij samazinās nenoteiktības tendence .

3.10 att. Izvairšanās no nenoteiktības un GCI rezultātu korelācija ES(27) valstīm

Korelācijas koeficients $|r| = 0.676$, tāpēc starp faktoriem var novērot vidēji ciešu sakarību. Tā kā kritiskā vērtība $r_{\alpha;n} < |r|$, korelāciju var pieņemt kā ticamu.

Determinācijas koeficients D parāda, ka sociālās kultūras variācijas faktors (y) ir par 45.71% atkarīgs no GCI indeksa vērtējuma (x), pārējo variācijas daļu ietekmē citi faktori.

3.11.att. Izvairšanās no nenoteiktības un GCI rezultātu korelācija ar ES(8) valstīm

3.12.att. Izvairšanās no nenoteiktības un GCI rezultātu korelācija ar ES(19) valstīm

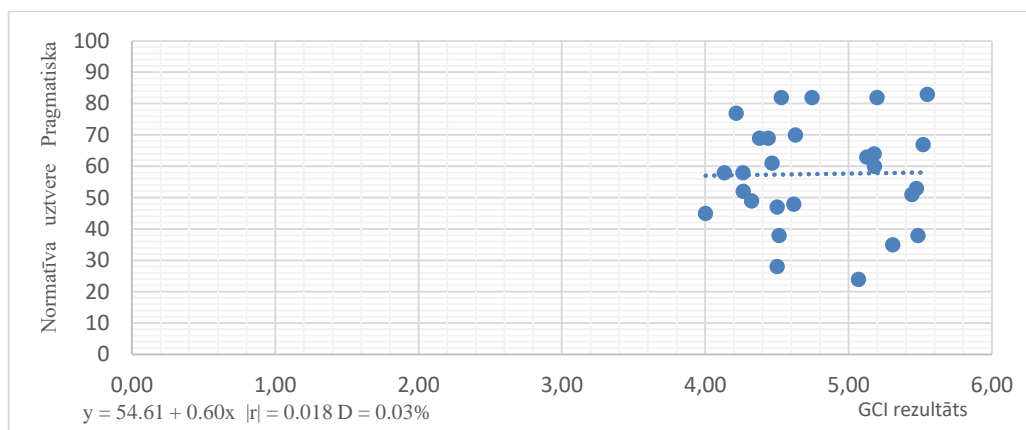
Arī šajā dimensijā, izdalot valstis pēc to attīstības pakāpes, var novērot atšķirīgas dinamikas līknes. 2.-2.9. pakāpes labklājības valstīm ir raksturīga augsta tendence izvairīties no ar nenoteiktību saistītām situācijām, tomēr situācijas mainīšana būtiskus uzlabojumus

neradītu, jo b vērtības taisnes virziena koeficients ($b = 4.94$) ir pārāk mazs. Pati sakarība pēc būtības ir ļoti vāja ($|r| = 0,049$). Salīdzinot korelācijas koeficientu ar kritisko vērtību, paliek pavisam skaidrs, ka starp šīm pētāmajām pazīmēm nepastāv statistiski nozīmīgas sakritības.

Aplūkojot ES(19) valstu grafiku, var pamanīt atšķirību, ka taisnes virziena koeficients ir krietni straujāks. Korelācijas koeficients liecina par vidēji ciešu sakarību, kā arī determinācijas koeficients šim piemēram ir otrs lielākais pētījumā ($D=46.02\%$). Samazinot nenoteiktības kultūru uz relaksētāku, radot drošāku vidi valsts iedzīvotājiem, būtu potenciāls uzlabot vērtējumu Globālās konkurētspējas ziņojumā.

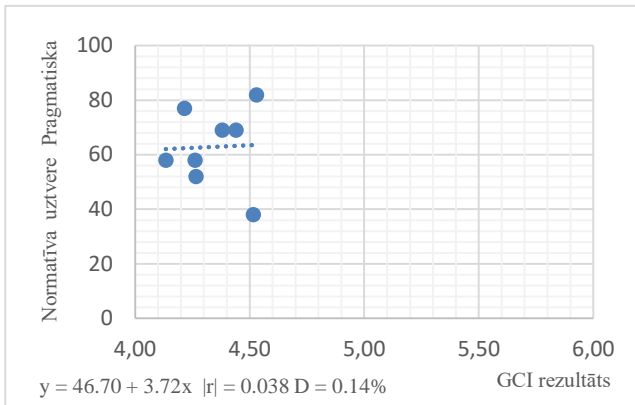
3.3.4. GCI un Hofstedes Pragmatiskas vai normatīvas uztveres dimensijas korelācijas analīze

Aplūkojot grafiku, var novērot proporcionālu valstu sadalījumu starp provizoriskās regresijas līknes. Jau pēc vizuālās metodes ir iespējams pateikt, ka šim piemēram starp radītājiem neveidosies acīmredzama korelācija.

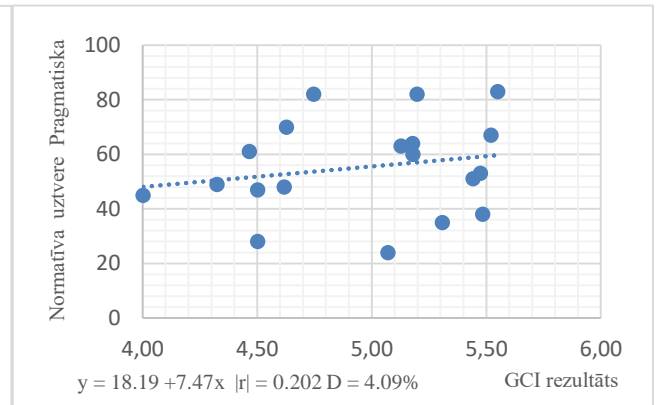

3.13 att. Pragmatiskas un normatīvas dimensijas un GCI rezultātu korelācija ES(27) valstīm

Aprēķini apstiprina šo pieņēmumu. Korelācijas koeficients šajā piemērā ir mazākais visā pētījumā ($|r|=0,018$), kas liecina par ļoti vāju un vērā neņemamu statistiku. Determinācijas koeficients ir 0,03%. Rezultātā var pieņemt, ka statistiski nozīmīgas sakritības starp pētāmajām pazīmēm nav. Iespējams, lineārās funkcijas aprēķins šim piemēram nebija piemērots, kā nekā vienādojuma vidējā standartklūda ir lielāka par rezultatīvās pazīmes vidējo kvadrātisko novirzi $S_e(16,981) > \sigma_y(16,347)$, tomēr, turpmākajos aprēķinos izmantotais, piemērotākais pakāpes funkcijas aprēķins, bet gala rezultātus neuzlaboja.

3.14.att. Pragmatiskas dimensijas un GCI rezultātu korelācija ar ES(8) valstīm

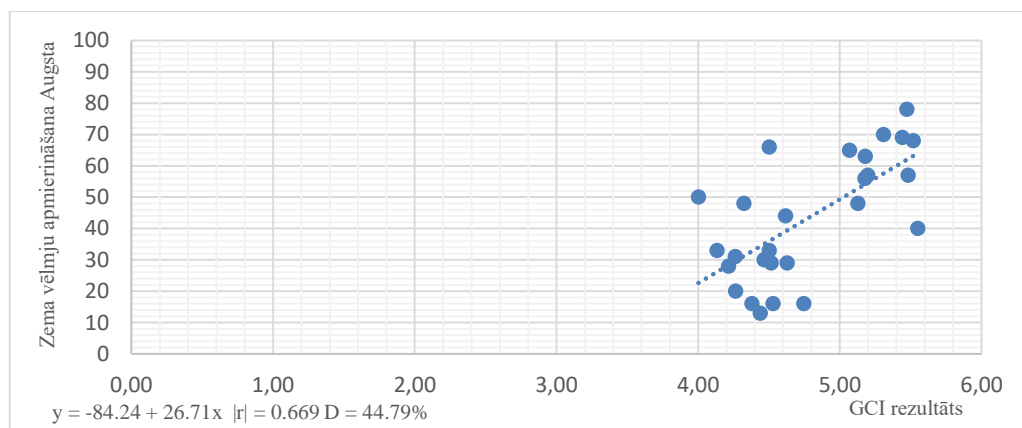

3.15.att. Pragmatiskas dimensijas un GCI rezultātu korelācija ar ES(19) valstīm

Atsevišķi analizējot valstis pēc to grupas, nedaudz labākus rezultātus var novērot situācijā, kad pragmatiskā dimensija tiek salīdzināta ar ES(19) valstīm. Korelācijas koeficienta vērtība norāda uz ļoti vāju, bet iespējamu sakritību, tomēr tā kā aprēķinātais korelācijas koeficients $0,2 \leq |r| < r_{krit.}$, tas nozīmē, ka sakarība eksistēs tikai tendenču līmenī. Kopumā šo var vērtēt kā visvājāk korelējošo lielumu visā pētījumā.

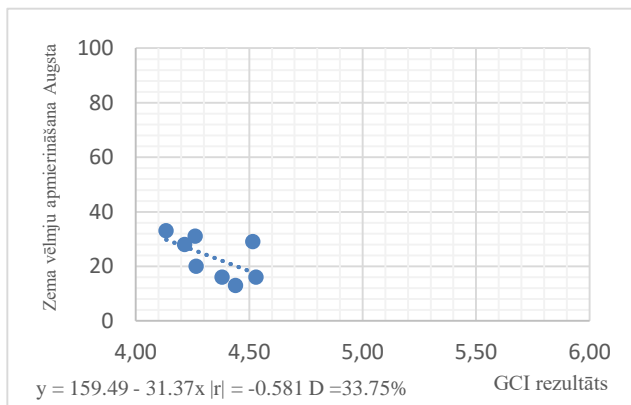
3.3.5. GCI un Hofstedes Vēlmu apmierināšanas dimensijas korelācijas analīze

Salīdzinot ES(27) vēlmu apmierināšanas dimensiju un globālās konkurētspējas rezultātu korelāciju, var novērot tendenci, ka palielinoties GCI rezultātiem par vienu vienību, valstij arī palielinās vēlme apmierināt savas iegribas.

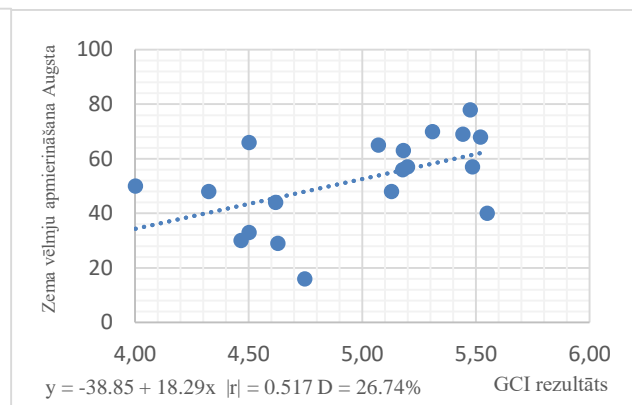

3.16 att. Vēlmu apmierināšanas dimensijas un GCI rezultātu korelācija ES(27) valstīm

Korelācijas koeficients $|r| = 0.669$, kurš norāda uz vidēji ciešas sakarības iespējamību. Tā kā kritiskā vērtība $r_{\alpha;n} < |r|$, korelāciju var pieņemt kā ticamu. Arī determinācijas koeficients ir salīdzinoši augsts – 44.79%.

3.17.att. Vēlmju apmierināšanas un GCI rezultātu korelācija ar ES(8) valstīm

3.18.att. Vēlmju apmierināšanas un GCI rezultātu korelācija ar ES(19) valstīm

Aplūkojot ES(19) valstu grafiku, var pamanīt atšķirību, ka inovāciju virzītajā ekonomika valstīm ir vienmērīgāks varas sadalījums un valstis ar zemākajiem varas distances rādītājiem saņem visaugstākos konkurētspējas novērtējumus. 3. grupas valstīm šī faktora uzlabošana prasīs lielākas pūles kā 2. grupas, Investīciju virzītas ekonomikas valstīm, vai valstīm starp šīm grupām, jo izmaiņu tempi ir vismaz trīs reizes lēnāki. Aprēķini rāda, ka starp GCI un varas distances pazīmēm statistiski nozīmīgas sakritības. Šiem faktoriem ir vidēji cieša sakarība un par 40% varas distance ir tieši atkarīga no GCI vērtējuma

Secinājumi pētnieciskajai daļai

Valstu GCI rezultātu periods tika ņemts par 5 gadiem, no 2013. līdz 2018.g. un aprēķināts vidējais aritmētiskais lielums. Šī vērtība turpmāk tika salīdzināta ar 6 Hofstedes dimensiju vērtībām un tika novērtētas dimensiju un rezultātu savstarpējās korelācijas, gan par visām valstīm, gan izdalot tās pēc labklājības attīstības līmeņa, kura saraksts ir iekļauts GCI 2017-2018.g. ziņojumā: 27 valstis kopumā, no kurām 8 ir otrās un no otrās līdz trešajai attīstības stadijai – investīciju virzītas ekonomikas, kā arī 19 valstis, kuras iekļautas 3. labklājības attīstības stadijā – inovāciju virzītas ekonomikas. Korelācija tiek pētīta gan starp visām valstīm kopumā, gan izdalot valstis pēc to attīstības sadalījuma, lai pārbaudītu, vai GCI ziņojuma vienību svars ietekmē korelāciju un cik lielā mērā. (sk. 4. pielikums). Tomēr jāatceras, ka korelācijas analīžu dati ir ticamāki, ja tie aplūko lielāku faktoru skaitu. Faktoru korelācijā starp GCI un Hofstedes kultūras dimensijām tika novērotas šādas sakarības.

ES (27) valstīm palielinās GCI vērtējums, ja:

- Varas distance ir zemāka (par -28.55 vienībām)
- Sabiedrība ir individualistiskāka (par 22.73 vienībām)
- Sabiedrība pieņem sievišķīgākas vērtības (par -9.42 vienībām)
- Izvairīšanās no nenoteiktības ir zemāka (par -26.42 vienībām)
- Sabiedrība ir pragmatiskāka (par 0.60 vienībām)
- Augstāka vēlmju apmierināšana (par 26.71 vienībām)

ES (8) valstīm palielinās GCI vērtējums, ja:

- Varas distance ir zemāka (par -82.02 vienībām)
- Sabiedrība ir individualistiskāka (par 48.72 vienībām)
- Sabiedrība pieņem sievišķīgākas vērtības (par -97.61 vienībām)
- Izvairīšanās no nenoteiktības ir augstāka (par 4.94 vienībām)
- Sabiedrība ir pragmatiskāka (par 3.72 vienībām)
- Zemāka vēlmju apmierināšana (par -31.37 vienībām)

ES (19) valstīm palielinās GCI vērtējums, ja:

- Varas distance ir zemāka (par -23.22 vienībām)
- Sabiedrība ir individualistiskāka (par 25.73 vienībām)
- Sabiedrība pieņem sievišķīgākas vērtības (par -6.00 vienībām)
- Izvairīšanās no nenoteiktības ir zemāka (par -35.04 vienībām)
- Sabiedrība ir pragmatiskāka (par 7.47 vienībām)
- Augstāka vēlmju apmierināšana (par 18.29 vienībām)

Hofstedes kultūras dimensiju un GCI vērtības var sarindot pēc sakarības ciešuma ($|r|$).

Ciešās sakarības:

ES(19) Individ., $|r|=0.715$ D=51.08%

Viduvējas sakarības:

ES (19)Izv.no not., $|r|= 0.678$, D= 46.02%

ES (27)Varas dist., $|r|=0.676$, D= 45,71%

ES (27)Vēlmju apm., $|r|=0.669$, D= 44,79%

ES (19)Varas dist., $|r|=0.632$, D=40 %

ES (27)Individ., $|r|= 0.629$, D=39,52%

ES (27)Izv.no not., $|r|=0.593$, D= 35,13%

ES (8)Vēlmju apm., $|r|=0.581$, D=33.75 %

ES (8)Varas dist., $|r|=0.553$, D=30,56 %

ES (19)Vēlmju apm., $|r|= 0.517$, D= 26.74%

Vājas, jeb maznozīmīgas:

ES (8) Vīr./Siev., $|r|= 0.447$, D=20,01%

ES (8) Individ., $|r|=0.370$, D=13,69%

ES (19) Uztvere, $|r|=0.202$, D=4.09%

Vērā neņemamas:

ES (27)Vīr./Siev., $|r|= 0.189$, D=3,58%

ES (19)Vīr./Siev. , $|r|= 0.131$, D=1.71%

ES (8) Izv.no not., $|r|=0.049$, D=0,24%

ES (8) Uztvere, $|r|=0.038$, D=0,14%

ES (27)Uztvere, $|r|=0.018$, D=0,03%

Var secināt, ka no visām korelācijām, 6% ir cieša sakarība, 50% viduvēja, 17% maznozīmīga un vērā ņemamas sakarības nav 28%. Visvājāk korelējošās dimensijas ar GCI vērtējumiem visās grupās (ES(27), ES (8), ES (19)) ir vīrišķīgas un sievišķīgas sabiedrības vērtību, kā arī pragmatiskas vai normatīvas uztveres dimensijām. Turpmāk saīsinājumu Hof_{vid} tiek apzīmēta Hofstedes kultūras dimensijas vidējā vērtība konkrētās attīstības grupas ietvaros.

Visciešākā sakarība starp GCI un Hofstedes kultūras dimensiju modeli novērojama inovāciju virzītām ekonomikām. Ja sabiedrība ir individualistāka (Hof_{vid}=61), tā GCI indeksā saņem augstākus novērtējumus.

Abu pētījumu korelācijas rezultāti, kas attiecas uz visām pētījumā aplūkotajām valstīm, norāda, ka viduvēji ciešākās sakarības novērojamas dimensijās: varas distance (Hof_{vid}=51), vēlmju apmierināšana (Hof_{vid}=43) un individualitāte (Hof_{vid}=59). Sabiedrībā ir jāveicina zemāka hierarhija, jāvelta vairāk laiks priekam un atpūtai, kā arī jāveicina patstāvīgums indivīdu vidū.

Viduvēji ciešākās sakarības inovāciju virzītām ekonomikām novērojamas dimensijās, kur raksturīga izvairīšanās no nenoteiktības (Hof_{vid}=68) un vēlmju apmierināšana (Hof_{vid}=52). Lai valsts iegūtu augstāku vērtējumu GCI, sabiedrībai ir drošāk jārisina neskaidras problēmas un situācijas, kā arī vairāk jāvelta laiks savam priekam un atpūtai

Investīciju virzītām ekonomikām viduvējas sakarības novērojamas vēlmju apmierināšanas (Hof_{vid}=23) un varas distances (Hof_{vid}=67) dimensijās. Lai iegūtu augstāku vērtējumu GCI ziņojumā, sabiedrībai ir vairāk jāvelta laiks priekam un atpūtai, kā arī jāveicina zemāka varas distance

Kopumā visvājāk korelējošās dimensijas ar GCI vērtējumiem visās grupās ir vīrišķīgas un sievišķīgas sabiedrības vērtību, kā arī pragmatiskas vai normatīvas uztveres dimensijām.

SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Secinājumi:

1. Ekonomisti ir konstatējuši dažādas sakarības starp valstu konkurētspēju un sociāli politiskās vides, reliģijas, krājumu un investīciju attiecības, izglītības, tehnoloģisko inovāciju u.c. faktoriem.
2. M.Porters bija viens no pirmajiem ekonomistiem, kas valsts konkurētspēju centās analizēt virzībā no mikro aspektu, uzņēmējdarbības vides inovētspējas, puses. Balstoties uz viņa idejām par valstu labklājības paaugstināšanu ar produktivitātes palīdzību, tika izveidots WEF GCI ziņojums.
3. Arī sabiedrības ekonomiskās kultūras koncepcijas definēšana ir komplicēta tās kompleksitātes dēļ. A.Inkeles un D.Levinsons savos pētījumos kultūras atšķirības sāka pētīt nacionālā līmenī un izkristalizēja trīs analītiskās problēmas – attiecības ar autoritāti, priekšstati par sievišķību un vīrišķību, kā arī, kā definēt un risināt konfliktus. G.Hofsteds radīja universālu modeli, kas kodolīgā saturā korelēja ar vairumu citu kultūras pētnieku darbiem..
4. Šī diplomdarba (2013.-2018.g.) un Herciu, Ogreana un Belasku pētījuma (2003.-2004.g.,2008.-2010.g.) korelāciju sakarības sakrīt – neatkarīgi no GCI ziņojuma metodoloģijas un aplūkotā laika perioda, GCI vērtējums ir lielāks valstīm ar zemu varas distanci, individuālistiskāku sabiedrību, kā arī vājāk raksturīgu izvairīšanos no nenoteiktības. Abos pētījumu korelācijās tiek novērota vērā neņemama saistība sabiedrības vīr./siev. vērtību pieņemšanas dimensijai.
5. 1/3 ziņojumā apkopoto datu balstās uz publiski pieejamiem statistikas datiem un 2/3 uz uzņēmumu vadītāju atvērtā tipa aptauju datiem. Viena no populārākajām ziņojuma kritikām – uzņēmuma vadītāji var būt neieinteresēti atbilžu kvalitātē un nespēj objektīvi izvērtēt situāciju kā zemāka līmeņa profesionāļi. Rezultātu svārstības spēj būtiski ietekmēt valsts reputāciju un reitingu GCI ziņojumā un citos, kas uz šī ziņojuma datiem daļēji balstās.
6. Hofstedes kultūras dimensiju metode tiek plaši izmantota ekonomisko faktoru salīdzinājumam, tomēr tās viengabalainas raksturs un novecojusī datu bāze (jaunākie dati par 2001.g.) tiek plaši kritizēta.
7. Augstāks valsts attīstības līmenis negarantē augstāku vērtējumu ziņojumā, tomēr Investīciju virzītas ekonomikas piedzīvo straujākas vērtējumu svārstības kā Inovāciju virzītas ekonomikas.
8. Visciešākā sakarība starp GCI un Hofstedes kultūras dimensiju modeli novērojama inovāciju virzītām ekonomikām. Ja sabiedrība ir individualistāka, tā GCI indeksā saņem augstākus novērtējumus.

9. Abu pētījumu korelācijas rezultāti, kas attiecas uz visām pētījumā aplūkotajām valstīm, norāda, ka viduvēji ciešākās sakritības novērojamas dimensijās: varas distance, vēlmju apmierināšana un individualitāte. Sabiedrībā ir jāveicina zemāka hierarhija, jāvelta vairāk laiks priekam un atpūtai, kā arī jāveicina patstāvīgums indivīdu vidū.
10. Viduvēji ciešākās sakarības inovāciju virzītām ekonomikām novērojamas dimensijās, kur raksturīga izvairīšanās no nenoteiktības un vēlmju apmierināšana. Lai valsts iegūtu augstāku vērtējumu GCI, sabiedrībai ir drošāk jārisina neskaidras problēmas un situācijas, kā arī vairāk jāvelta laiks savam priekam un atpūtai
11. Investīciju virzītām ekonomikām viduvējas sakarības novērojamas vēlmju apmierināšanas un varas distances dimensijās. Lai iegūtu augstāku vērtējumu GCI ziņojumā, sabiedrībai ir vairāk jāvelta laiks priekam un atpūtai, kā arī jāveicina zemāka varas distance..
12. Kopumā visvājāk korelējošās dimensijas ar GCI vērtējumiem visās grupās ir vīrišķīgas un sievišķīgas sabiedrības vērtību, kā arī pragmatiskas vai normatīvas uztveres dimensijām.
13. Gan ES(27) kopumā, gan abām ekonomiskās attīstības grupām atsevišķi ciešākās korelācijas ir ar varas distances dimensiju. Investīciju virzītām ekonomikām ($Hof_{vid}=67$) varas distance ir krietni augstāka kā inovāciju virzītām ekonomikām ($Hof_{vid}=45$). Lai uzlabotu GCI vērtējumu, varas distances vērtību jātiecas samazināt.
14. Īpaši inovāciju virzītām ekonomikām ($Hof_{vid}=61$), lai uzlabotu GCI vērtējumu, individuālisma dimensijas vērtība ir jāpalielina. Sakarība ir maznozīmīga un vērā neņemama investīciju virzītām ekonomikām.
15. Inovāciju virzītu ekonomiku ($Hof_{vid}=68$) konkurētspējas sniegumu GCI ziņojumā iespējams uzlabot vēl vairāk samazinot izvairīšanās no nenoteiktības dimensiju. Pārējām valstīm arī augsts vērtējums šajā dimensijā, tomēr sakarības ciešums investīciju virzītai ekonomikai ir maznozīmīgs un vērā nav ņemams.
16. Investīciju virzītai ekonomikai ($Hof_{vid}=23$) ir būtiski palielināt rādītājus vēlmju apmierināšanas dimensijā. Innovāciju virzītai ekonomikai ($Hof_{vid}=61$) ir vāja ciešuma sakarība ar šo dimensiju.
17. M. Porters ir pārliecināts, ka kultūru ir iespējams mainīt, jo šāds domāšanas veids dzīvē tiek apgūts nevis ģenētiski pārmantots. Viņaprāt kultūra izriet no tām vērtībām, kādas tiek atalgotas sabiedrībā, tāpēc noteikumu maiņa spētu radīt pārmaiņas sabiedrībā.

Priekšlikumi

1. Hofstedes kultūras dimensiju rezultātu komercializācija bremzē zinātniskās tēmas plašāku izpēti. Ir nepieciešami jauni valstu kultūras dimensiju pētījumi, lai atjaunotu Hofstedes novecojušo datubāzi.

2. Ieteikumi no GCI ziņojuma

3. Lai uzlabotu GCI vērtējumu, 2. grupas, investīciju virzītām ekonomikām (ES8) jātiecas samazināt varas distances vērtējumu, un jāpalielina vērtējums vēlmju apmierināšanas dimensijā.

4. Lai uzlabotu GCI vērtējumu, 3. grupas, inovāciju virzītām ekonomikām (ES19) jāpaaugstina vērtējums individualitātes dimensijā, kā arī jāsamazina vērtējums varas distances un 'izvairīšanās no nenoteiktības' dimensijās.

5.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

Žurnāli

1. **Alexandros N., Metaxas T.** "Porter vs Krugman": History, Analysis and Critique of Regional Competitiveness. *Journal of Economics and Political Economy*, 2016, N 1, vol. 3, p 71-74
<http://www.kspjournals.org/index.php/JEPE/article/download/657/807>
2. **Diehl C.** The Life and Work of Max Weber. *The Quarterly Journal of Economics*, 1923, N 1, vol. 38, p 25-27
<https://www.jstor.org/stable/1885770>
3. **Herciu M., Ogrean C., Belascu L.** Culture and national competitiveness. *African Journal of Business Management*, N 8, vol. 5, p 3056-3062 [atsauce 14.05.2019.]. Pieejams:
https://www.researchgate.net/publication/228453842_Culture_and_national_competitiveness
4. **Kirkman B.L., Lowe K.B., and Gibson C.B.** A quarter century of culture's consequences: a review of empirical research incorporating Hofstede's cultural values framework. *Journal of International Business Studies* 2006, N 3, vol. 37, p 285–320 [atsauce 14.05.2019.] Pieejams: <https://www.jstor.org/stable/3875261>
5. **Lībermanis G.** *Globalizācijas problēmas* [tiešsaiste]. Rīga: "Latvijas Vēstnesis", 28.07.2005 – [atsauce 29.01.2019] Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/113383>. Nr. 118 (3276)
6. **O'Brien P.** European Economic Development: The Contribution of the Periphery. *The Economic History Review, New Series*, 1982, N 1, vol. 35, p 1
7. **Pérez-Moreno S., Rodríguez B., Luque M.** Assessing global competitiveness under multi-criteria perspective [tiešsaiste] *Economic Modelling* 2016 Vol. 53, p 398-400
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264999315003260>
8. **Porter M.E.** The Competitive Advantage of Nations. *Harvard Business Review*, 1990, N 2, vol 68, p 73-93
http://www.economie.ens.fr/IMG/pdf/porter_1990_-_the_competitive_advantage_of_nations.pdf
9. **Porter M.E., Linde C.V.D.** Toward a New Conception of the Environment-Competitiveness Relationship. [tiešsaiste] *The Journal of Economic Perspectives*, 1995, N 4, vol. 9, p 97-118 [atsauce 12.05.2019.]. Pieejams: <https://www.jstor.org/stable/2138392>
10. **Rinne T., Steel D., Fairweather J.** The Role of Hofstede's Individualism in National-Level Creativity. *Creativity Research Journal*, 2013, N 1, vol. 25, p 129-136 [atsauce 14.05.2019.]. Pieejams:
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10400419.2013.752293>
11. **Rodríguez E.S., Vazquez E.M.** Implications of including Non-executives' Perception in the Executive Opinion Survey: A Hierarchical Bias Effect in the Global Competitive Index [tiešsaiste] *American Journal of Management*, 2016, N 3, Vol. 16 [atsauce 06.06.2018.]. Pieejams: http://www.na-businesspress.com/AJM/Soto-RodriguezE_Web16_3_.pdf
12. **Snowdon B., Stonehouse G.** Competitiveness in a globalised world: Michael Porter on the microeconomic foundations of the competitiveness of nations, regions, and firms. *Journal of International Business Studies*, 2006, N 2, vol. 37, p 164 – 175 Pieejams: <https://www.jstor.org/stable/3875152>
13. **Solow R.M.** Technical Change and the Aggregate Production Function. *The Review of Economics and Statistics*, 1957, N 3, vol. 39, p 319 Pieejams: <http://www.jstor.org/stable/1926047>

Grāmatas

14. **Arhipova I., Bāliņa S.** *Statistika ar Microsoft Excel ikvienam*. Rīga: Datorzinību Centrs, 2000, 9 lpp
15. **Beugelsdijk S., Maseland R.** Culture in economics: history, methodological reflections, and contemporary applications. New York: Cambridge University Press, 2011. p 15-42
16. **De Vries J.** *The Economy of Europe in an Age of Crisis, 1600–1750* [tiešsaiste] – [atsauce 10.03.2019]. p 22 - 24 Pieejams:
<https://books.google.lv/books?id=Xibqvucdn1MC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
17. **Goša Z.** *Statistika*. Rīga: Izdevniecība "Izglītības solī" 2003
18. **Hofstede, G.** Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. *Online Readings in Psychology and Culture*. 2011. p. 3
19. **Marx K.** *Capital: A Critique of Political Economy. Volume I* [tiešsaiste]. Moscow: Progress Publishers, 1867. p 311. [atsauce: 29.01.2019] Pieejams: <https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/Capital-Volume-I.pdf>
20. **Mūrnieks A.** *Ieskats kultūras un reliģiju vēsturē*. Rīga: RaKa, 1998.14 - 21.lpp
21. **Oļevskis G.** *Starptautiskā tirdzniecība*. Rīga: Rīgas Starptautiskā ekonomikas un biznesa administrācijas augstskola, 2003. 10-99 lpp.
22. **Smith. A.** *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. [tiešsaiste] 2007, p 4 – [atsauce 23.01.2019.] Pieejams: https://www.ibiblio.org/ml/libri/s/SmithA_WealthNations_p.pdf
23. **Weber M.** *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* [tiešsaiste] London: Taylor & Francis e-Library, 2005. p 18 [atsauce 04.05.2019]. Pieejams:
https://is.muni.cz/el/1423/podzim2013/SOC571E/um/Routledge_Classics_Max_Weber-The_Protestant_Ethic_and_the_Spirit_of_Capitalism_Routledge_Classics_-Routledge_2001_.pdf

Raksti zinātniskos izdevumos un periodikā

24. **Porter M.E.** Attitudes, Values, Beliefs and Microeconomics of Prosperity **In:** *Culture matters: how values shape human progress*, New York, USA, 2000. Abstracts. New York, 2000, p 14-24
25. **Skribāne, I., Neiders, L.** Latvijas ekonomikas konkurētspējas problēmas. **No:** Latvijas ekonomikas un sabiedrības pārstrukturizācijas ietekme uz uzņēmējdarbības konkurētspēju un iedzīvotāju dzīves kvalitāti, Monogrāfija: / R.Škapara un Ē.Šumilo red. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds. 2006. 15-16 lpp.

Konferenču tēzes

26. **Draghi M.** Competitiveness: the key to balanced growth in monetary union. **In:** A European strategy for growth and integration with solidarity Conference, Paris, 30 November 2012 [tiešsaiste] – [atsauce 19.03.2019.]. Pieejams: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2012/html/sp121130.en.html>

Disertācijas, maģistru un bakalauru darbi

27. **Paula D.** *Latvijas tautsaimniecības konkurētspējas novērtēšanas metožu analīze* : promocijas darbs. LU BVEF. Rīga: Latvijas Universitāte, 2010, 105-106.lpp

Elektroniskie informācijas avoti

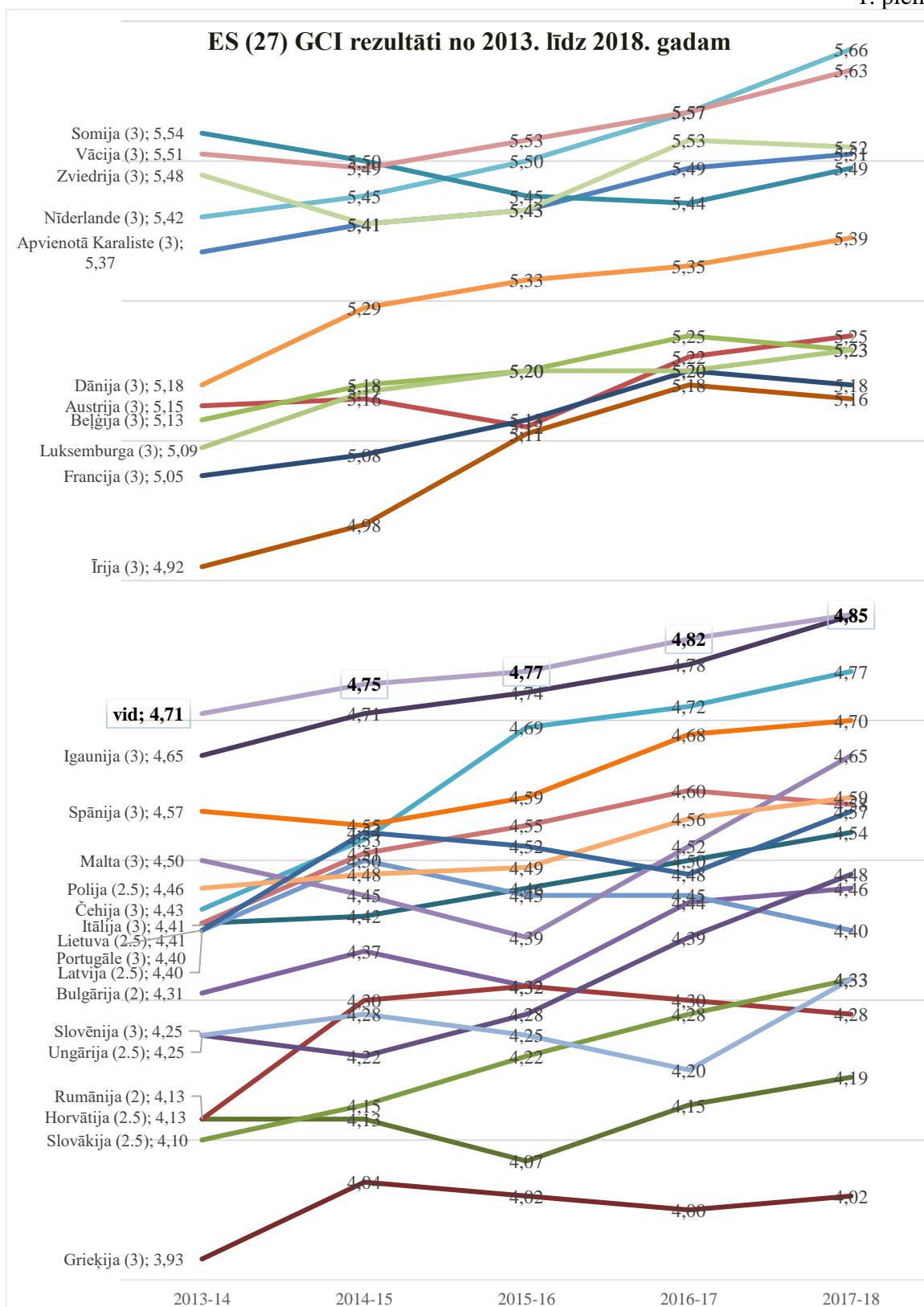
28. *A World Bank Group Flagship Report: Doing Business 2019* [tiešsaiste] Washington, D.C. : The World Bank Group, 2019 – [atsauce 29.03.2019.]. Pieejams: http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf
29. **Andrijauskienė M., Dumčiuvienė D.** *Hofstede's cultural dimensions and national innovation level* [tiešsaiste] Kaunas: Kaunas University of Technology [atsauce 14.05.2019.]. Pieejams: <https://hrcaak.srce.hr/file/276270>
30. *Appendix A: Methodology and Computation of the Global Competitiveness Index 2017–2018* [tiešsaiste] Geneva: World Economic Forum. [atsauce 12.07.2018.]. Pieejams: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/04Backmatter/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018AppendixA.pdf>
31. *Appendix D: Technical notes and sources* [tiešsaiste] Geneva: World Economic Forum. [atsauce 12.07.2018.]. Pieejams: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/04Backmatter/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018AppendixD.pdf>
32. *CAF World Giving Index 2018: A global view on trends.* [tiešsaiste] London: Charities Aid Foundation, 2018 – [atsauce 29.03.2019.]. Pieejams: https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-publications/caf_wgi2018_report_webnopw_2379a_261018.pdf?sfvrsn=c28e9140_4
33. **Cann O.** What is competitiveness? [tiešsaiste]. Geneva: World Economic Forum. 2016 – [atsauce 19.03.2019]. Pieejams internetā: <https://www.weforum.org/agenda/2016/09/what-is-competitiveness/>
34. **Cho D., Moon H.** *From Adam Smith to Michael Porter: Evolution of Competitiveness Theory*. Korea: World Scientific Publishing Co.Pte.Ltd., 2013, 10 p.
35. *Competitiveness* [tiešsaiste] Brussels: European Commission [atsauce 19.03.2019.] Pieejams: https://ec.europa.eu/europeaid/sectors/economic-growth/private-sector-development/competitiveness_en
36. *Country comparison: Austria* [tiešsaiste] Helsinki: Hofstede Insights [atsauce 10.12.2018.]. Pieejams: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/austria/>
37. *Country comparison: Belgium, Denmark* [tiešsaiste] Helsinki: Hofstede Insights [atsauce 10.12.2018.]. Pieejams: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/belgium,denmark/>
38. *Country comparison: Germany, Ireland* [tiešsaiste] Helsinki: Hofstede Insights [atsauce 10.12.2018.]. Pieejams: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/germany,ireland/>
39. *Country comparison: Latvia* [tiešsaiste] Helsinki: Hofstede Insights [atsauce 10.12.2018.]. Pieejams: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/latvia/>
40. *Country comparison: Portugal* [tiešsaiste] Helsinki: Hofstede Insights [atsauce 10.12.2018.]. Pieejams: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/portugal/>
41. *Country comparison: Slovakia* [tiešsaiste] Helsinki: Hofstede Insights [atsauce 10.12.2018.]. Pieejams: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/slovakia/>
42. *Country comparison: Slovenia* [tiešsaiste] Helsinki: Hofstede Insights [atsauce 10.12.2018.]. Pieejams: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/slovenia/>
43. *Country comparison: Sweden* [tiešsaiste] Helsinki: Hofstede Insights [atsauce 10.12.2018.]. Pieejams: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/sweden/>
44. *Country comparison: The UK, The Netherlands* [tiešsaiste] Helsinki: Hofstede Insights [atsauce 10.12.2018.]. Pieejams: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/the-uk,the-netherlands/>
45. *Cultural Diversity*. [tiešsaistē] Parīze: UNESCO. Pieejams: <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/international-migration/glossary/cultural-diversity/>

46. Čerņajeva S. *Vienkāršā lineārā regresija un korelācija* [tiešsaiste]. Rīga: RTU, gads nav zināms, – [atsauce 16.07.2018] Pieejams: https://estudijas.rtu.lv/pluginfile.php/634598/mod_resource/content/0/Matematiska_statistika/regresija_un_korelacija.pdf
47. Deckert C., Schomaker R.M. *Cultural Impacts on National Innovativeness: Not Every Cultural Dimension Is Equal* [tiešsaiste] Germany: Hochschule Düsseldorf, University of Applied Sciences 2019, p [atsauce 14.05.2019.]. Pieejams: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1069397118799700>
48. *Dimension data matrix*. [tiešsaiste] Nīderlande, 2015. Pieejams: <https://geerthofstede.com/research-and-vsm/dimension-data-matrix/>
49. *Dimensions of national culture* [tiešsaiste] Helsinki: Hofstede Insights [atsauce 10.12.2018.]. Pieejams: <https://www.hofstede-insights.com/models/national-culture/>
50. Djogo M., Stanisic N. Is the Global Competitiveness Report the right measure of macroeconomic competitiveness Zb. rad. Ekon. fak. Rij. 2016. 91-117 <https://hrcak.srce.hr/file/237107>.
51. *General questions relating to the Global Competitiveness Index* [tiešsaiste] Geneva: World Economic Forum. Pieejams: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/faqs/>
52. Heller H. *The Birth of Capitalism: A 21st Century Perspective*. [tiešsaiste]. London: Pluto Press, 2011. p 158-176 - [atsauce 20.03.2019.] Pieejams: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt183p671?refreqid=excelsior%3A11312754e20d2ef47f8935e6400c08e4>
53. Helliwell J., Layard R., Sachs J. *World Happiness Report 2019* [tiešsaiste] New York: United Nations Sustainable Development Solutions Network, 2019 – [atsauce 29.03.2019.]. Pieejams: <http://worldhappiness.report/ed/2019/#read>
54. *History of the Global Innovation Index, GII Framework* [tiešsaiste] New York: Cornell INSEAD WIPO, 2018 [atsauce 29.03.2019]. Pieejams: <https://www.globalinnovationindex.org/about-gii#contactus>
55. Hofstede G., Minkov M. *Values survey module 2013 manual* [tiešsaistē] Nīderlande: Geert Hofstede BV, 2013 – [atsauce 29.01.2019.]. Pieejams: <https://geerthofstede.com/wp-content/uploads/2016/07/Manual-VSM-2013.pdf>
56. Jeffrey K., Wheatley H., Abdallah S. *Happy Planet Index 2016: A global index of sustainable wellbeing* [tiešsaiste] London: New Economics Foundation, 2016 [atsauce 29.03.2019.]. Pieejams: <https://static1.squarespace.com/static/5735c421e321402778ee0ce9/t/57e0052d440243730fd03f3/1474299185121/Briefing+paper++HPI+2016.pdf>
57. Kamann M. *Swedish "Jantelagen", law of Jante – Why Swedes don't show off* [tiešsaiste] Vaxjo: Hej Sweden [atsauce 10.12.2018.]. Pieejams: <https://hejsweden.com/en/jantelagen-law-of-jante-how-to-be-swedish/>
58. Kirchbach F. *A Country's Competitive Advantage* [tiešsaiste] Geneva : International Trade Centre, 2003 – [atsauce 03.04.2019]. Pieejams: <http://www.tradeforum.org/A-Countrys-Competitive-Advantage/>
59. *Korelācijas un regresijas metode un tās lietošana* [tiešsaiste] Daugavpils: RTU – [atsauce 17.07.2018] Pieejams: <http://www.politeh.lv/elibrary/HTML/download.php?filename=MT01.8>
60. Kroeber A.L., Kluckhohn C. *Culture : A critical review of concepts and definitions*. [tiešsaiste] Cambridge: Peabody museum of amerian archaeology and ethnology, Harvard University, 1952. p 49. [atsauce 03.05.2019] Pieejams: <http://www.pseudology.org/Psychology/CultureCriticalReview1952a.pdf>
61. *Kultūras nozares nozīme Latvijas tautsaimniecībā un ES struktūrfondu izmantošana kultūras vajadzībām*. [tiešsaistē] Rīga: Baltic project consulting. 2006 [atsauce 16.07.2018.]. Pieejams: https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/kultura_timekli/kulturas_nozares_nozime.pdf
62. *Latvija zaudē piecas pozīcijas 2016.-2017. gada globālajā konkurētspējas indeksā – palielinās konkurētspējas plaisa ar kaimiņvalstīm* [tiešsaiste] Rīga: Stockholm School of Economics in Riga. [atsauce 06.04.2018]. Pieejams: https://www.sseriga.edu/download.php?file=/files/news/latvija_zaude_piecas_pozicijas_2016.-2017._gada_globalaja_konkuretspejas_indeksa.docx
63. *Latvijas konkurētspējas novērtējums 2011* [tiešsaiste]. Rīga: Baltijas Starptautiskais Ekonomikas Politikas Studiju Centrs, 2012 14 lpp– [atsauce 19.03.2019]. Pieejams: http://www.biceps.org/assets/docs/LCR_LV_1804_Final_1.pdf
64. Lawrence, W. N. *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. USA: Pearson Education 2006
65. *Methodology: The 12 pillars of competitiveness*. [tiešsaiste] Geneva: World Economic Forum. [atsauce 04.06.2018.]. Pieejams: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/methodology/>
66. Miller T., Kim A.B., Roberts J.M. *The Heritage Foundation: Index of Economic Freedom 2019* [tiešsaiste] Washington, D.C: The Heritage Foundation, 2019 – [atsauce 29.03.2019.]. Pieejams: https://www.heritage.org/index/pdf/2019/book/index_2019.pdf
67. Minkov M., Hofstede G. *Clustering of 316 European Regions on Measures of Values: Do Europe's Countries Have National Cultures?* [tiešsaiste] Sofia: International University College, 2014, p 145 [atsauce 14.05.2019]. Pieejams: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1069397113510866>

68. **Paula D.** *Konkurētspējas jēdziens mūsdienu ekonomiskās izaugsmes teorijās* [tiešsaiste] Rīga: Latvijas Banka, 2015 – [atsauce 08.04.2018]. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/lekcija-konkuretspejas-jedziens-musdienu-ekonomiskas-izaugsmes-teorijas-1>
69. **Počs R.** *Kvantitatīvās metodes ekonomikā un vadīšanā* [tiešsaiste]. Rīga: RTU, 2003 – [atsauce 16.07.2018] Pieejams internetā: https://estudijas.rtu.lv/pluginfile.php/396380/mod_resource/content/0/Gramata/Pocs_05n_kr_para.pdf
70. **Salmon J.H.M., Stearns P.N.** *The emergence of modern Europe 1500–1648* [tiešsaiste] – [atsauce 10.03.2019]. Pieejams: <https://www.britannica.com/topic/history-of-Europe/The-emergence-of-modern-Europe-1500-1648>
71. **Schwab K., Sala-i-Martin X.** *The Global Competitiveness Report 2017–2018* [tiešsaiste] Geneva: World Economic Forum, 2017. Pieejams: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>
72. **Siudek T., Zawojcka A.** *Competitiveness in the economic concepts, theories and empirical research.* [tiešsaiste] Warsaw: Warsaw University of Life Sciences – SGGW, 2014 – [atsauce 17.03.2019]. Pieejams: http://www.oeconomia.actapol.net/pub/13_1_91.pdf
73. *The Logistics Performance Index and Its Indicators 2018* [tiešsaiste] Washington, D.C. : The World Bank Group, 2018 - [atsauce 29.03.2019.]. Pieejams: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/29971/LPI2018.pdf>
74. *UNESCO World Report : Investigating in Cultural Diversity and Intercultural Dialogue* [tiešsaiste]. Paris: United Nations Educational, Cultural and Scientific Organization, 2009. p 11 – [atsauce 10.05.2019]. Pieejams: https://www.un.org/en/events/culturaldiversityday/pdf/Investing_in_cultural_diversity.pdf
75. *World competitiveness yearbook.* [tiešsaiste] Lausanne : IMD SWITZERLAND, 2019 – [atsauce 29.03.2019.]. Pieejams: <https://www.imd.org/wcc/products/eshop-world-competitiveness-yearbook/>
76. *World Energy Council: World Energy Trilemma Index 2018.* [tiešsaiste] London : World Energy Council, 2019 – [atsauce 29.03.2019.]. Pieejams: <https://www.worldenergy.org/wp-content/uploads/2018/10/World-Energy-Trilemma-Index-2018.pdf>

PIELIKUMI

1. pielikums

ES (27) GCI rezultāti no 2013. līdz 2018. gadam (Darba autora datu apkopojums)

	GCI vid	2013- 14	2014- 15	<i>Vērt. izmaiņas</i>	2015- 16	<i>Vērt. izmaiņas</i>	2016- 17	<i>Vērt. izmaiņas</i>	2017 -18	<i>Vērt. izmaiņas</i>
Apvienotā Karaliste (3)	5.44	5.37	5.41	0.04	5.43	0.02	5.49	0.06	5.51	0.02
Austrija (3)	5.18	5.15	5.16	0.01	5.12	-0.04	5.22	0.10	5.25	0.03
Beļģija (3)	5.20	5.13	5.18	0.05	5.20	0.02	5.25	0.05	5.23	-0.02
Bulgārija (2)	4.38	4.31	4.37	0.06	4.32	-0.05	4.44	0.12	4.46	0.02
Čehija (3)	4.63	4.43	4.53	0.10	4.69	0.16	4.72	0.03	4.77	0.05
Dānija (3)	5.31	5.18	5.29	0.11	5.33	0.04	5.35	0.02	5.39	0.04
Francija (3)	5.13	5.05	5.08	0.03	5.13	0.05	5.20	0.07	5.18	-0.02
Griekija (3)	4.00	3.93	4.04	0.11	4.02	-0.02	4.00	-0.02	4.02	0.02
Horvātija (2.5)	4.13	4.13	4.13	0.00	4.07	-0.06	4.15	0.08	4.19	0.04
Igaunija (3)	4.75	4.65	4.71	0.06	4.74	0.03	4.78	0.04	4.85	0.07
Itālija (3)	4.47	4.41	4.42	0.01	4.46	0.04	4.50	0.04	4.54	0.04
Īrija (3)	5.07	4.92	4.98	0.06	5.11	0.13	5.18	0.07	5.16	-0.02
Latvija (2.5)	4.44	4.40	4.50	0.10	4.45	-0.05	4.45	0.00	4.40	-0.05
Lietuva (2.5)	4.53	4.41	4.51	0.10	4.55	0.04	4.60	0.05	4.58	-0.02
Luksemburga (3)	5.18	5.09	5.17	0.08	5.20	0.03	5.20	0.00	5.23	0.03
Malta (3)	4.50	4.50	4.45	-0.05	4.39	-0.06	4.52	0.13	4.65	0.13
Nīderlande (3)	5.52	5.42	5.45	0.03	5.50	0.05	5.57	0.07	5.66	0.09
Polija (2.5)	4.52	4.46	4.48	0.02	4.49	0.01	4.56	0.07	4.59	0.03
Portugāle (3)	4.50	4.40	4.54	0.14	4.52	-0.02	4.48	-0.04	4.57	0.09
Rumānija (2)	4.27	4.13	4.30	0.17	4.32	0.02	4.30	-0.02	4.28	-0.02
Slovākija (2.5)	4.22	4.10	4.15	0.05	4.22	0.07	4.28	0.06	4.33	0.05
Slovēnija (3)	4.32	4.25	4.22	-0.03	4.28	0.06	4.39	0.11	4.48	0.09
Somija (3)	5.48	5.54	5.50	-0.04	5.45	-0.05	5.44	-0.01	5.49	0.05
Spānija (3)	4.62	4.57	4.55	-0.02	4.59	0.04	4.68	0.09	4.70	0.02
Ungārija (2.5)	4.26	4.25	4.28	0.03	4.25	-0.03	4.20	-0.05	4.33	0.13
Vācija (3)	5.55	5.51	5.49	-0.02	5.53	0.04	5.57	0.04	5.63	0.06
Zviedrija (3)	5.47	5.48	5.41	-0.07	5.43	0.02	5.53	0.1	5.52	-0.01
<i>vid</i>	4.78	4.71	4.75	0.04	4.77	0.02	4.82	0.05	4.85	0.03

ES (27) GCI vid un Hofstede's dimensiju vērtības (Darba autora datu apkopojums)

	<i>GCI vid</i>	<i>Varas dist.</i>	<i>Individ.</i>	<i>Vīr./Siev.</i>	<i>Izv.no not.</i>	<i>Uztvere</i>	<i>Vēlpmju apm.</i>
Apvienotā Karaliste (3)	5.44	35	89	66	35	51	69
Austrija (3)	5.18	11	55	79	70	60	63
Beļģija (3)	5.20	65	75	54	94	82	57
Bulgārija (2)	4.38	70	30	40	85	69	16
Čehija (3)	4.63	57	58	57	74	70	29
Dānija (3)	5.31	18	74	16	23	35	70
Francija (3)	5.13	68	71	43	86	63	48
Griekija (3)	4.00	60	35	57	100	45	50
Horvātija (2.5)	4.13	73	33	40	80	58	33
Igaunija (3)	4.75	40	60	30	60	82	16
Itālija (3)	4.47	50	76	70	75	61	30
Īrija (3)	5.07	28	70	68	35	24	65
Latvija (2.5)	4.44	44	70	9	63	69	13
Lietuva (2.5)	4.53	42	60	19	65	82	16
Luksemburga (3)	5.18	40	60	50	70	64	56
Malta (3)	4.50	56	59	47	96	47	66
Nīderlande (3)	5.52	38	80	14	53	67	68
Polija (2.5)	4.52	68	60	64	93	38	29
Portugāle (3)	4.50	63	27	31	99	28	33
Rumānija (2)	4.27	90	30	42	90	52	20
Slovākija (2.5)	4.22	100	52	100	51	77	28
Slovēnija (3)	4.32	71	27	19	88	49	48
Somija (3)	5.48	33	63	26	59	38	57
Spānija (3)	4.62	57	51	42	86	48	44
Ungārija (2.5)	4.26	46	80	88	82	58	31
Vācija (3)	5.55	35	67	66	65	83	40
Zviedrija (3)	5.47	31	71	5	29	53	78
<i>vid</i>	4.78	51	59	46	71	58	43
<i>vid (2-2.5)</i>	4.34	67	52	50	76	63	23
<i>vid (3)</i>	4.96	45	61	44	68	55	52

GCI un Hofstede's kultūras dimensiju korelācijas analīzes rezultāti (D. autora aprēķ.)

		a	b	Se	<	σy	%	r	d, %	δ	r _{α;n}	α; <i>n</i> > < r	α	r-r _{α;n}	*δSR	Rsr-r _{α;n}	*δ
Varas distance	viss	187.915	-28.549	15.650	<	20.438	1.13	-0.676	45.71	0.106	0.381	<	0.05	-0.717		-0.636	
	2-2.9	422.84	-82.02	19.42	<	20.180	3.64	-0.553	30.56	0.262	0.707	<	0.05	-0.738		-0.367	
	3	160.34	-23.22	13.81	<	16.860	1.31	-0.632	40.00	0.141	0.456	<	0.05	-0.697		-0.568	
Individuālisms vai kolektīvisms																	
Vīrišķība vai sievišķība	viss	-50.059	22.738	14.148	<	17.506	0.89	0.629	39.52	0.119	0.381	<	0.05	0.583		0.674	
	2-2.9	-159.70	48.72	19.21	>	17.906	4.63	0.370	13.69	0.326	0.707	>	0.05	0.139		0.601	
	3	-66.25	25.73	12.22	<	16.529	1.05	0.715	51.08	0.115	0.456	<	0.05	0.662		0.767	
Izvaišanās no ne noteiktības																	
Pragmatiska vai normatīva uztvere	viss	196.877	-26.419	18.059	<	21.575	0.95	-0.593	35.13	0.127	0.381	<	0.05	-0.641		-0.544	
	2-2.9	54.67	4.94	15.96	<	13.842	2.62	0.049	0.24	0.377	0.707	>	0.05	-0.218		0.315	
	3	242.22	-35.04	18.42	<	23.717	1.42	-0.678	46.02	0.127	0.456	<	0.05	-0.736		-0.620	
Vēlējumu apmierināšana																	
Vēlējumu apmierināšana	viss	54.612	0.608	16.985	>	16.347	1.09	0.018	0.03	0.196	0.381	>	0.05	-0.057		0.093	
	2-2.9	46.70	3.72	15.40	>	13.346	3.06	0.038	0.14	0.377	0.707	>	0.05	-0.229		0.305	
	3	18.19	7.47	17.56	>	16.958	1.67	0.202	4.09	0.226	0.456	>	0.05	0.099		0.305	
Vēlējumu apmierināšana	viss	-84.247	26.713	14.919	<	19.321	1.27	0.669	44.79	0.108	0.381	<	0.05	0.628		0.710	
	2-2.9	159.49	-31.37	6.90	<	7.344	3.71	-0.581	33.75	0.250	0.707	<	0.05	-0.758		-0.404	
	3	-38.85	18.29	14.69	<	16.240	1.49	0.517	26.74	0.173	0.456	<	0.05	0.438		0.596	
<i>vid:</i>																	

Korelācijas koeficienta kritiskās vērtības, $r_{\alpha;n}$ ($\alpha=0,05$)⁸⁸

n	$r_{\alpha;n}$	n	$r_{\alpha;n}$	n	$r_{\alpha;n}$	n	$r_{\alpha;n}$
4	0,950	15	0,514	26	0,388	80	0,219
5	0,875	16	0,497	27	0,381	90	0,206
6	0,811	17	0,487	28	0,374	100	0,196
7	0,754	18	0,468	29	0,367	125	0,175
8	0,707	19	0,456	30	0,361	150	0,160
9	0,666	20	0,444	35	0,332	200	0,135
10	0,632	21	0,433	40	0,310	250	0,124
11	0,602	22	0,423	45	0,292	300	0,113
12	0,576	23	0,413	50	0,277	400	0,098
13	0,533	24	0,404	60	0,253	500	0,088
14	0,532	25	0,396	70	0,234	1000	0,063

S.Čerņajeva vienkāršā lineārā regresija un korelācija RTU

Stjudenta, jeb t-sadalījuma kritiskās vērtības⁸⁸

n	$\alpha=0,025$	$\alpha=0,05$
6	2,96868	2,44691
8	2,30601	2,30601
17	2,10982	2,10982
19	2,09302	2,09302
25	2,05954	2,05954
27	2,05183	2,05183

Hipotēžu pārbaude korelācijas analizē (Darba autora aprēķini)

27	r	D, %	1-r ²	n-2	Sr standart	Fakt T		Krit. T.
Varas dist.	0.676	45,71	0.54	25	0.147	4.587	>	2.060
Vēlmju apm.	0.669	44,79	0.55	25	0.149	4.500	>	2.060
Individ.	0.629	39,52	0.60	25	0.155	4.046	>	2.060
Izv.no not.	0.593	35,13	0.65	25	0.161	3.682	>	2.060
Vīr./Siev.	0.189	3,58	0.96	25	0.196	0.962	<	2.060
Uztvere	0.018	0,03	1.00	25	0.200	0.090	<	2.060
19								
Individ.	0.715	51.08	0.49	17	0.170	4.217	>	2.110
Izv.no not.	0.678	46.02	0.54	17	0.178	3.803	>	2.110
Varas dist.	0.632	40	0.60	17	0.188	3.362	>	2.110
Vēlmju apm.	0.517	26.74	0.73	17	0.208	2.490	>	2.110
Uztvere	0.202	4.09	0.96	17	0.238	0.850	<	2.110
Vīr./Siev.	0.131	1.71	0.98	17	0.240	0.545	<	2.110
8								
Vēlmju apm.	0.581	33.75	0.66	6	0.332	1.749	<	2.447
Varas dist.	0.553	30,56	0.69	6	0.340	1.626	<	2.447
Vīr./Siev.	0.447	20,01	0.80	6	0.365	1.224	<	2.447
Individ.	0.370	13,69	0.86	6	0.379	0.976	<	2.447
Izv.no not.	0.049	0,24	1.00	6	0.408	0.120	<	2.447
Uztvere	0.038	0,14	1.00	6	0.408	0.093	<	2.447
>	Ar būtiskuma līmeni $\alpha=0.05$, .., noraidām H₀,starp pazīmēm nepastāv lineāra s.							
	Ar varbūtību 0,95 varam secināt, ka starp abiem faktoriem pastāv lineāra korelācija							
<	Nevar noraidīt nulles hipotēzi, ja starp pazīmēm nepastāv lineāra sakritība							
	Ar varbūtību 0,95 nevar noraidīt, ka starp abiem fakt. nepastāv lineāra sakritība							